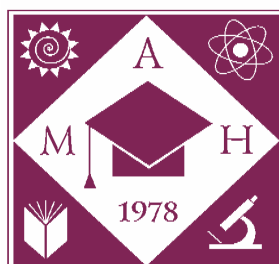

ЕЛЕКТРОННИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК З ІСТОРІЇ ДЛЯ ОЧНО-ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

частина I

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ
ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСНА МАЛА АКАДЕМІЯ НАУК

**ЕЛЕКТРОННИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК
З ІСТОРІЇ
ДЛЯ ОЧНО-ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ
(частина I)**

Львів 2010

*Рекомендовано до друку Президією ОМАН
Протокол № 2 від 22.12. 2009 р.*

Відповідальна за випуск Іванна Бородчук

Баран З.А., Барабаш Т.М., Кокотко Н.В., Полещук Т.С., Тарнавський Р.Б. Електронний навчальний посібник з історії для очно-дистанційного навчання. Секція історії. – Львів, 2010.

Рецензент: Сіромський Р.Б., доцент кафедри нової та новітньої історії Львівського національного університету імені Івана Франка

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА ЕЛЕКТРОННОГО НАВЧАЛЬНОГО ПОСІБНИКА З ІСТОРІЇ ДЛЯ ОЧНО-ДИСТАНЦІЙНОЇ ШКОЛИ ОБЛАСНОЇ МАН

Навчання в очно-дистанційній школі МАН розраховане на два роки і передбачає вивчення окремих проблем історії України від найдавніших часів до сучасності. **Метою очно-дистанційного курсу** є поглиблення і систематизація знань з історії, отриманих учнями у загальноосвітніх навчальних закладах, надання їм допомоги у підготовці до зовнішнього незалежного оцінювання, олімпіад, конкурсів, контроль за самостійним вивченням програмового матеріалу за допомогою методики дистанційного курсу.

Щороку навчання відбувається у три етапи: на осінній, зимовий та весняний (літній) сесіях. Історія України з найдавніших часів до початку XX ст. вивчається протягом першого року. Другий рік навчання присвячений проблемам історії України XX – початку XXI ст.

Процес вивчення цих курсів включає різноманітні **форми навчання**: очна форма навчання - лекції, семінарські заняття, навчальні екскурсії, написання рефератів та науково-дослідницьких робіт;

дистанційне навчання - виконання контрольних завдань, самостійна робота над теоретичним матеріалом, опрацюванні електронної читанки, матеріалів електронного посібника, індивідуальні консультації в режимі on-line за допомогою ICQ, консультації на форумах та з допомогою e-mail тощо.

Курс лекцій та семінарських занять розрахований на 152 години і розподілений так:

Перший рік навчання (10 клас):

Осіньна сесія – 26 год. – історія України від найдавніших часів до 1569 р.

Зимова сесія – 24 год. – історія України з 1569 р. до кінця XVIII ст.

Літня сесія – 30 год. – історія України від кінця XVIII ст. до 1914 р.

Другий рік навчання (11 клас):

Осіньна сесія – 24 год. – історія України 1914–39 рр.

Зимова сесія – 24 год. – історія України 1939–91 рр.

Весняна сесія – 24 год. – історія України 1991р – до наших днів.

Лекціям та семінарським заняттям відведена важлива роль у навчальному процесі. Їхня мета – визначити суть проблеми, дати систематичний виклад матеріалу, певну суму нових знань, навчити аргументовано, переконливо, на основі історичних фактів обстоювати власні погляди з тієї чи тієї проблеми, сприяти формуванню наукового світогляду. З цією метою у посібнику розроблено кожен тему лекційного та семінарського заняття, визначено головні питання, дано перелік рекомендованих джерел та літератури, обов'язковий мінімум інформації для засвоєння (у вигляді таблиць) та дискусійні питання. За такою ж схемою розроблені індивідуальні консультації.

Важливим елементом системи навчання в МАН є написання учнями наукових рефератів, науково-дослідницьких робіт.

Дистанційне навчання здійснюється у міжсесійний період. Виконання тестових та контрольних завдань передбачає контроль і самоконтроль знань з предмету, формує навик та вміння виконання подібних завдань при написанні зовнішнього незалежного оцінювання. Теми, недостатньо висвітлені у шкільному курсі, виносяться як теоретичний матеріал на самостійне опрацювання. Індивідуальні консультації мають на меті надання допомоги учням при вирішенні спірних чи малозрозумілих питань, а також при написанні рефератів чи науково-дослідницьких робіт. Підтримку та супровід навчального процесу з дистанційного навчання здійснює тьютор(куратор) секції. Одним з елементів дистанційної самостійної роботи є опрацювання матеріалів електронної читанки, зокрема, історичних джерел та теоретичного матеріалу, їх критичного осмислення, вироблення навичок самостійного вивчення наукової літератури, вміння співставляти інформацію різних джерел.

Після оволодіння очно – дистанційним курсом учні повинні

знати:

1. цілісність історичного процесу через вивчення головних етапів та періодів історії України;
2. основні політичні, соціально-економічні, культурні події та видатних історичних діячів;

3. характерні риси та головні ознаки, передумови, причини, суть, безпосередні наслідки та значення історичних подій, явищ та процесів;
4. причинно-наслідкові зв'язки між різними історичними подіями, явищами, процесами; політичні портрети історичних персоналій.

вміти:

1. користуватися сучасною комп'ютерною технікою та пакетами програм з історії;
2. працювати з різними джерелами інформації, аналізувати історичні джерела, визначати хронологічні межі історичних подій, явищ та процесів;
3. конспектувати лекції; вирізняти головну думку, найважливіші факти, робити теоретичні висновки, тощо;
4. На історичних і загально-географічних картах визначати місця історичних подій, території, охоплені історичними явищами чи процесами;
5. Творчо застосовувати набуті знання при підготовці до олімпіад, турнірів, самостійних наукових досліджень, тестувань;

Для поглибленої самоперевірки учні також можуть звернутися до наступних видань:

Збірник конкурсних тестових завдань з історії. – Львів, 2004, 2006.

Зовнішнє незалежне оцінювання навчальних досягнень випускників загальноосвітніх навчальних закладів. 2008 р.: Інформаційні матеріали. – Київ, 2007.

Крупчан С., Крупчан Т., Скопенко О., Іванюк О. Новий довідник: Історія України. – Київ, 2006.

Кульчицький С.В., Мицик Ю.В., Власов В.С. Історія України: довідник для абітурієнтів та школярів загальноосвітніх навчальних закладів. – Київ, 2007.

Марушкіна І.І. Контрольні питання та тестові завдання з історії України ХХ ст. – Львів, 1999.

Пастушенко Р.Я. Контрольні питання та тестові завдання з історії України від найдавніших часів до початку ХХ ст. – Львів, 1998.

Тести. 6–11 класи. Історія України / За ред. О. Бойка. – Київ, 2008.

Чинні підручники та посібники з історії України, рекомендовані Міністерством освіти і науки України.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ УЗАГАЛЬНЮЮЧОГО ХАРАКТЕРУ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

- *Багалій Д.* Нарис історії України. – Київ, 1994.
- *Бойко О.Д.* Історія України: Навч. посіб. /3-тє вид. – Київ, 2007.
- *Грицак Я.* Нарис історії України. Формування модерної української нації ХІХ–ХХ століття. – Київ, 1996, 2000.
- *Грушевський М.С.* Ілюстрована історія України. – Київ, 1990.
- *Грушевський М.С.* Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн. – Київ, 1991–1995. Т. 1–7.
- *Дейвіс Н.* Європа. Історія. – Київ, 2000.
- *Довідник з історії України / За заг.ред. І. Підкови, Р. Шуста.* – Київ, 2001.
- *Дорошенко Д.* Нарис історії України. – Львів, 1991.
- *Історія України / Керівник авт. колективу Ю. Зайцев.* – Львів, 2002.
- *Історія України: Навчальний посібник: нове бачення / Під ред. В.А. Смолія.* – Київ, 2000.
- *Крип'якевич І.П.* Історія України. – Львів, 1990.
- *Петровський В., Радченко Л., Семененко В.* Історія України: неупереджений погляд: факти, міфи, коментарі. – Харків, 2008.
- *Полонська-Василенко Н.* Історія України: у 2 т. – Київ, 1992.
- *Яковенко Н.* Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – Київ, 2005.
- *Яковенко Н.* Нарис історії України з найдавніших часів до кінця ХVІІІ століття. – Київ, 1997.

Навчально-тематичний план
Перший рік навчання 10 клас
Осінь сесія

№ п/п	Назва теми	Тип заняття	К-сть годин
1	Українські землі у дописемний період історії (епоха кам'яного віку – бронзи. 1млн.років тому – IX ст.до н.е.)	Лекція	2
2	Давні слов'яни (кінець II ст.. до н.е. – IV ст..н.е.	Лекція	2
3.	Київська Русь. Загальна характеристика політичних процесів	Лекція	4
4.	Відносини Київської Русі з кочовиками. Монголо-татарське нашествя на українські землі.	семінар	2
5.	Внутрішня і зовнішня політика Галицько-Волинської Русі.	Лекція	4
6.	Теократизм культури епохи середньовіччя (на прикладі Київської та Галицько-Волинської держав).	Лекція	2
7.	Українські землі під владою іноземних держав.	Лекція	4
8.	Шляхта,містяни та селяни на українських землях (XIVст.-1569р.)	семінар	2
9.	Основи методики дистанційного навчання	Лекція	2

Зимова сесія

№ п/п	Назва теми	Тип заняття	К-сть годин
1	Українські землі у складі Речі Посполитої	Лекція	2
2	Козацькі війни та повстання кінця IV 30-х рр. XVII ст.	Лекція	2
3.	Українська церква та культура (1569 – 1648 рр.)	семінар	2
4.	Хмельниччина (1648 – 1657 рр.)	семінар	2
5.	Козацька державність у 1657 –1687рр. (від І.Виговського до І.Мазепи)	Лекція	4
6.	Становище Гетьманщини під час правління І.Мазепи (1687 – 1709рр.)	Лекція	2
7.	Інкорпорація Гетьманщини Російською імперією(1721 – 1789 рр.)	Лекція	2
8.	Західноукраїнські землі та Слобідська Україна (друга половина - кінець XVIII ст.	Лекція	2
9.	Опришківство та гайдамацтво	Лекція	2
10	Соціально-економічний розвиток українських земель в другій половині XVIII ст.	Лекція	2
11	Українська церква та культура доби козацького бароко	лекція	2
12	Контрольна робота на закріплення вивченого матеріалу	К.р.	2

Літня сесія

№ п/п	Назва теми	Тип заняття	К-сть годин
1	Територіально – адміністративний поділ українських земель у складі Російської та Дунайської імперій (кінець XVIII – початок XIX ст.	Лекція	2
2	Устрій Російської та Дунайської імперій в кінці XVIII ст. – першій половині XIX ст. та його	Лекція	4
3	Українське національне відродження: культурницький етап	семінар	2
4	Таємні та революційні товариства на території українських земель: їх ідеологічна та національна спрямованість.	Лекція	2
5	Українське національне відродження: політичний етап	Лекція	4
6	Соціально-економічний розвиток українських земель у складі Російської та дунайської імперій в кінці XIX ст. – на початку XX ст.	Лекція	4
7	Українська культура в другій половині XIX ст – початку XX ст.	Лекція	4
8	Українська історіографія	Лекція	4
9	Підсумкова контрольна робота	К .р.	2

НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ

Перший рік (10 клас)

Осінь сесія

Тематика лекцій

та матеріали для опрацювання електронного навчального посібника

УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У ДОПИСЕМНИЙ ПЕРІОД ІСТОРІЇ

(ЕПОХА КАМ'ЯНОГО ВІКУ – БРОНЗИ)

(1 млн. років тому – IX ст. до н.е.)

1. Українські землі в епоху кам'яного віку (палеоліт, мезоліт, неоліт).
2. Археологічні культури енеоліту – доби бронзи на українських теренах.

Література

Бунятян К.П., Мурзін В.Ю., Симоненко О.В. На світанку історії (Україна крізь віки). – Київ, 1998. – Т. 1.

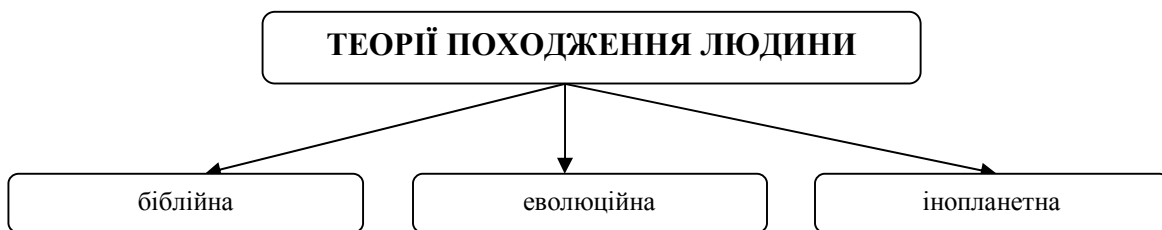
Пассек Т. Трипільська культура. – Київ, 1990. – Т. 1.

Толочко П.П., Козак Д.Н., Крижицький С.Д. та ін. Давня історія України. У 2-х кн. / Під ред. П. Толочка. – Київ, 1994. – Кн. 1.

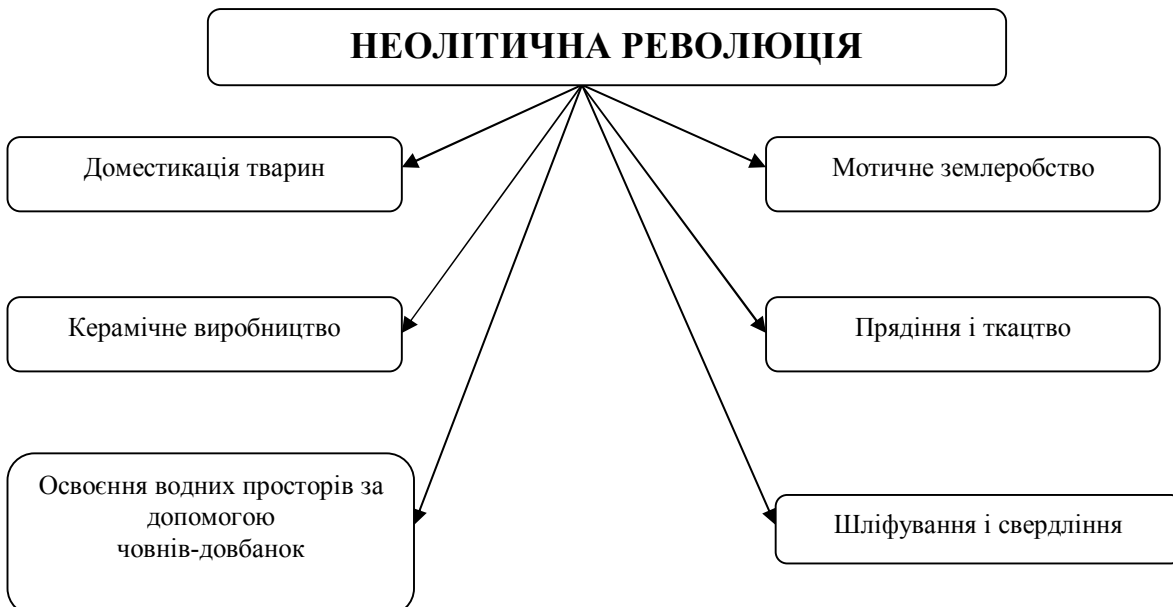
Дискусійні запитання

1. Чинники, які вплинули на перехід від *Homo habilis* до *Homo sapiens*.
2. Час виникнення орного хліборобства на українських теренах.

Обов'язковий мінімум інформації для засвоєння

АРХЕОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА – сукупність археологічних пам'яток, позначених діяльністю людини давньої епохи, які відрізняються місцевими особливостями (наприклад формою чи орнаментом кераміки, поховальним обрядом тощо), датовані одним часом та локалізовані на визначеній території.

АРХЕОЛОГІЧНА ПЕРІОДИЗАЦІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ (спільна пам'ятка для всіх періодів кам'яного віку – Кам'яна Могила біля с. Терпіння Мелітопольського р-ну Запорізької обл.)		
Епоха	Досягнення	Пам'ятки/ культури
Палеоліт (1 млн. – 10 тис. років тому)		
Ранній палеоліт 1 млн. – 100 тис. років тому архантроп	Дородова громада; ендогамія. Збиральництво, полювання; використання вогню (без вміння штучно його добувати); кам'яне та кремінне ручні рубила.	смт Королеве Виноградівського р-ну, с. Рокосів Хустського р-ну Закарпатської обл.; с. Лука-Врублівецька Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. (затоплене Дністровським водосховищем); м. Амвросіївка Донецької обл.
Середній палеоліт 100 –40 тис. років тому неандерталець	Дородова громада; ендогамія. Виникнення кам'яних гостроконечників, вдосконалення скребел. Добування вогню; заселення печер і будівництво штучних жител.	смт Королеве Виноградівського р-ну Закарпатської обл.; м. Радомишль Радомишльського р-ну Житомирської обл.; с. Молодове на Дністрі; печера Киїк-Коба поблизу м. Білогорськ у Криму.
Пізній палеоліт 40 –10 тис. років тому кроманйонець	Родова організація суспільства; екзогамія; матрилінійність, матриархат. Загінне полювання на диких коней, бізонів, північних оленів, мамонтів. Кістяні та рогові знаряддя: гарпуни, наконечники списів, шевські голки, прикраси. Релігійні вірування (тотемізм, анімізм, магія); мистецтво (браслети з бивня мамонта, жіночі статуетки, музика, обрядовий танок).	м. Радомишль Радомишльського р-ну Житомирської обл.; Молодове на Дністрі; м. Амвросіївка Донецької обл.; Мезин Коропського р-ну Чернігівської обл.
Мезоліт Х–VI тис. до н.е.	Родоплемінний лад. Провідна галузь господарства – мисливство; через відступ льодовика – зникнення великих холодолюбних тварин, зокрема мамонтів, та поява фауни голоцену (північні олені, косулі, зайці тощо); винайдення лука та стріл; доместикація собаки. Південна область: виключно мікролітичні (вкладишеві) знаряддя; північна область: мікро-макролітичні вироби.	с. Нобель Зарічненського р-ну Рівненської обл.; с. Волоське Дніпропетровського р-ну Дніпропетровської обл.; печери Мурзак-Коба і Фат'яма-Коба в Криму.
Неоліт VI–IV тис. до н.е.	Неолітична революція	Археологічні культури: лінійно-стрічкової кераміки (Волинь та Поділля); буго-дністровська (межіріччя середнього Дністра та Південного Бугу).
Енеоліт IV–III тис. до н.е.	Перший метал – мідь. 3 етапи обробки міді: холодне кування, гаряче кування, ливарництво. Останнє зумовило появу сплаву міді – бронзи. Мотичне землеробство; тваринництво. Мідні знаряддя за переважання кам'яних та крем'яних. Мальована кераміка. Великі глинобитні будинки. Жіночі статуетки та зооморфна пластика. Поховання померлих в межах жител і поселень. Вперше в Європі одомашнили коня (середньостогівська культура).	Археологічні культури: трипільська (Лісостепове Правобережжя, Подністров'я, пізніше – Волинь і Степове Причорномор'я); середньостогівська (Лісостеп і Степ межиріччя Дніпра і Дону).
Епоха бронзи XVIII– IX ст. до н.е.	Доба штучного металу (сплаву міді, цинку тощо). Поява орного землеробства (культура шнурової кераміки).	Археологічні культури: шнурової кераміки (XVIII–XV ст. до н.е.; Прикарпаття, Волинь, Подніпров'я); тшинецько-комарівська (XV–XII ст. до н.е., Прикарпаття, Волинь, Подніпров'я, Полісся); Ноа (XII–IX ст. до н.е., Румунія, Молдова, Подністров'я).
Ранньозалізний (IX ст. до н.е. – IV ст. н.е.) та Залізний (з IV ст. н.е.) віки		

ДАВНІ СЛОВ'ЯНИ

(кінець II ст. до н.е. – X ст. н.е.)

1. Слов'яни на рубежі та в першій половині I тис. н.е.
2. Велике розселення слов'ян (V–VII ст. н.е.) та етногенез сучасних слов'янських етносів.
3. Літописні східнослов'янські племена.

Джерела

Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А.П. Коцура, Н.В. Терес. – Київ; Чернівці, 2008.

Літопис Руський. За Іпатським списком. Переклад Л. Махновця. – Київ, 1989.

Щодра О.М. Практикум з давньої та середньовічної історії України. – Львів, 2003.

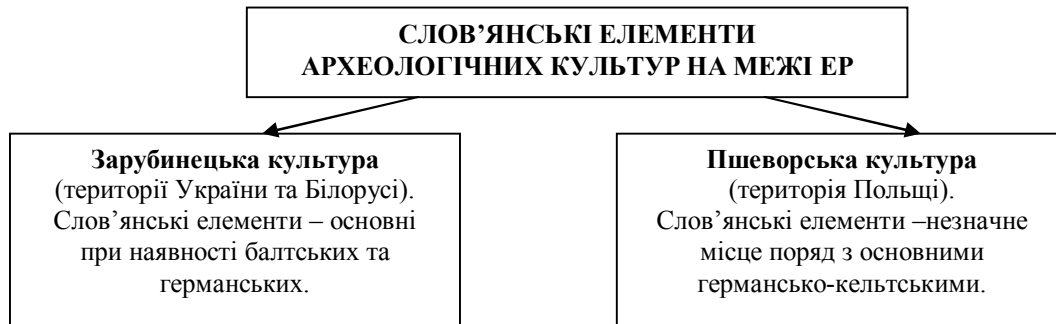
Література

Баран В. Давні слов'яни (Україна крізь віки). – Київ, 1998. – Т. 3.

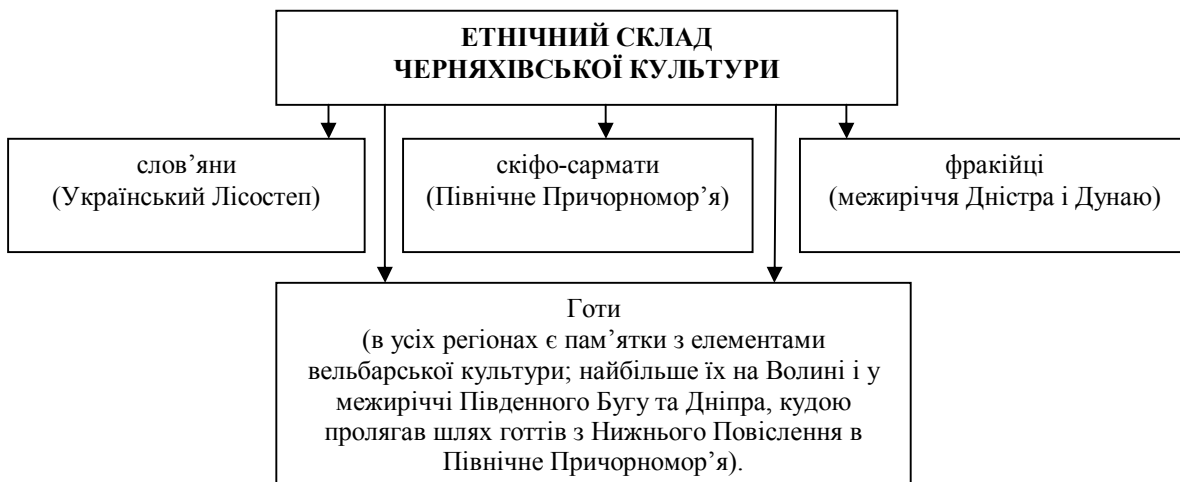
Кісь Я.П. Етногенез слов'ян. – Львів, 1985.

Толочко П.П., Козак Д.Н., Крижицький С.Д. та ін. Давня історія України. У 2-х кн. / Під ред. П. Толочка. – Київ, 1995. – Кн. 2.

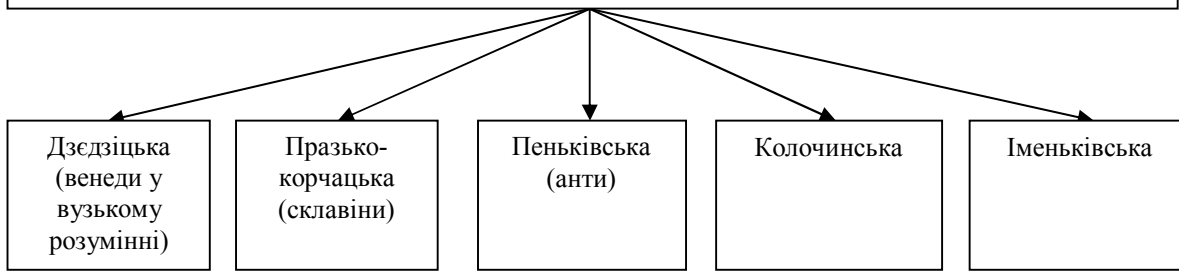
Обов'язковий мінімум інформації для засвоєння

СЛОВ'ЯНИ НА РУБЕЖІ ТА В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ I ТИС. Н.Е.			
Культура	Датування	Генетична спорідненість	Територія
Зарубинецька культура	III ст. до н.е. – II ст. н.е.	Основа для Черняхівської і Київської культур.	Середнє Подніпров'я; мігрує через тиск сарматів (I ст. н.е.) та готів (Вельбарська культура, II–III ст.) на Десну та Південний Буг, у Верхнє Подністров'я.
Черняхівська культура	II–V ст. н.е.	Основа для Празько-Корчацької та Пеньківської культур.	Між Прип'яттю і Десною на Півночі та Чорним морем і Дунаєм на Півдні.
Київська культура	II–V ст. н.е.	Основа для Колочинської культури.	Переважно Лівобережжє та частинка Правобережного Полісся.

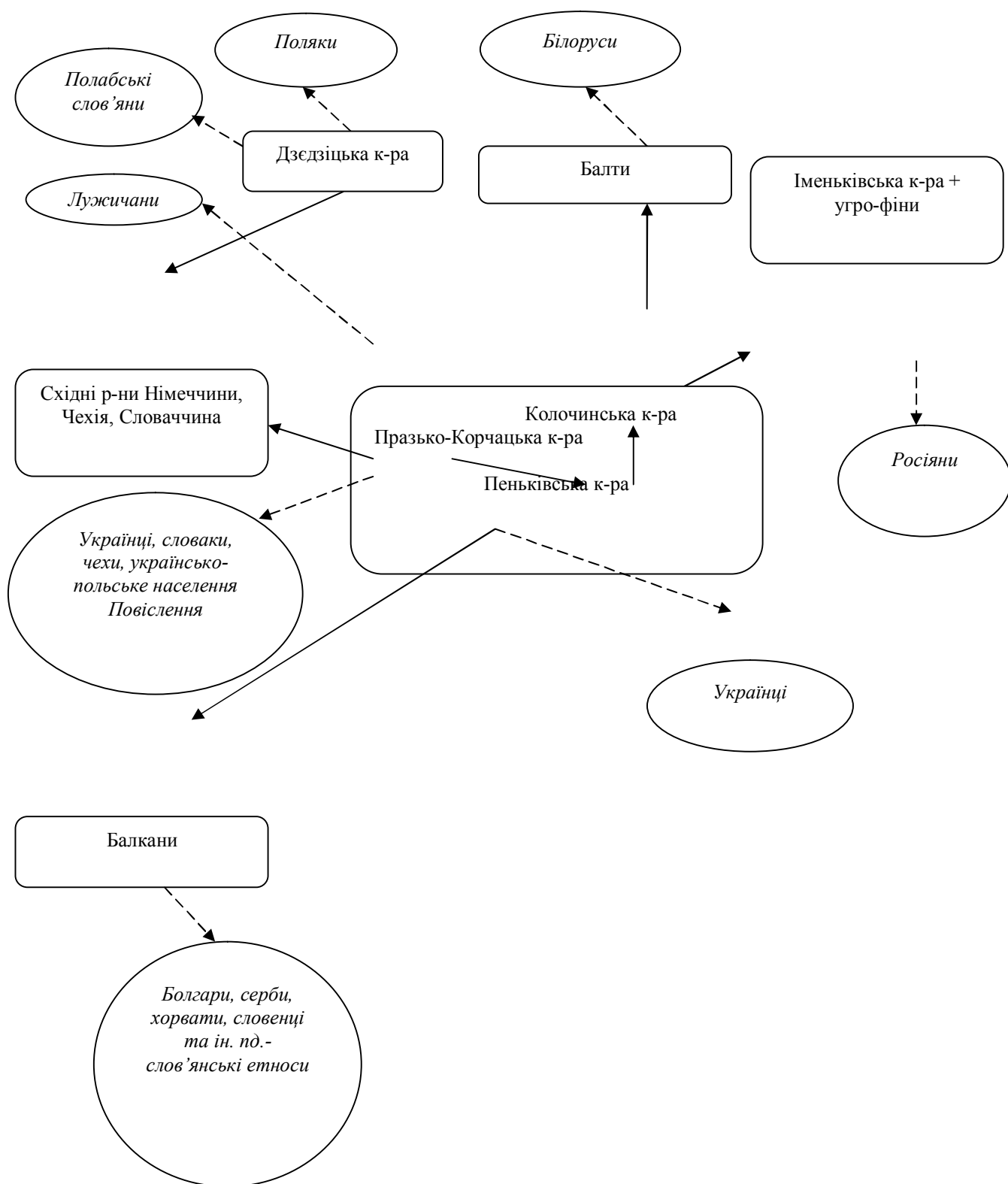

**СЛОВ'ЯНСЬКІ АРХЕОЛОГІЧНІ КУЛЬТУРИ
ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ
V–VII ст.**

Назва культури	Територія поширення	Особливості культури
Празько-Корчацька	Правобережна Україна, зокрема вся Волинь, Верхнє і Середнє Подністров'я, південні р-ни Білорусі, південно-східні р-ни Польщі, Молдова, Румунія, Закарпаття, Угорщина, Словаччина, Чехія, східні р-ни Німеччини	Землеробство, тваринництво; випалення металів; вироби з металів, кістки та каменю; печі-кам'янки; ліпна кераміка; гончарна кераміка за зразками провінційно-римського посуду; поховальний обряд – трупоспалення; могильники плоскі і курганні; прикраси з бронзи, заліза, срібла та скла.
Пеньківська	Лісостеп Лівобережної України, лише частина Поділля; широка смуга з північного сходу на південний захід від верхів'я Сіверського Дінця через Середнє Подніпров'я до Попруття; у Нижньому Подунав'ї на території Румунії схрещується з празько-корчацькою культурою.	Землеробство, тваринництво; ранній етап: відкриті вогнища; ліпний посуд з незначною кількістю гончарної кераміки – інша форма горщиків, ніж в празько-корчацької культури; пізній етап: печі-кам'янки (вплив склавів, що розповсюдились на схід в межі ареалу антив); велика кількість виробів з кольорових металів; на деяких селищах на пограниччі Лісостепу і Степу – овальні юртоподібні житла, характерні для кочовиків; поховальний обряд – трупоспалення.
Колочинська	Північно-східні р-ни Лівобережної України, південі р-ни Білорусі.	Наявність слов'янських і балтських елементів в культурі; підсічне землеробство; вироби з кольорових металів; зрубні або стовпові житла з відкритим вогнищем; поховальний обряд – трупоспалення.
Іменьківська	Південно-західні р-ни європейської частини Росії.	Наявність слов'янських і угро-фінських елементів в культурі; довгі наземні житла і напівземлянки з відкритими вогнищами; ліпний посуд; металообробка; поховальний обряд – трупоспалення з безкурганними могильниками.
Дзедзіцька	Центральна та Північна Польща.	Глинобитні наземні житла з відкритим вогнищем; ліпний посуд; поховальний обряд – трупоспалення.

ВЕЛИКЕ РОЗСЕЛЕННЯ СЛОВ'ЯН ТА ПОХОДЖЕННЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ ЕТНОСІВ

ЛІТОПИСНІ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКІ ПЛЕМЕНА			
“По довгих же часах сіли слов’яни по Дунаєві, де єсть нині Угорська земля і Болгарська. Од тих слов’ян розійшлися вони по Землі і прозвалися іменами своїми,— [од того], де сіли, на котрому місці”.			
Плем’я	Територія	Археологічна культура	
Білі хорвати	Карпати і Прикарпаття.	Сахнівська та райковецька культури (VII–X ст.).	
Дуліби, бужани, волиняни	“Дуліби тоді жили по Бугу, де нині волиняни”, “по [ріці] Бугу”.		
Деревляни	“Бо осіли в лісах”.		“А деревляни жили подібно до звірів, жили по-скотськи: і вбивали вони один одного, [і] їли все нечисте, і весіль у них не було, а умикали вони дівчат коло води”.
Поляни	“Сіли по Дніпру”.		“Поляни мали звичай своїх предків, тихий і лагідний, і поштивість до невісток своїх, і до сестер, і до матерів своїх, а невістки до свекрів своїх і до діверів велику пошану мали. І весільний звичай мали вони: не ходив жених по молоду, а приводили [її] ввечері; а назавтра приносили [для її родини те], що за неї дадуть”.
Дреговичі	“Межи Прип’яттю і Двіною”.	Дреговичі: слов’яни + балти	
Уличі, тиверці	“Називали їх греки “Велика Скіфія”; “Сиділи по [другому] Бугу і по Дніпру [аж до моря]; сиділи вони також поблизу Дунаю”.		
Сіверяни	“На Десні, і по Сейму, і по Сулі”; головні міста: Новгород-Сіверський, Путивль, Рильськ.	Волинцівська і роменська культури (VII–X ст.).	“А радимичі, і вятичі, і сіверяни один обичай мали: жили вони в лісі, як ото всякий звір, їли все нечисте, і срамослів’я [було] в них перед батьками і перед невістками. І весілля не бувало в них, а ігрища межі селами. І сходилися вони на ігрища, на пляси і на всякі бісівські пісні, і тут умикали жінок собі, – з якою ото хто умовився. Мали ж вони по дві і по три жони. А коли хто вмирав – чинили вони тризну над ним, а потім розводили великий вогонь і, поклавши на вогонь мерця, спалювали [його]. А після цього, зібравши кості, кладали [їх] у невеликий посуд і ставили на придорожньому стовпі, як [це] роблять вятичі й нині... Сей же обичай держали і кривичі, й інші погани, не відаючи закону божого, бо творили вони самі собі закон”.
Вятичі	“[Походять] од ляхів. Бо було в ляхів два брати – а другий Вятко [...]. Од нього прозвалися вятичі”; “Вятко сів своїм родом по Оці”.	Слов’яни + угро-фіни	
Радимичі	“[Походять] од ляхів. Бо було в ляхів два брати – [один] Радим [...] [од якого] й прозвалися”; “[Сів] Радим на [ріці] Сожу”.	Слов’яни + Балти	
Кривичі	“У верхів’ї Волги, і в верхів’ї Двіни, і в верхів’ї Дніпра”; головне місто – Смоленськ.	Слов’яни + балти	
Полочани	“Од річки, яка впадає в Двіну і має назву Полота”; “На Двіні”.	Слов’яни + балти	
Льменські словени	“Довкола озера Льменя”; Головне місто – Новгород.	Слов’яни + угро-фіни	
Літописні неслов’янські племена			
“А се – інші народи, які данину дають Русі: чудь, весь, меря, мурома, черемиси, мордва, перм, печера, ям, литва, зимигола, корсь, нарава, ліб. Ці мають свою мову, [походять] від коліна Яфетового, бо живуть у північних краях”			

Дискусійні запитання

1. Етнічна приналежність Черняхівської культури.
2. Теорії походження слов’ян.
3. Паралелі між етнонімами “анти” та “українці”.

КИЇВСЬКА РУСЬ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

1. Внутрішньополітичні процеси у Київській Русі: від імперії Рюриковичів до періоду удільних князівств.
2. Зовнішня політика Київської Русі.

Джерела

Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А.П. Коцура, Н.В. Терес. – Київ; Чернівці, 2008.

Літопис Руський. За Іпатським списком. Переклад Л. Махновця. – Київ, 1989.

Щодра О.М. Практикум з давньої та середньовічної історії України. – Львів, 2003.

Література

Греков Б.Д. Киевская Русь. – Москва, 1953.

Рыбаков Б.А. Киевская Русь и русские княжества XII – XIII вв. – Москва, 1982.

Толочко П.П. Древняя Русь. – Киев, 1987.

Толочко П.П. Київська Русь. – Київ, 1996.

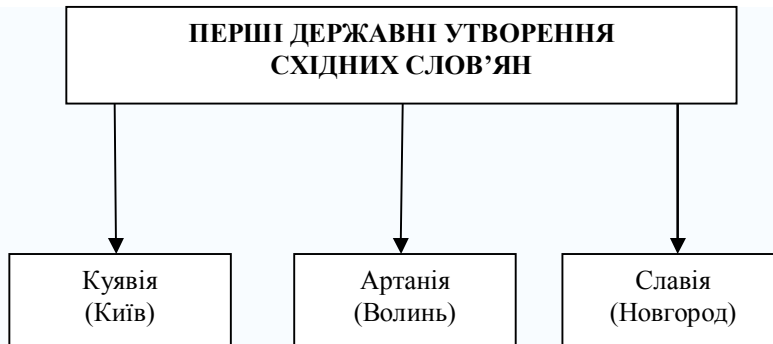
Толочко О.П., Толочко П.П. Київська Русь (Україна крізь віки). – Київ, 1998. – Т. 4.

Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – Київ, 2005.

Дискусійні запитання

1. Роль скандинавів у виникненні давньоруської держави.
2. Причини вибору Візантії як зовнішньополітичного орієнтира Київської Русі.

Обов'язковий мінімум інформації для засвоєння

Київська Русь (IX–XIII ст.) – середньовічна імперія династії Рюриковичів з центром у Києві; на початку XII ст. простягалася від Карпат до Волги та від Чорного до Балтійського морів. У середньовічних джерелах відома під назвами “Русь”, “Руська земля”; термін “Київська Русь” запровадив до наукового обігу російський історик Микола Карамзін (1766–1826).

ПЕРША ДАТА “ПОВІСТІ МИНУЛИХ ЛІТ”

“У РІК 6360 [852], Індикта 15, коли почав Михайло цесарствувати, стала називатися [наша земля] – Руська земля. А про се ми довідалися [з того], що за сього цесаря приходила Русь на Цесароград, як ото писав [Георгій] у літописанні грецькому. Тим-то і звідси почнемо, і числа положимо”.

ІНФОРМАЦІЯ З “ПОВІСТІ МИНУЛИХ ЛІТ” ПРО ЗАПРОШЕННЯ НА ПРАВЛІННЯ ВАРЯГІВ

“У РІК 6370 [862]. Вигнали [чудь, словени, кривичі і весь] варягів за море, і не дали їм данини, і стали самі в себе володіти. І не було в них правди, і встав рід на рід, і були усобиці в них, і воювати вони між собою почали. І сказали вони: “Пошукаємо самі собі князя, який би володів нами і рядив за угодою, по праву”. Пішли вони за море до варягів, до русі. Бо так звали тих варягів – русь, як ото одні звуться свеями, а другі – норманами, англами, інші – готами, – отак і ці. Сказали русі чудь, словени, кривичі і весь: “Земля наша велика і щедра, а порядку в ній нема. Ідїть-но княжити і володіти нами”. І вибралося троє братів із родами своїми, і з собою всю узяти русь. І прийшли вони спершу до словен, і поставили город Ладогу. І сів у Ладозі найстарший [брат] Рюрик, а другий, Синеус, – на Білім озері, а третій, Трувор, – в [городі] Ізборську. І од тих варягів дістала [свою] назву Руська земля. А по двох літах помер Синеус і брат його Трувор, і взяв Рюрик волость усю один. І, прийшовши до [озера] Ільменя, поставив він город над Волховом, і назвали його Новгородом. І сів він тут, князюючи і роздаючи мужам своїм волості, [звелівши їм] городи ставити: тому – Полоцьк, тому – Ростов, другому – Білоозеро. А варяги по тих городах є приходні. Перші насельники в Новгороді – словени, а в Полоцьку – кривичі, в Ростові – меря, у Біло|озері – весь, в Муромі – мурома. І тими всіма володів Рюрик”.

КИЇВСЬКА РУСЬ – ІМПЕРІЯ РЮРИКОВИЧІВ	
Рюрик (862– 879)	Землі півночі сьогодношньої Росії (Ладога, Новгород).
Олег (879/82–912)	Об'єднання земель: Новгород – Смоленськ – Любеч – Київ (882) – древляни (883) – сіверяни (884–85) – війна з тиверцями (885); Каспійські (909/10, 912/13) та Константинопольські (угоди з Візантією 907, 911) походи.
Ігор (912–945)	Приєднання племінних князівств древлян та уличів; Візантійські (941, 944) та Каспійські (943) походи; боротьба проти печенігів.
Ольга (945–964)	Придушення повстання древлян (945); організація пунктів князівської влади на території Київської Русі (погости); прийняття християнства (955); візит до Константинополя та дипломатичні відносини з Константином Багрянородним (957).
Святослав Ігорович Хоробрий (964–972)	Приєднання в'ятичів (964–65); знищення Хазарського каганату (965); перемога над аланами та касогами Північного Кавказу (965–66); Болгарський похід (967–68); боротьба з печенігами (968); боротьба з Візантією (970–71).
Ярополк Святославович (972–980)	Дипломатичні відносини з імператором Священної Римської імперії Оттоном I Великим, Папою Римським (973, 979); боротьба з братами за об'єднання земель: перемога над Олегом Святославовичем та приєднання Деревлянської землі (977); перемога над Володимиром Святославовичем та захоплення Новгорода (980).
Володимир Святославович Великий (980–1015)	Приєднання від Польщі Червенських міст, зокрема Перемишля та Червена (981); війна з Волзькою Болгарією (985); Херсонеська війна (987–988) – прийняття християнства та союз з Візантією, скріплений династичним шлюбом з дочкою візантійського імператора Романа II Анною.
Святополк Володимирович Окаянний (1015–1019; з перервами)	Боротьба в союзі з тестем польським королем Болеславом I Хоробрим за Київський стіл проти брата Ярослава Володимировича, під час якої загинули його брати Борис, Гліб та Святослав; поразка від Ярослава у Любецькій битві (1016); перемога над Ярославом на р. Буг (1018); поразка від Ярослава на р. Альті (1019).
Ярослав Володимирович Мудрий (1019–1054)	Боротьба зі Святополком Окаянним за Київський стіл (1015–19); боротьба проти брата Мстислава Володимировича – тмутороканського (Тамань) і чернігівського князя: поразка у битві під Лиственном біля Чернігова (1024) – за Мстиславом – Чернігівщина і всі землі на схід від Дніпра (окрім Переяславщини), мир у Городку під Києвом (1026); допомога Мстиславу у боротьбі з ясами та касогами – розширення володінь до Кавказьких гір (1029); зайняття земель між Чудським озером і Балтикою і заснування м. Юріїв (Тарту) (1030); відвоювання Червенських міст, зайнятих Болеславом I Хоробрим (1018) та здобуття від Польщі земель між Сяном і Бугом, де збудовані міста Ярослав і Белз (1031); смерть Мстислава та об'єднання земель Київської Русі (1036); боротьба з печенігами (1036); походи проти литовських племен ятвягів, Мазовії, прибалтійсько-фінських племен ям і чудь (1038–1042); Візантійський похід (1043); будівництво міст на південному кордоні як захисту від кочовиків; династичні зв'язки зі Швецією, Норвегією, Францією.
Ізяслав Ярославич (1054–78; з перервами)	
Святослав II Ярославич (1073–76)	
Всеволод Ярославич (1076–93)	
Святополк III Ізяславич (1093–1113)	
Володимир II Всеволодович Мономах (1113–25)	
Мстислав Володимирович (1125–32)	
Ярополк II Володимирович (1132–39)	
Всеволод II Ольгович (1139–46)	
Юрій Володимирович Долгорукий (1149–57)	
Ростислав Мстиславич (1154–67)	
Мстислав Ізяславович (1167–69)	
Гліб Юрійович (1169–71)	
Рюрик Ростиславич (1173–1210; з перервами)	
Святослав IV Всеволодович (1176–91)	
Мстислав III Романович (1212–23)	
Володимир Рюрикович (1223–24)	
Ярослав IV Всеволодович (1236–46)	
Михайло Всеволодович (1238–46)	
Данило Романович Галицький (1240)	

ВНУТРІШНЯ ТА ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ РУСІ

1. Утворення Галицько-Волинського князівства та правління Романа Мстиславовича.
2. Внутрішня та зовнішня політика Данила Галицького.
3. Галицька і Волинська землі в другій половині XIII – першій половині XIV ст.

Джерела

Галицько-Волинський літопис // Літопис Руський. За Іпатським списком / Переклад Л. Махновця. – Київ, 1989.

Галицько-Волинський літопис. – Львів, 1994.

Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А.П. Коцура, Н.В. Терес. – Київ; Чернівці, 2008.

Щодра О.М. Практикум з давньої та середньовічної історії України. – Львів, 2003.

Література

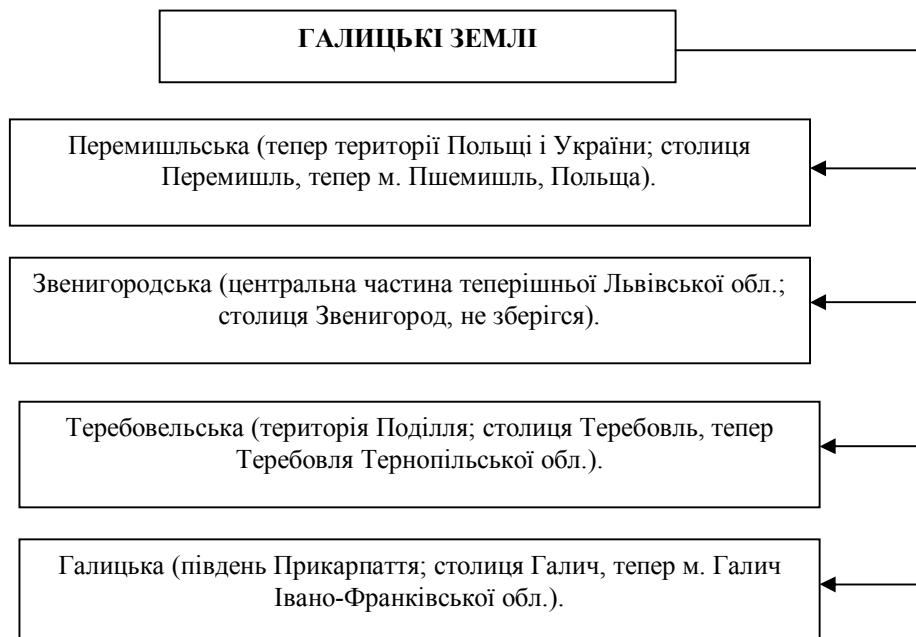
Котляр М.Ф. Галицько-Волинська Русь (Україна крізь віки). – Київ, 1998. – Т. 5.

Король Данило Романович і його місце в українській історії. Матеріали Міжнародної наукової конференції (Львів, 29–30 листопада 2001 р.). – Львів, 2003.

Крип'якевич І.П. Галицько-Волинське князівство. – Київ, 1984; Львів, 1999.

Обов'язковий мінімум інформації для засвоєння

ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОГО КНЯЗІВСТВА	
981	Приєднання Володимиром Великим до Київської Русі Червенських міст (території вздовж річок Західного Бугу, Сяну і Верхнього Дністра).
X–XI ст.	Прикарпаття і Волинь – землі-волості, підпорядковані безпосередньо київському князю або його намісникам.
Галичина. Династія Ростиславовичів (1084–1199)	
1084–1094	У Прикарпатті самочинно вокняжилися брати Рюрик, Володар та Василько Ростиславовичі – сини тмутороканського князя Ростислава Володимировича, онука Ярослава Мудрого; княжий з'їзд у Любечі 1097 визнав за ними право на ці землі як на отчину.
1094–1124	Після смерті Рюрика – правління Василька і Володаря.
1124–1153	Війна за престол після смерті Василька і Володаря; перемога і правління Володимира Володаровича, що 1141 переніс столицю з Перемишля до Галича
1153–1187	Правління Ярослава Володимировича Осмомисла, що перетворив Галицьке князівство на одне з найсильніших на Русі.
1187–89	Громадянська війна
1189–99	Утвердження за підтримки німецького імператора Фрадріха I Барбаросси та правління Володимира Ярославовича. Після його смерті династія Ростиславовичів припинилась.
XI–1170	Волинські волості підпорядковувалися київському князю або його намісникам. Правління на Волині онука Володимира Мономаха Ізяслава Мстиславовича (1140–ві–1154) та його сина Мстислава Ізяславовича (1154–1170).
1170–1199	Після смерті Мстислава Ізяславовича його сини поділили Волинську землю на уділи, проте старший з них Роман Мстиславович зумів об'єднати братів під своєю зверхністю, об'єднати Волинь з Галичиною у Галицько-Волинське князівство (1199).
Галицько-Волинське князівство. Династія Романовичів (1199–1323)	

ТЕОКРАТИЗМ КУЛЬТУРИ ЕПОХИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ (НА ПРИКЛАДІ КИЇВСЬКОЇ ТА ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВ)

1. Прийняття християнства Київською Руссю, його вплив на архітектуру та живопис Київської та Галицько-Волинської держав.
3. Літературні пам'ятки доби Київської та Галицько-Волинської Русі.

Джерела

Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А.П. Коцура, Н.В. Терес. – Київ; Чернівці, 2008.

Історія української філософії: Хрестоматія. Упорядник М.В. Кашуба. – Львів, 2004.

Літопис Руський. За Іпатським списком / Переклад Л. Махновця. – Київ, 1989.

Щодра О.М. Практикум з давньої та середньовічної історії України. – Львів, 2003.

Література

Брайчевський М.Ю. Утвердження християнства на Русі. – Київ, 1988.

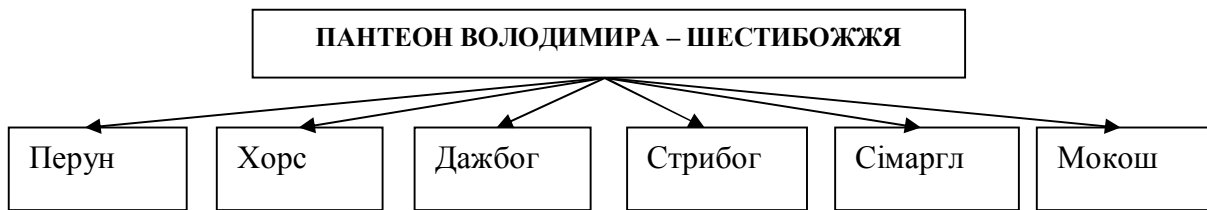
Котляр М.Ф. Введення християнства в Київській Русі та його наслідки. – Київ, 1985.

Ричка В. Київська Русь: від язичництва до християнства. – Київ, 1996.

Толочко П.П. Київська Русь. – Київ, 1996.

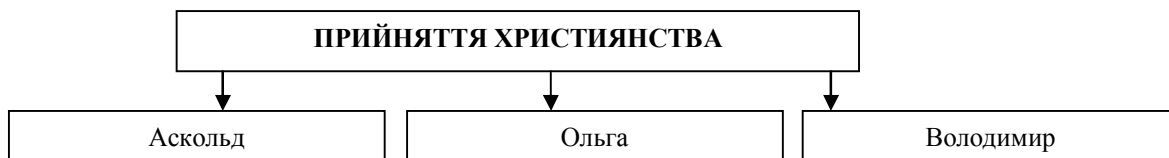
Шевченко І. Україна між Сходом і Заходом. Нариси історії культури до початку XVIII ст.

Обов'язковий мінімум інформації для засвоєння

ЗБРУЦЬКИЙ ІДОЛ (бл. IX ст.) – слов'янський кам'яний ідол (культова статуя), знайдений у 1848 в р. Збруч біля села Личківці (тепер Гусятинський р-н Хмельницької обл.); зберігається у Кракові. Зображає чотирьох язичницьких богів або чотириогого бога Святвида (Світовид).

“У РІК 6488 [980]. [...] І став княжити Володимир у Києві один. І поставив він кумири на пагорбі, поза двором теремним: Перуна дерев'яного, – а голова його [була] срібна, а вус – золотий, – і Хорса, і Дажбога, і Стрибога, і Сімаргла, і Мокош. І приносили їм [люди] жертви, називаючи їх богами, і приводили синів своїх і жертвували [їх цим] бісам, і оскверняли землю требами своїми. І осквернилася жертвами їхніми земля Руськая і пагорб той. Але преблагий бог не хоче смерті грішникам; на тім пагорбі нині є церква святого Василя [Великого]”.

“У РІК 6496 [988], пішов Володимир з військом на Корсунь, город грецький [...] Володимир же, взявши цесарицю [Анну], і Анастаса, і попів корсунських, моці святого Климента і Фіва, ученика його, узяв також начиння церковне [й] ікони на благословення собі. Поставив він теж церкву святого Іоанна Предтечі в Корсуні на горі, що її насипали [корсуняни] посеред города, крадучи насип, і та ж церква стоїть і до сьогодні. Узяли ж вони, ідучи [в Русь], двох мідяних ідолів і чотирьох коней мідяних, які й нині стоять за святою Богородицею [Десятинною?]; про них, не знаючи, думають, що вони мармурові є. Корсунь же він оддав грекам як віно за цесарицю, а сам вернувся до Києва. І коли [Володимир] прибув, повелів він поскидати кумирів — тих порубати, а других вогню оддати. Перуна ж повелів він прив'язати коневі до хвоста і волочити з Гори по Боричевому [узвозу] на ручай, і дванадцятьох мужів приставив бити [його] палицями. І це [діяли йому] не яко дереву, що відчуває, а на знеславлення біса. Коли спокушав він сим образом людей — хай одплату прийме від людей! «Велик ти еси, господи, дивні діла твої!». Учора шанований людьми, а сьогодні знеславлений! І коли ото волокли його по ручаю до Дніпра, оплакували його невірні люди, бо іще не прийняли вони були хрещення. І, приволікши його, вкинули його в Дніпро. І приставив Володимир [до нього людей], сказавши: «Якщо де пристане він, то ви одпихайте його від берега, допоки пороги пройде. Тоді облиште його». І вони вчинили звелене. Коли пустили [його] і пройшов він крізь пороги, викинув його вітер на рінь, яку й до сьогодні зовуть Перунова рінь. Потім же Володимир послав посланців своїх по всьому городу, говорячи: «Якщо не з'явиться хто завтра на ріці — багатий, чи убогий, чи старець, чи раб,— то мені той противником буде». І, це почувши, люди з радістю йшли, радуючись, і говорили: «Якби се не добре було, князь і бояри сього б не прийняли». А назавтра вийшов Володимир з попами цесаричними і корсунськими на Дніпро. І зійшлося людей без ліку, і влізли вони у воду, і стояли — ті до шиї, а другі — до грудей. Діти ж [не відходили] од берега, і а інші немовлят держали. Дорослі ж бродили [у воді], а попи, стоячи, молитви творили. І було видіти радість велику на небі й на землі, що стільки душ спасається, а диявол тужив, говорячи: «Горе мені, бо проганяють мене звідси! Тут бо думав я житво мати, бо тут немає вчення апостольського, не знають [тут люди] бога. І радів я з служіння їх, тому що служили вони мені. І ось побіждає мене невіглас оцей, а не апостол і мученик, і вже не буду я царствувати у землях сих». Люди ж, охрестившись, ішли кожен у доми свої. А Володимир, рад бувши, що пізнав він бога сам і люди його, і глянувши на небо, сказав: «Боже великий, що сотворив небо і землю! Поглянь на новії люди свої! Дай же їм, господи, узнати тебе, істинного бога, як ото узнали землі християнські, і утверди в них віру правдиву і незмінную. [А] мені поможи, господи, проти врага-диявола, щоб, надіючись на тебе і на твою силу, одолів я підступи його». І, це сказавши, повелів він робити церкви і ставити [їх] на місцях, де ото стояли кумири. І поставив він церкву святого Василя [Великого] на пагорбі, де ото стояли кумири Перун та інші і де жертви приносили князь і люди. І почав він ставити по городах церкви, і попів [настановляти], і людей на хрещення приводити по всіх городах і селах. І, пославши [мужів своїх], став він у знатних людей дітей забирати і оддавати їх на учення книжне. А матері ж дітей своїх оплакували, бо іще не укріпилися вони були вірою і, як померлого, вони оплакували. Коли ж цих роздавали на учення книжне, то збулося

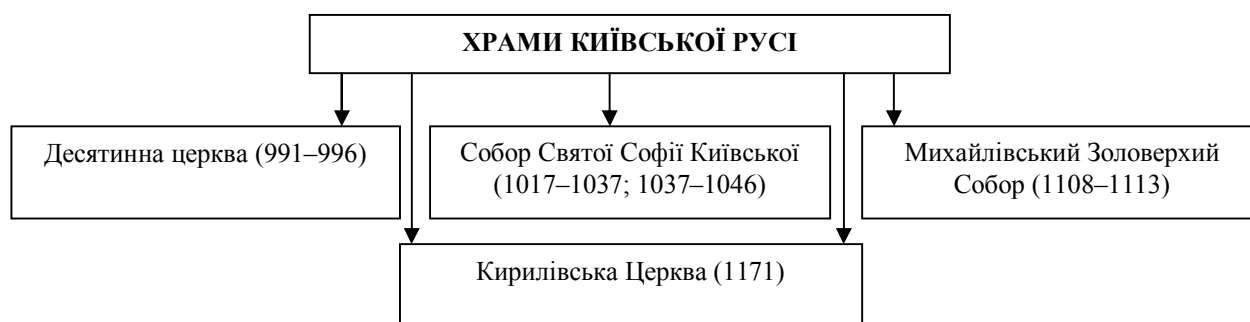
пророцтво на Руській землі, яке говорить: «У ті дні почують глухі слова книжні [і] ясною буде мова недорікуватих». Бо сі не чули були раніше книжних словес, але за божим приреченням і по милості своїй помилював [їх] бог. Як ото сказав пророк [Мойсей про слова господа]: «Помилюю [того], кого я захочу». Помилював бо він усе-таки нас хрещенням та оновленням духа, і [це] за волею божою, а не за наші | діла. Благословен господь Ісус Христос, що возлюбив нові люди, Руськую землю, і просвітив її хрещенням святим».

ХРЕСТОКУПОЛЬНИЙ ХРАМ – храм, внутрішній простір якого організований на основі вписаного в квадрат хреста, над яким за допомогою системи арок та вітрил здійснюється купол. Східна частина хрестокупольного храму завершується трьома і більше абсидами.

МОЗАЇКА (від лат. “присвячене музам”; давньогр. “муза”) – техніка живопису, що виникла в епоху Античності, при якій зображення створюються з кольорових камінців, скла, смальти на стінах, підлозі, склепінні (Приклади – настінні мозаїки Софії Київської (XI–XII ст.).

ФРЕСКА (від італ. “малювати по свіжому”) – техніка настінного живопису на вологому тиньку з піску і вапна фарбами, відpornими на лужний вплив вапна.

ІКОНА (від давньогр. “образ”, “зображення”) – живописне, мозаїчне чи рельєфне зображення Ісуса Христа, Богородиці, архангелів, святих, сцен на євангельські та апокрифічні сюжети, виконаних згідно з канонами іконографії. Ікони виникли в II ст. до н.е. На українських землях перші ікони були візантійського походження, найдавніші датуються XI–XII ст. Найвідомішим давньоруським іконописцем цього часу є Аліпій (Алімпій, Олімпій) Печерський (бл. 1050–1114), що навчався у візантійських майстрів і виконав мозаїки Михайлівського Золотоверхого собору в Києві.

Дискусійні запитання

1. “Добрий порядок” Романа Мстиславовича.
 2. Роль галицьких та волинських бояр в утвердженні влади Данила Романовича.
 3. Відносини Данила Галицького з монголо-татарами.
-
1. Хрещення “вогнем і мечем” та феномен двовір’я.
 2. Софія Київська: час побудови собору, інформація графіті та сюжети фресок на його стінах.
 3. “Слово о полку Ігоревім”: особа автора та її світогляд.

УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ ПІД ВЛАДОЮ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ (1340–1569рр.)

1. Війни за “галицьку спадщину” та територіально-адміністративний устрій українських земель у складі Польського королівства.
2. Завоювання українських земель Великим князівством Литовським та їх територіально-адміністративний устрій у складі ВКЛ.
3. Кримське ханство.
4. Українські землі під владою Угорщини, Молдови та Московії.

Джерела

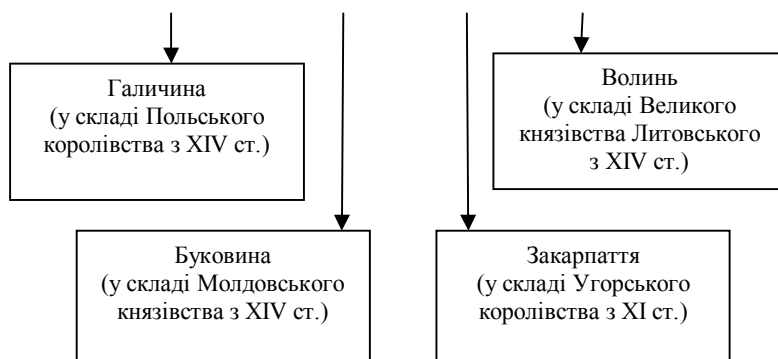
- Берлинський М.Ф.* Історія міста Києва. – Київ, 1991.
- Історія Львова в документах і матеріалах. – Київ, 1986.
- Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А.П. Коцура, Н.В. Терес. – Київ; Чернівці, 2008.
- Софонович Ф.* Хроніка з літописців стародавніх. – Київ, 1992.

Література

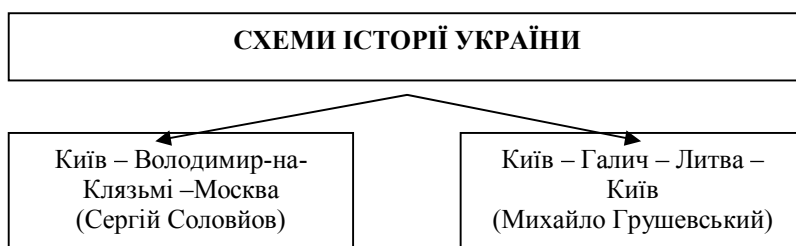
- Войтович Л.* Удільні князівства Рюриковичів і Гедиміновичів у XII–XVI ст. – Львів, 1996.
- Грушевський М.* Історія України-Руси. – Київ, 1993. – Т. 4.
- Дорошенко Д.І.* Нарис історії України. – Львів, 1991.
- Кримський А.* Історія Туреччини. – Київ; Львів, 1996.
- Крип'якевич І.П.* Історія України. – Львів, 1990.
- Пашуто В.Т.* Образование Литовского государства. – Москва, 1959.
- Русина В.О.* Україна під Литвою і татарами (Україна крізь віки). – Київ, 1998. – Т. 6.
- Терещенко Ю.І.* Україна і європейський світ. – Київ, 1996.
- Шабульдо Ф.* Земли Юго-Западной Руси в составе Великого княжества Литовского. – Киев, 1987.
- Яковенко Н.* Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – Київ, 2005.

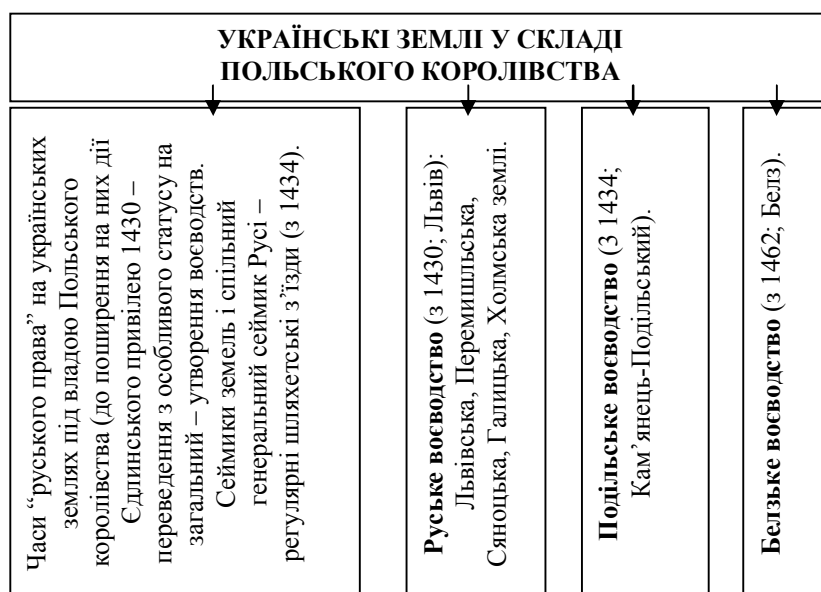
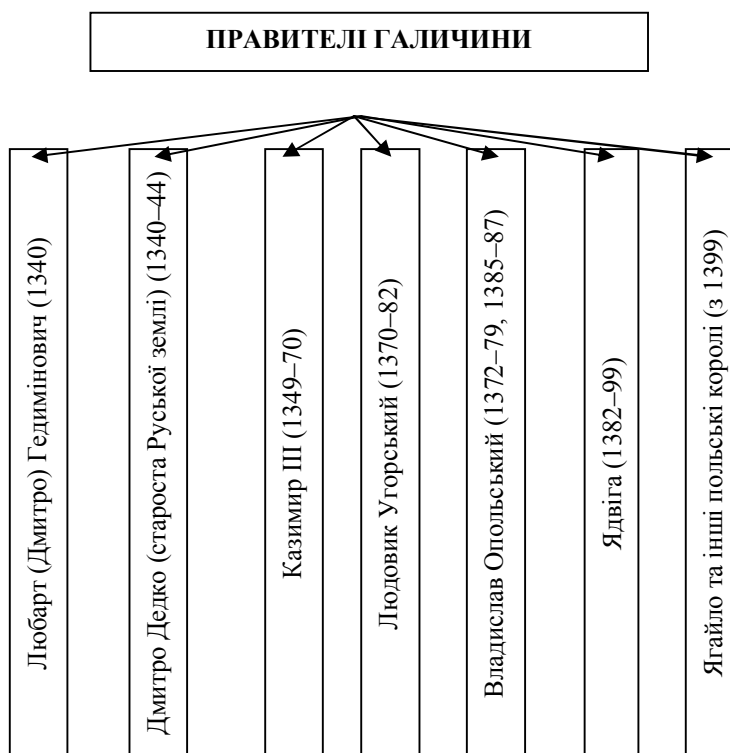
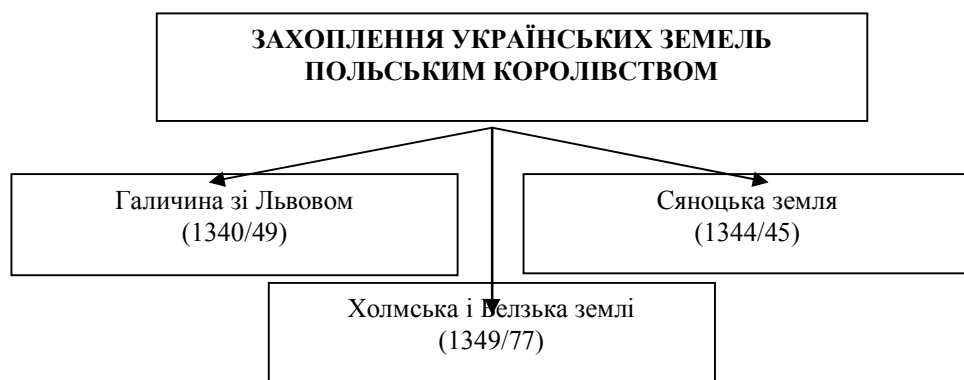
Обов'язковий мінімум інформації для засвоєння

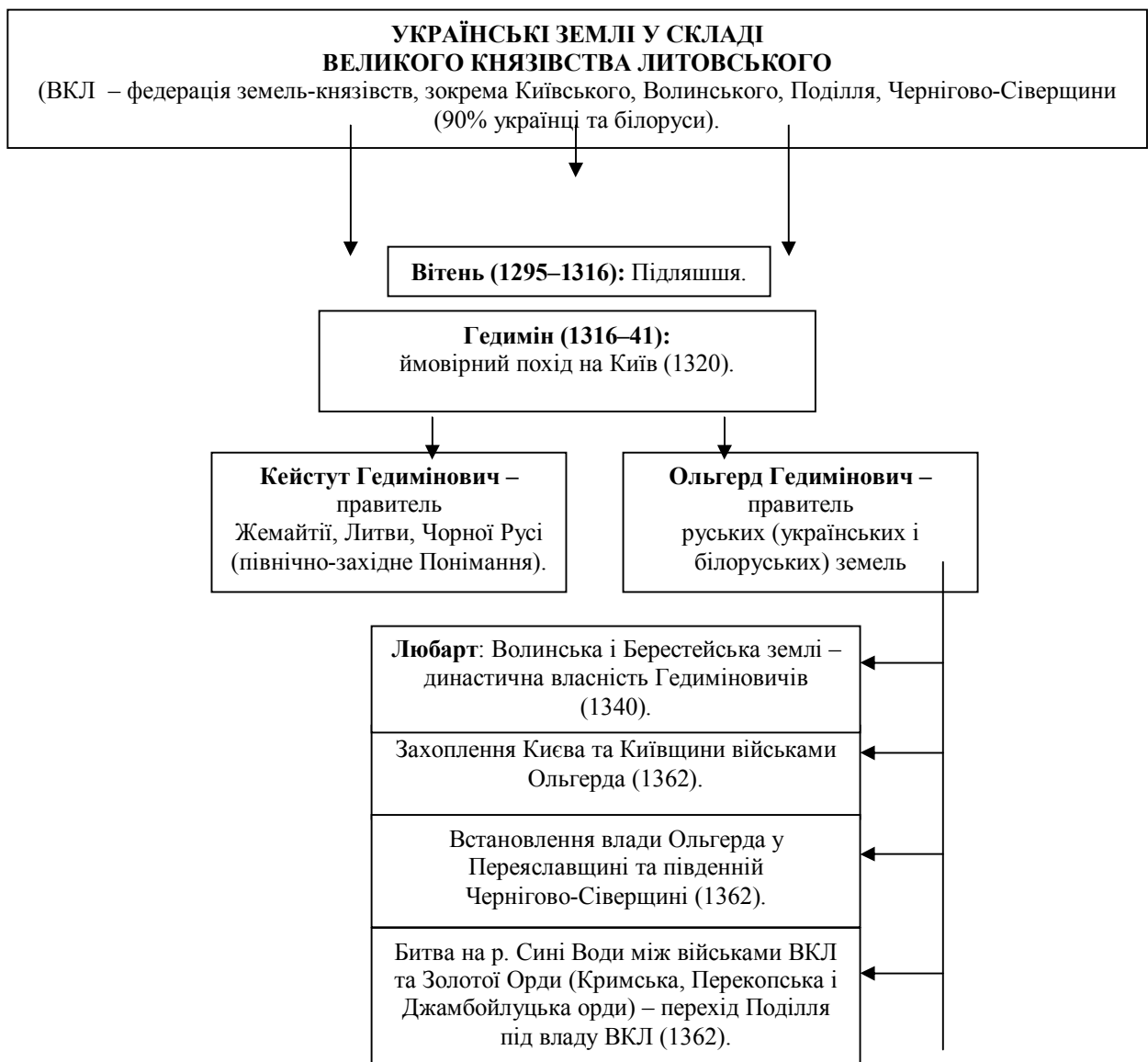
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ ПІД ВЛАДОЮ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ

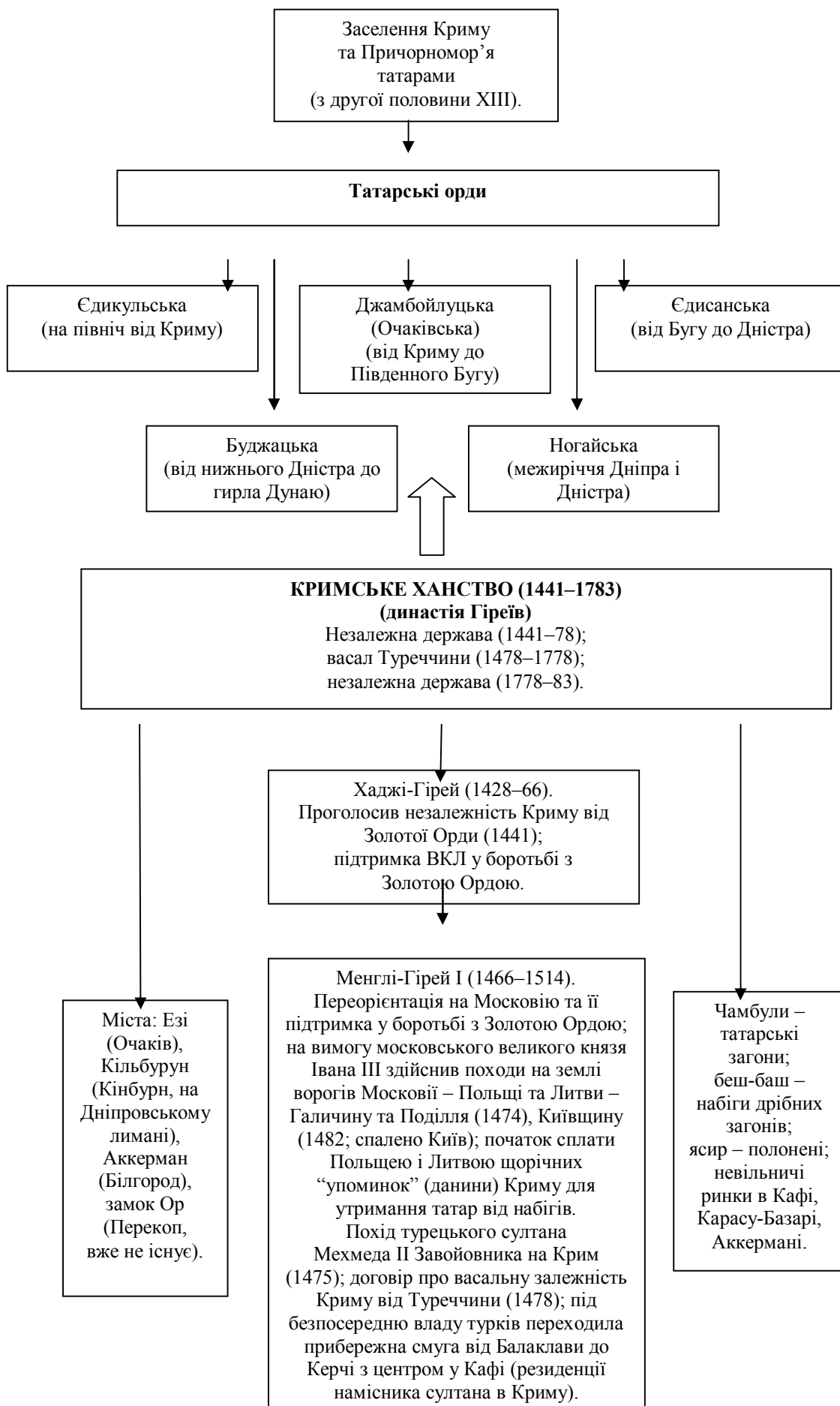
ПРАВИТЕЛІ ДЕРЖАВ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ					
Польські королі		Великі литовські князі		Великі князі (з 1547 царі) московські	
Казимир III Великий	1333–70	Ольгерд	1345–77	Іван I Калита	1325–41
Людвик Анжуйський	1370–82	Ягайло	1377–81	Симеон Гордий	1341–53
Міжусобиці	1382–84	Кейстут	1381–82	Іван II Покірний	1353–59
Ядвіґа/ Владислав II (V) Ягайло	1384–99/ 1386–1434	Ягайло	1382–92	Дмитрій Донський	1359–89
Владислав III (VI) Варненчик Безкоролів'я	1434–44	Вітовт	1392–1430	Василій I	1389–1425
		Свидригайло	1430–35	Василій II	1425–62
Безкоролів'я	1444–47	Сигізмунд	1435–40	Іван III Великий	1462–1505
Казимир IV Ягайлович	1447–92	Казимир IV Ягайлович	1440–92	Василій III	1505–33
Ян I Ольбрахт	1492–1501			Іван IV Грозний	1533–84
Александр I	1501–06	Александр I	1492–1506		
Сигізмунд I Старий	1506–48	Сигізмунд I Старий	1506–48		
Сигізмунд II Август	1548–72	Сигізмунд II Август	1548–72		

УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ ВКЛ			
Київське удільне князівство (до 1470)	Володимир Ольгердович (1362–94)	Заміна намісником Ягайла Вітовтом Кейстутовичем місцевих правителів своїми намісниками (1393/95–1430-ті)	Іван Володимирович (1435–40), Омелько Володимирович (1440–54), Семен Омелькович (1454–70/71).
Чернігово-Сіверщина	Дмитро-Корибут Ольгердович		Московсько-литовські війни (1492–1503) та відтік з отчинами на службу до московського великого князя князів північної Чернігово-Сіверщини – втрата ВКЛ практично усієї Чернігово-Сіверщини.
Поділля	Коріат-Михайло Гедимінович (1362–63), брати Коріатовичі (Юрій, Костянтин, Олександр, Федір) (1363–93)		
Волинське удільне князівство (до 1452)	Любарт (1340–85), Федір Любартович (1386–93)		Свидригайло (1440–52).

Плани семінарських занять

- **Тема 1. ВІДНОСИНИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ З КОЧОВИКАМИ.
МОНГОЛО-ТАТАРСЬКЕ НАШЕСТЯ НА УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ**

1. Відносини київських князів з печенігами та половцями.
2. Наслідки монголо-татарського нашествия для різних регіонів Київської Русі: порівняльна характеристика.

Джерела

Галицько-Волинський літопис // Літопис Руський. За Іпатським списком / Переклад Л. Махновця. – Київ, 1989.

Галицько-Волинський літопис. – Львів, 1994.

Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А.П. Коцура, Н.В. Терес. – Київ; Чернівці, 2008.

Щодра О.М. Практикум з давньої та середньовічної історії України. – Львів, 2003.

Література

Войтович Л. Нашадки Чингіз-хана: Вступ до генеалогії Чингізидів-Джучидів. – Київ, 2005.

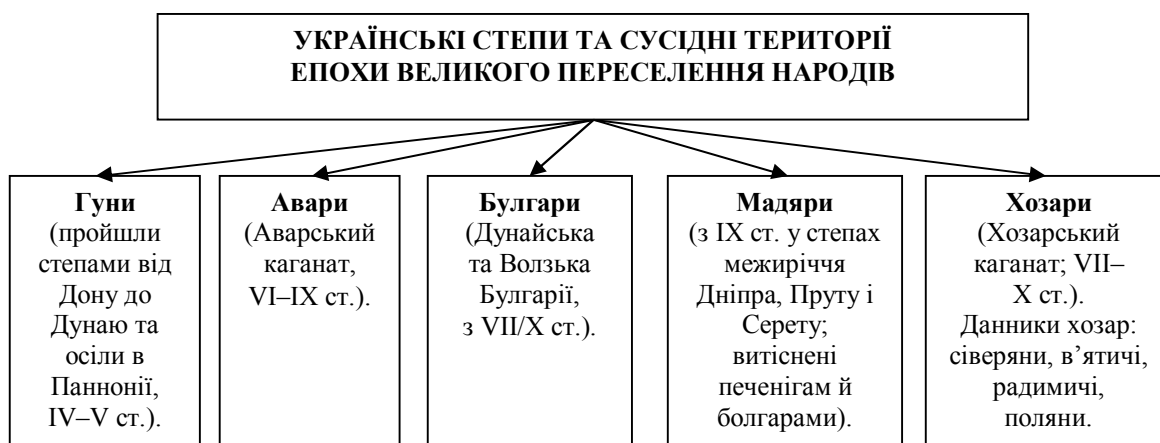
Котляр М.Ф. Галицько-Волинська Русь (Україна крізь віки). – Київ, 1998. – Т. 5.

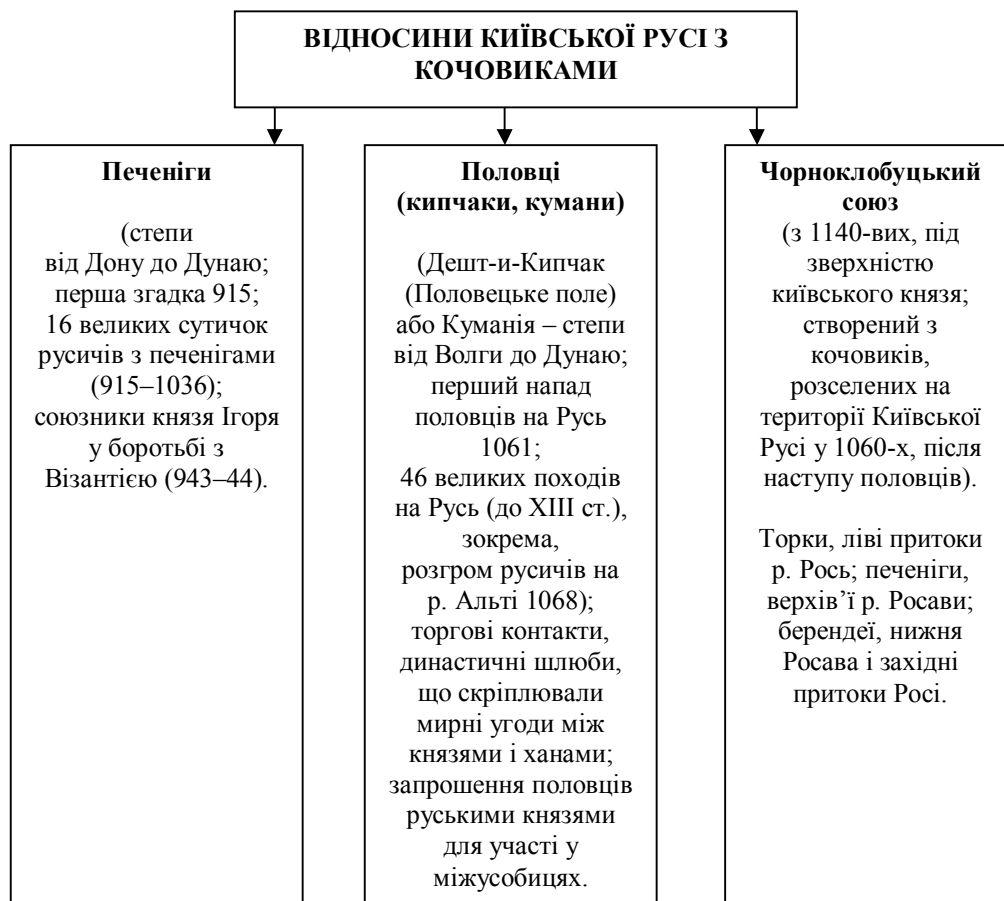
Русина В.О. Україна під Литвою і татарами (Україна крізь віки). – Київ, 1998. – Т. 6.

Толочко П.П. Київська Русь. – Київ, 1996.

Толочко О.П., Толочко П.П. Київська Русь (Україна крізь віки). – Київ, 1998. – Т. 4.

Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – Київ, 2005.

МОНГОЛИ (династія Чингізидів)	
1206–27	Правління Темучина Чингісхана (Володара володарів).
1222	Перша монголо-половецька битва, у якій половецький хан Кобяк зазнав поразки.
31.V.1223	Невдала битва русько-половецької армії з монголами на р. Калці. (тепер Кальчик, права притока Кальміуса).
1236–37	Підкорення Батисм Волзької Булгарії.
1237–38	Підкорення Рязанського та Володимиро-Суздальського князівств.
1239	Захоплення Переяслава та Чернігова.
06.XII.1240	Захоплення Києва.
1241	Темник (воєвода) Бурундай зруйнував Люблін, Сандомир та Краків.
1241–42	Війська Батия пройшли через Карпати в Угорщину, розбили війська короля Бели IV й пройшовши територіями Словаччини, Чехії та Угорщини, вийши до Адріатики.
1242–43 (існувала до XVI ст.)	Заснування Батисм у пониззі Волги держави Золота Орда (землі улусу Джучидів – від Сибіру до Нижнього Дунаю) зі столицею у місті Сарай (поблизу сучасного м. Вологорода, Росія). Данина, військова сила (дружини князів-васалів), полонені з Київської Русі.

Дискусійні запитання

1. Масштаби руйнувань в результаті монголо-татарського нашествия на землі Київської Русі.
2. Відносини Київської Русі та Золотої Орди

Тема 2 ШЛЯХТА, МІСТЯНИ ТА СЕЛЯНИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (XIVст. – 1569р.)

1. Українська шляхта (XIV – 1569).
2. Середньовічне місто.
3. Аграрні відносини у середньовіччі та ранньомодерний час.

Джерела

Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А.П. Коцура, Н.В. Терес. – Київ; Чернівці, 2008.

Селянський рух на Україні 1569–1647 рр.: Збірник документів і матеріалів. – Київ, 1993.

Торгівля на Україні XIV–XVII ст. Волинь і Наддніпрянщина. – Київ, 1990.

Література

Войтович Л. Князівські династії Східної Європи (кінець IX– початок XVI ст.). Склад, суспільна і політична роль. Історико-генеалогічне дослідження. – Львів, 2000.

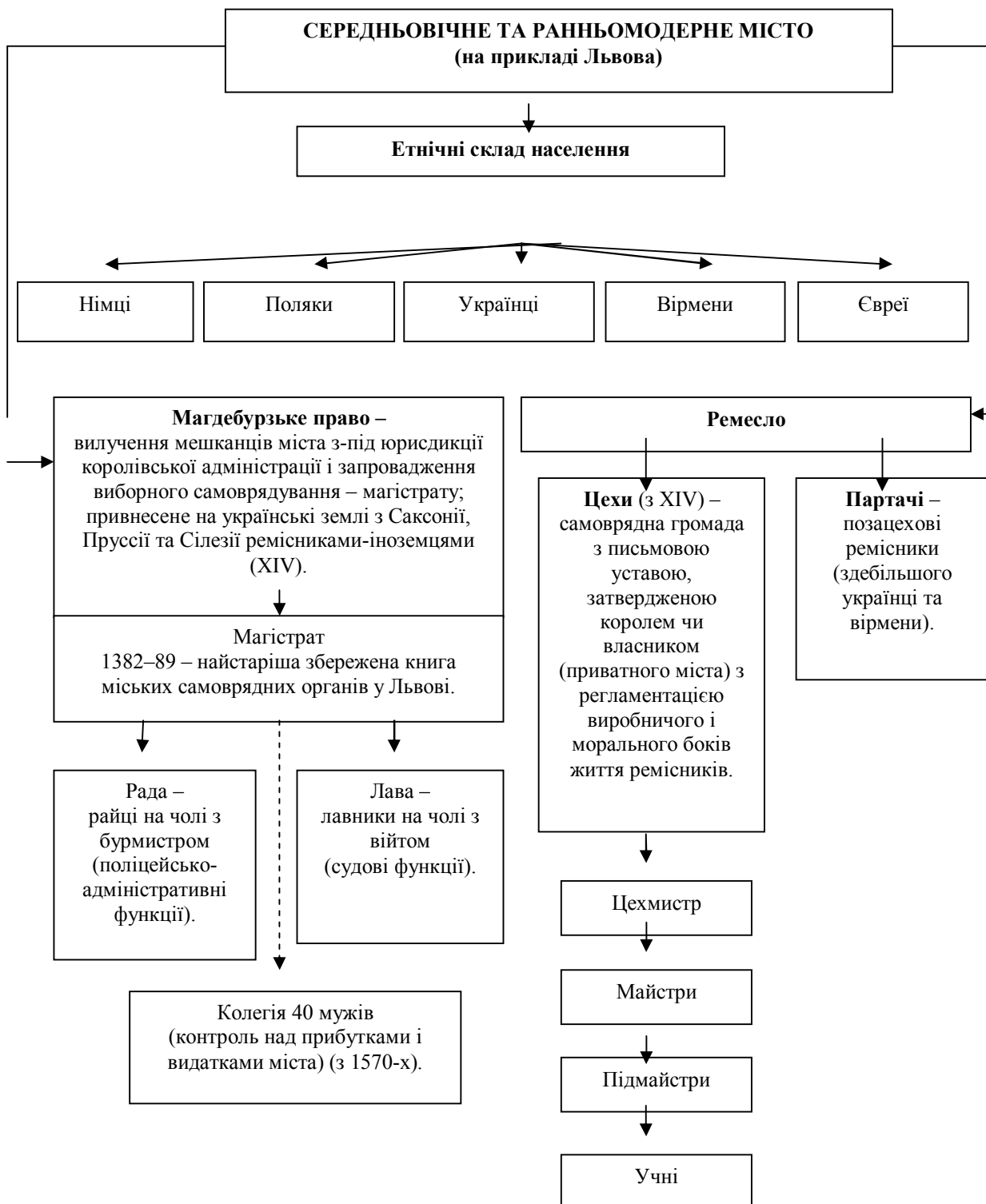
Грушевський М. Історія України–Руси. – Київ, 1994. – Т. 5.

Сас П. Феодальные города Украины в конце XV– 60-х годах XVI в. – Киев, 1989.

Швидько А. Социально-экономическое развитие Украины в XVI– в середине XVIII вв. – Днепропетровск, 1988.

Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. – Київ, 2008.

Обов'язковий мінімум інформації для засвоєння

Дискусійні запитання

1. Gente Ruthenus, natione Polonus, або українці на вищих щаблях суспільної ієрархії Корони Польської та Великого Князівства Литовського.
2. Українці у середньовічному Львові.
3. Українці у цехах.

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ

ІНДИВІДУАЛЬНІ КОНСУЛЬТАЦІЇ ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІСТОРІЇ

1. Об'єкт і предмет історичного дослідження.
2. Парадигми історіописання.
3. Філософія історії.

Література

- Зашикільняк Л.* Вступ до методології історії. – Львів, 1996.
- Зашикільняк Л.* Методологія історії: від давнини до сучасності. – Львів, 1999.
- Яковенко Я.* Вступ до історії. – Київ, 2007.
- Яцук Т.І.* Філософія історії: Курс лекцій. Навчальний посібник. – Київ, 2004.

УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У РАННЬОЗАЛІЗНИЙ ВІК (IX ст. до н.е. – IV ст. н.е.)

1. Іраномовні племена на українських землях: кіммерійці, скіфи, сармати.
2. Античні держави Північного Причорномор'я.

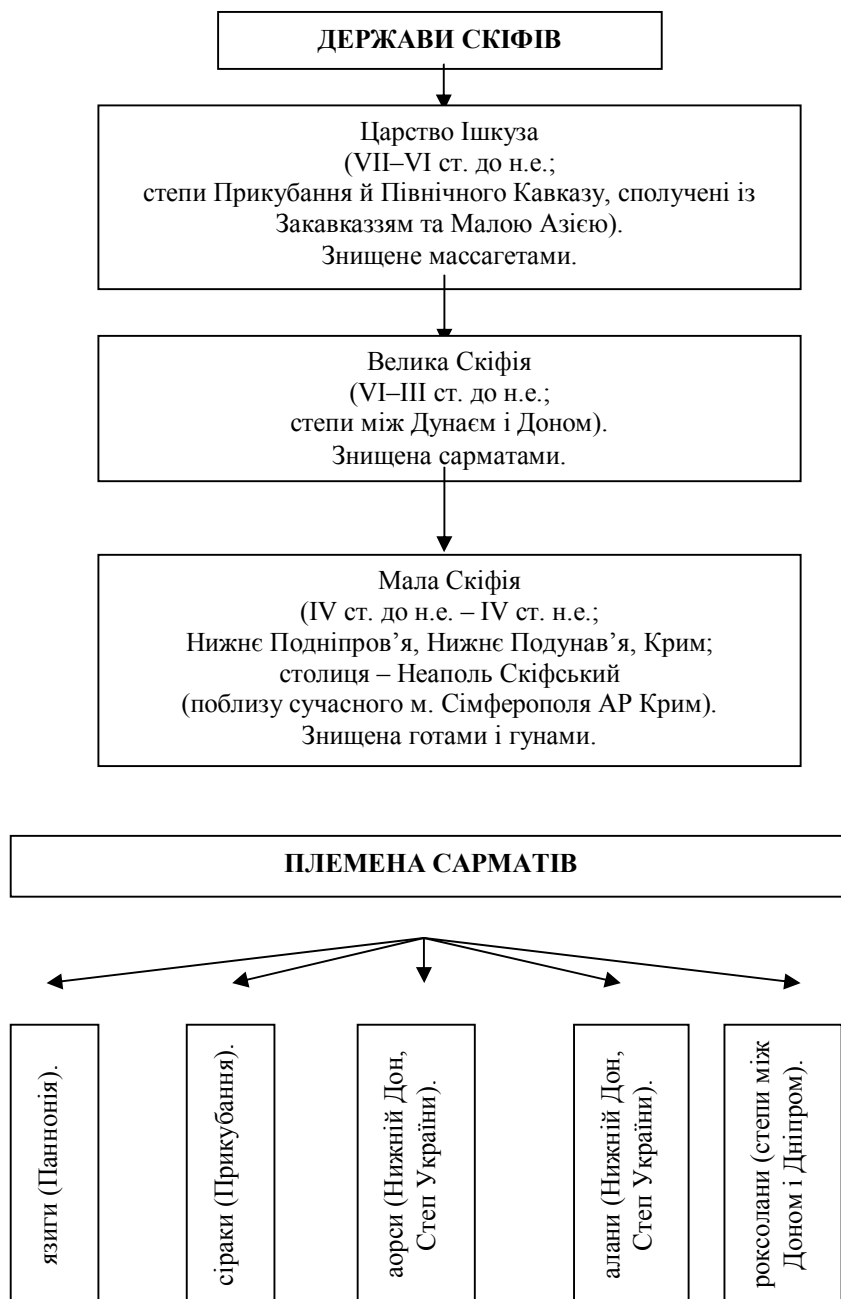
Джерела

- Геродот.* Історія в дев'яти книгах / Переклад, передмова та примітки А.О. Білецького. – Київ, 1993.
- Геродот.* Геродота турійця з Галікарнасса “Історій” книг дев'ять, що їх називають музами / Переклад, передмова та примітки А. Білецького. – Харків, 2006.
- Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А.П. Коцура, Н.В. Терес. – Київ; Чернівці, 2008.
- Щодра О.М.* Практикум з давньої та середньовічної історії України. – Львів, 2003.

Література

- Бунятян К.П., Мурзін В.Ю., Симоненко О.В.* На світанку історії (Україна крізь віки). – Київ, 1998. – Т. 1.
- Крижицький С.Д., Зубар В.М., Русяєва А.С.* Античні держави Північного Причорномор'я (Україна крізь віки). – Київ, 1998. – Т. 2.
- Толочко П.П., Козак Д.Н., Крижицький С.Д.* та ін. Давня історія України. У 2-х кн. / Під ред. П. Толочка. – Київ, 1994. – Кн. 1.

ІРАНОМОВНІ ПЛЕМЕНА НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ				
Назва/ Час існування/ Найвідоміші представники	Письмові джерела	Особливості культури	Історичні події	Археологічні пам'ятки
Кіммерійці. XI–VII ст. до н.е. Царі Теушп, Тугдамме, Шандакшатр.	“Одіссея” Гомера (VIII ст. до н.е.); асирійські та вавилонські джерела (VIII–VII ст. до н.е.); “Історія” Геродота (V ст. до н.е.).	Кочове скотарство, зокрема конярство. Військова справа. Геометричний орнамент у мистецтві. Курганні поховання.	Напади на Урарту, Ассирію, Фригію, Лідію (VIII–VII ст. до н.е., Мала Азія); тиск на землеробське населення Українського Лісостепу (чорноліську культуру); громадянська війна (VII ст. до н.е.)	Гробниця кіммерійського вождя поблизу с. Білоградєць (Болгарія); с. Зольне Сімферопольського р-ну АР Крим.
Скіфи. VII ст. до н.е. – IV ст. н.е. Царі Паргатуа (Прототій); Мадій; Аріапф; Скілур, Палак.	Асирійські джерела (VII ст. до н.е.); “Історія” Геродота (V ст. до н.е.); “Географія” Страбона (I ст. до н.е. – I ст. н.е.).	Кочове скотарство (бойові коні, м'ясо, молоко, сир-іппака, повсть для одягу та кибиток). Військова справа. Звіриний стиль у мистецтві.	Відносини з Ассирією: династичні зв'язки, спільні військові кампанії проти мідійців (VII ст. до н.е.); участь у Мідійсько-лідійській війні (590–585 р. до н.е.) та перемога скіфів на чолі з царями Скопасісом та Іданфірсом та їхніх союзників гелонів, будинів та савроматів на теренах Приазов'я над Персією Дарія I з династії Ахеменідів у Скіфо-перській війні (514–512 р. до н.е.) (VI ст. до н.е.). Утримання скіфами політичної зверхності над землеробськими племенами Українського Лісостепу – джерела хліба для експорту до античних міст-держав Північного Причорномор'я та торгівлі зв'язки з останніми. Боротьба скіфського царя Атея та Філіппа II Македонського, намісника Александра Македонського Зопіріона зі скіфами за вплив у Західному Причорномор'ї (IV ст. до н.е.) – можливість торгівлі скіфів з материковою Грецією без посередництва колоній Північного Причорномор'я. Поразки скіфів у Скіфо-херсонеських війнах (кінець III ст. до н.е. – I ст. н.е.).	Кургани Солоха, Чортотлик, Гайманова Могила, Товста Могила.
Сармати. IV ст. до н.е. – IV ст. н.е. Царі Сайтафарн; Медосак і цариця Амага.	“Історична бібліотека” Діодора Сицилійського (I ст. до н.е. – I ст. н.е.); Авеста (остаточна редакція – III ст. н.е.; згадано плем'я сайріма).	Кочове скотарство. Військова справа (важкоозброєні вершники катафрактарії). Поліхромний стиль у мистецтві.	Участь у війську царя Боспора Мітрідата VI Євпатора під час Мітрідатових воєн проти Риму (I ст. до н.е.); напади на поселення слов'янської землеробської зарубинецької культури Середнього Подніпров'я (I ст. до н.е. – III ст. н.е.); напади на римську провінцію Мезія (I ст. до н.е. – I ст. н.е.); участь у Маркоманських війнах проти Риму (II ст. н.е.). Знищені готами та гунами.	Молочанський, Підгороднянський могилиники (Запорізька та Дніпропетровська обл.).

АНТИЧНІ ДЕРЖАВИ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я		
Назва	Час виникнення	Місце існування
Борисфеніда (від давньогрецької назви р. Дніпро – “Борисфен”).	Друга половина VII ст. до н.е.	Півострів (нині острів) Березань.
Ольвія (від давньогрецького “щаслива”).	Середина VI ст. до н.е.	Правий берег Південнобузького лиману поблизу с. Парутине Очаківського р-ну Миколаївської обл.
Ніконій (від імені ойкіста – осадника міста).	Остання третина VI ст. до н.е.	Лівий берег Дністровського лиману поблизу сучасного с. Роксолани Очаківського району Миколаївської обл.
Керкінітида (від імені ойкіста або назви затоки у Західному Криму).	Кінець VI ст. до н.е.	Сучасне м. Євпаторія АР Крим.
Тіра (від давньогрецької назви р. Дністер – “Тірас”).	Кінець VI – початок V ст. до н.е.	Околиця сучасного м. Білгорода- Дністровського Одеської обл.
Херсонес Таврійський (від давньогрецького “півострів”).	Кінець V ст. до н.е. Вихідці з Гераклеї Понтійської	Околиця м. Севастополь АР Крим.
БОСПОРСЬКЕ ЦАРСТВО (столиця Пантікапей) (по обидва боки Керченської протоки – давньогрецького Боспора Кіммерійського) (засноване 480 р. до н.е.).		
Головні міста європейської частини Боспорського царства		
Пантікапей (негрецька назва).	Перша половина VI ст. до н.е.	Сучасне м. Керч АР Крим.
Німфей (від давньогрецького “святилище німф”).	Друга чверть VI ст. до н.е.	Неподалік с. Героївка поблизу м. Керч.
Головні міста азійської частини Боспорського царства		
Фанагорія	Друга половина VI ст. до н.е.	Поблизу с. Сінне Білогірського р-ну АР Крим
Гермонасса (від імені ойкіста або його дружини).	VI ст. до н.е.	Поблизу ст. Таманська (Росія).
Горгіппія (від імені представника правлячої династії Боспорського царства; попередня назва “Синдська гавань”).	VI ст. до н.е.	м. Анапа (Росія).
Танаїс (від давньогрецької назви р. Дон – “Танаїс”).	Перша чверть III ст. до н.е.	Біля х. Недвигівка (Росія).

Дискусійні запитання

1. Чи входили землеробські племена Українського Лісостепу до складу Скіфії.
2. Причини загибелі Великої Скіфії.
3. Причини грецької колонізації Північного Причорномор'я.

ТРАДИЦІЙНІ ГОСПОДАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ УКРАЇНЦІВ

1. Мисливство, рибальство, бджільництво.
2. Традиційне скотарство.
3. Традиційні знаряддя обробітку ґрунту.

Література

Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології. – Київ, 1995.

Горленко В.Ф., Бойко І.Д., Куницький О.С. Народна землеробська техніка українців (Історико-етнографічна монографія). – Київ, 1971.

Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження / *Арсенич П.І., Базак М.І., Болтарович З.Є. та ін.* – Київ, 1987.

Етнографія Києва і Київщини: традиції і сучасність. – Київ, 1986.

Мандибура М.Д. Полонинське господарство Гуцульщини другої половини ХІХ – 30-х років ХХ ст.: (Історико-етнографічний нарис). – Київ, 1978.

Мовна У. Звичаї та обряди українських пасічників Карпат і Прикарпаття (друга половина ХІХ – початок ХХ століття). – Львів, 2006.

Павлюк С.П. Традиційне хліборобство України: агротехнічний аспект. – Київ, 1991. Полісся України: Матеріали історико-етнографічного дослідження. – Львів, 1997. – Вип. 1: Київське Полісся. 1994.

Полісся України: Матеріали історико-етнографічного дослідження. – Львів, 1999. – Вип. 2: Овручина. 1995.

Скуратівський В. Кухоль меду. – Львів, 2000.

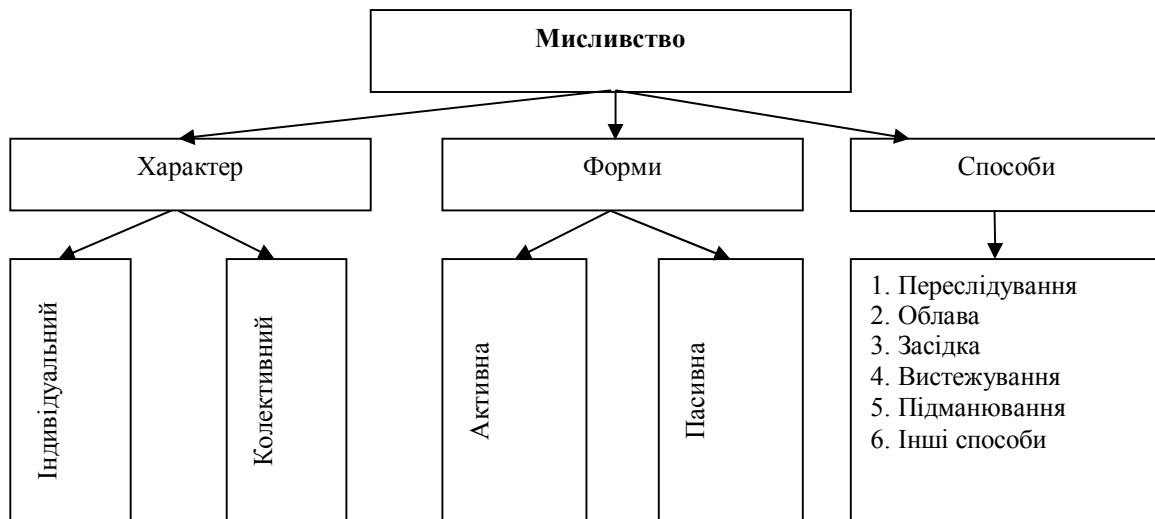
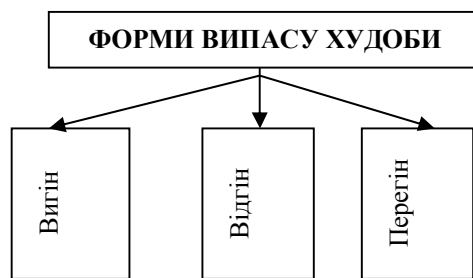
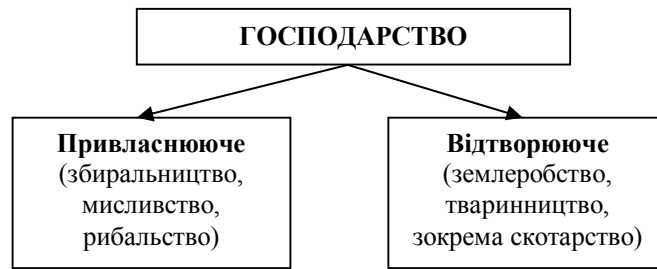
Українська минувшина: Ілюстрований етнографічний довідник / *Пономарьов А.П., Артюх Л.Ф., Косміна Т.В. та ін.* – Київ, 1993.

Українці: Історико-етнографічна монографія у двох книгах / За наук. ред. А. Пономарьова. – Опішне, 1999. – Кн. 1.

Дискусійні запитання

1. Теорії походження сохи.
2. Час появи плуга на українських землях.

Обов'язковий мінімум інформації для засвоєння

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ІСТОРІЯ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

1. Соціальна структура.

2. Господарство.

Джерела

Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А.П. Коцура, Н.В. Терес. – Київ; Чернівці, 2008.

Літопис Руський. За Іпатським списком. Переклад Л. Махновця. – Київ, 1989.

Щодра О.М. Практикум з давньої та середньовічної історії України. – Львів, 2003.

Література

Греков Б.Д. Киевская Русь. – Москва, 1953.

Рыбаков Б.А. Киевская Русь и русские княжества XII–XIII вв. – Москва, 1982.

Толочко П.П. Древняя Русь. – Киев, 1987.

Толочко П.П. Київська Русь. – Київ, 1996.

Толочко О.П., Толочко П.П. Київська Русь (Україна крізь віки). – Київ, 1998. – Т. 4.

Фроянов И.Я. Киевская Русь. Очерки социально-экономической истории. – Ленинград, 1974.

Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – Київ, 2005.

Обов'язковий мінімум інформації для засвоєння

СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА КИЇВСЬКОЇ РУСІ		
Bellatores (ті, хто воюють)		
Князь	Дружина	
	Верхівка дружини (старші мужі, бояри) – головні посади у військовому командуванні та управлінні державою (тисяцький, воєвода, посадник, соцький, десяцький, тиун, осьмник).	Рядові дружинники – посади княжої адміністрації (вірники, рядовичі, мечники, отроки, дворяни, дітські).
	Корм – отримане від князя право на користування частиною податків з населення певної території; боярське землеволодіння (держання та отчина)	
Oratores (ті, хто моляться)		
Митрополит, підлеглий Константинопольському патріарху (створення Київської митрополії – між 976–98).	Єпископи (владики) (16 єпархій на XIII ст.).	Священники та ченці.
Церковна десятина		
Десятинна Церква (996); Києво-Печерська Лавра (заснована Антонієм Печерським у 1050-х; другий ігумен Феодосій (помер 1074) увів чернечий статут Феодора Студита); Софія Київська (1022/1037); Михайлівський Золотоверхий Собор (1108–13).		
Laboratores (ті, хто працює)		

Містяни		Селяни			
Городяни-ремісники. Майстри, залежні від князів та бояр. Вільні ремісники посадів – торгово-ремісничих частин міст.	Купці, об'єднані у корпорації (торговище – ринковий майдан).	Смерди (вільні селяни) (верв – територіальне об'єднання сімейних громад (сіл)).	Ізгої (раби, що викупилися на волю, але не змогли знайти засобів для прожиття); задушні люди (раби і закупи, передані монастирям за заповітом як внесок на поминання душі); прощеники та пущеники (злочинці, котрим покарання замінили на довічну працю у церковному господарстві).	Закупи (напіввільні, котрі змушені відробляти у господарстві феодала позичені гроші).	Холопи (княжі, боярські, чернецькі) (невільні, раби; джерела рабства – війна, полон, боргове рабство, одруження з рабом/рабинею).
Участь у вічі					

Дискусійні запитання

1. Статус соціальних верств Київської Русі за “Руською Правдою”.

ПОЛЬСЬКО-ЛИТОВСЬКІ УНІЇ

1. Кревська унія (1385).
2. Островська (1392), Віленська (1401) та Городельська (1413) унії.
3. Люблінська унія (1569).

Джерела

Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А.П. Коцура, Н.В. Терес. – Київ; Чернівці, 2008.

Література

- Войтович Л.* Удільні князівства Рюриковичів і Гедеміновичів у XIII–XVI ст. – Львів, 1996.
- Грушевський М.С.* Історія України–Руси. – Київ, 1993. – Т. 4.
- Шабульдо Ф.* Землі Юго-Западной Руси в составе Великого княжества Литовского. – Киев, 1987.
- Кром М.М.* Меж Русью и Литвой. Западнорусские земли в системе русско-литовских отношений конца XV – первой трети XVI вв. – Москва, 1995.
- Яковенко Н.* Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – Київ, 2005.

Обов'язковий мінімум інформації для засвоєння

ПОЛЬСЬКО-ЛИТОВСЬКІ УНІЇ	
	Кревська унія (1385). Об'єднання Литви і Польщі в єдину державу шляхом шлюбу польської королеви Ядвіги і литовського князя Ягайла (у 1386 став польським королем Владиславом II Ягайлом); прийняття Ягайлом та населенням Литви католицизму; повернення Польщі земель, відвойованих у неї Литвою; приєднання до Польщі земель Литви і Русі: оборонний союз проти Тевтонського ордену.
	Островська унія (1392). Владислав II Ягайло мав частково відновити політичну самостійність ВКЛ та визнати свого двоюрідного брата Вітовта великим князем литовським, який при цьому залишався васалом Ягайла.
	Віленська унія (1401). Вітовт мав самостійно управляти Литвою як великий князь, перебуваючи з Владиславом II Ягайлом у ленних відносинах; у разі смерті Владислава II Ягайла Вітовт мав бути обраний польським королем; оборонний союз проти Тевтонського ордену.
	Городельська унія (1413). Підтвердження існування ВКЛ як окремої незалежної держави; визнання ВКЛ політичної зверхності польського короля, який після смерті Вітовта мав стати великим князем литовським; уніфікація систем органів державного управління та урівняння в правах католицької шляхти Польщі і Литви; оборонний союз проти Тевтонського ордену.
	Люблінська унія (1569). Польське королівство і Велике князівство Литовське об'єднувались в єдину державу – Річ Посполиту, очолену королем під титулом “Король польський і Великий князь Литовський”; спільний Сейм і Сенат; укладання договорів з іноземними державами від імені Речі Посполитої; ліквідація митних кордонів і запровадження єдиної монетної системи; обмежена автономія Литви (печатка, герб, державна мова, закони, суд, адміністрація, військо, скарбниця); українські землі відійшли до Польщі (поділені на Подільське, Брацлавське, Київське воєводства); за Литвою залишалися білоруські землі.

Дискусійні запитання

1. Причини невдачі уній між Польським королівством та Великим князівством Литовським – попередниць Люблінської унії 1569.
2. Можливість виникнення Речі Посполитої трьох народів: Польщі, Литви і Русі.

ТЕОРЕТИЧНИЙ МАТЕРІАЛ

УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ ПІД ВЛАДОЮ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ (XIV-XVI ст.)

1. Українські землі під владою Великого князівства Литовського.
2. Українські землі під владою Польщі.
3. Українські землі під владою Московії.
4. Українські землі під владою Угорського королівства та Молдавського князівства.
5. Українські землі під владою Кримського ханства.

1. Більша частина території України (Правобережна та Лівобережна Україна) з середини XIII ст. знаходилась під владою монгольської держави Золота Орда. В XIV ст., за литовських князів Гедиміна й Ольгерда, ці території перейшли під владу Великого князівства Литовського. Але у 1362 р. у битвах на Синіх Водах литовці разом з українцями розбили монголів і захопили Київ, а 1399 р. після битви на р. Ворскла, Литва розширила свої володіння до Чорного моря. Українські князівства невдовзі були ліквідовані, а на їх місці створені литовські воєводства. Об'єднавшись з Білорусією, захопивши Україну, Литва перетворилась на багатоетнічну державу, в якій більшість становили слов'яни. Занепад Київської Русі, монголо-татарська навала призвели до ослаблення східнослов'янських земель. Цим і скористалась молода Литовська держава, яка у середині XIV ст. приєднала Київщину, Переяславщину, Поділля і частину Волині до Великого князівства Литовського. Дії литовців не були експансією, завоюванням. О. Субтельний влучно називає цей процес “проникненням, включенням, приєднанням”. По суті, це була інкорпорація українських земель до складу Литовської держави. Вони перебували у складі сусіднього Литовського князівства майже двісті років. Цей історичний відрізок приніс українському народові повне національне і державне відродження. Такої думки дотримується батько української історичної науки Михайло Грушевський. Він має слушність, бо Литва, поглинувши величезні території, заселені українцями, сама складала десяту частку підпорядкованих земель. Через те дуже швидко еліта литовського суспільства, яка була в основному язичницькою, стала переймати релігію, звичаї, мову українців. Оскільки на величезних просторах Великого князівства Литовського потрібно було створювати органи державного управління, зростає потреба у великій кількості урядовців-чиновників. Литовський уряд був змушений залучати на адміністративні посади людей із освіченої української та білоруської верхівки. Панівна частина української суспільності охоче приєднувалась до литовської адміністрації. Це сприяло тому, що в литовській державі швидко відбувався процес консолідації вищих феодальних верств. Причому литовці переймали часто не тільки русько-українську мову й давні закони, а й усі надбані державницькі традиції в попередній історії України-Руси. Політична структура країни, матеріальне виробництво, духовне та культурне життя, українців стають визначальними в суспільстві. Державною мовою в Литовській державі стає русько-українська мова з її розвиненою літературою-літописами, церковними житіями тощо. Головним зводом законів литовського князівства стає Литовський статут, написаний русько-українською мовою. Та скоро над Литвою нависла загроза її поглинення сусідньою польською державою. Це проявилось у 80-х рр. XIV ст., коли польські магнати організували мирну експансію щодо литовських володінь через Кревську унію 1385 р. і династичний шлюб польської королеви Ядвіги з литовським князем Ягайлом. Кревська унія, укладена між Польщею та Литвою, навіртала литовців у католицизм, а землі Литви і України “на віки вічні” приєднувались до Польщі. Подальші об'єднавчі кроки, зокрема Люблінська унія 1569 р., тільки посилили польську присутність та вплив католицизму на українських землях. Ягайло, одружившись з Ядвігою, став польським королем, а взамін обіцяв перетворити русько-українські землі в польські. Він пообіцяв також, і робив це послідовно, надати у Литовській державі привілеї католикам, як того вимагали польська церква і польські магнати. Від його часу українська, білоруська і литовська національна еліта починають витіснятись польською у суспільному житті Литви. Зовсім інший характер мало втягування Галичини в орбіту польського впливу. Цей регіон став своєрідним полігоном, на якому випробовувались форми і методи тотального наступу Польщі на українські землі.

2. У Галицько-Волинському князівстві після смерті в 1340 р. галицько-волинського князя Юрія-Болеслава великий князь литовський Гедимін примусив великих бояр проголосити князем його сина Любарта, поширивши таким чином вплив і на галицько-волинські землі. У тому ж 1340 р. Польща й Угорщина почали війну проти Литви за Галичину, яка тривала з перервами багато років. За угодами 1350 р., а потім 1352 р. між Польщею і Литвою Галичина була залишена за Польщею, а Волинь — за Литвою. У 1370 р. за угодою між Польщею й Угорщиною Галичина підпала під владу Угорщини, провінцією якої вона була до 1387 р., після чого її знову загарбала шляхетська Польща. У 1377 р. польські феодалі захопили Західну Волинь (Холм і Белз).

Якщо литовці досить помірковано ставились до розвитку подій у підкорених їм українських землях, на перших порах залишаючи місцевому населенню досить широкий простір для свободи дій, то поляки в основу свого курсу одразу доклали католизацію, полонізацію і колонізацію краю, Ідо програмувало на перспективу різке загострення релігійних, соціальних та етнічних відносин. Кревська унія призвела до того, що згодом, вже через століття, Литва стала предметом відкритих зазіхань з боку польських феодалів. До 1569 р., до підписання Люблінської унії, польські землевласники уже володіли значними територіальними надбаннями і привілеями в межах Литовського князівства.

У 1413р. між Литвою і Польщею підписано Городельську унію. На Литовсько-Руську державу поширились обмеження, які діяли у Польщі щодо прав православних. Лише католики мали право брати участь у великокняжій раді. В Луцьку та Кам'янці-Подільському засновано католицькі єпископські кафедри. Політика зближення з Польщею і обмеження прав місцевої верхівки наштовхнулася на опір частини литовських князів. Великі

князі литовські Вітовт (1392-1430) і Свидригайло (1430-1432), спираючись на православну шляхту, протистояли польським впливам. Однак, після смерті Свидригайла у 1452р. була ліквідована автономія Волинського князівства, а у 1471р.- Київського. Це викликало обурення православної шляхти. У 1481р. українські і білоруські князі литовського походження на чолі з Федором Більським організували змову з метою захоплення влади у Литві. Змову було розкрито, кількох знатних учасників страчено, Ф. Більський утік до Москви.

Після невдалої змови у 1480-1490 рр. прикордонні з Росією князі: Одоєвські, Трубчевські, Старобудські, Рильські, а згодом Чернігівські та Новгород-Сіверські перейшли із своїми наділами під владу Москви. Литовський уряд розпочав війну з Москвою. Проте, антилитовське повстання у 1508 р. - під керівництвом українського князя Михайла Глинського, яке охопило північну Україну і Білорусію, змусило Литву укласти мир із Москвою і погодитись з втратою прикордонних земель. Князі Глинські також перейшли до Москви.

3. Російська держава, яка утворилася внаслідок об'єднання північно-східних руських земель навколо Москви, уже наприкінці XV — на початку XVI ст. стала однією з могутніх і впливових держав Європи. Вона стала силою, яка змогла протистояти зазіханням на її землі з боку Золотої Орди, Литви, Польщі, Туреччини та Кримського ханства і відстояти свою незалежність. Разом з тим московські великі князі, а потім царі стали претендувати на приєднання до своєї держави всіх східнослов'янських — українських і білоруських — земель, які в давні часи входили до складу Київської Русі.

Уже великий князь московський Іван III, об'єднуючи навколо Москви російські землі, ставив своєю метою возз'єднати в межах Російської держави всі землі, які входили колись до складу Давньоруської держави, вважаючи українські і білоруські землі, захоплені Литвою і Польщею, своєю «отчиною», а себе — «государем всея Руси». У 1489 р. Іван III вперше заявив великому князеві литовському і королеві польському Казимиру: «Наши города, и волости, и земли, и воды король за собою держит».

Цілком зрозуміло, що уряд Російської держави підтримував як переселення простих людей, так і перехід від Литви з землями під владу Москви руських князів з прикордонних, зокрема чернігово-сіверських, земель, їх прагнення відірватися від Литви і приєднатися до держави Російської. Часто це мотивувалося захистом православної віри, що зазнавала в Литві утисків.

У 1481 р. князі Михайло Олелькович, брат останнього київського князя Семена Олельковича, Федір Бельський та Іван Гольшанський влаштували змову. Вони задумали запросити Казимира на весілля до Бельського, схопити і вбити його, а великим князем проголосити Михайла Олельковича. Якщо ж це не вдасться, вони мали намір «відсісти від Литви з усіма землями до р. Березини і приєднатись до Московської держави». Але змова випадково була викрита раніш, Бельський прямо з весілля, напіводягнений, залишивши молоду дружину, втік до Москви, а Михайло Олелькович і Іван Гольшанський були страчені в Києві.

Проте ряд чернігово-сіверських князів із своїми володіннями — Новосильські, Одоєвські, Воротинські, Белевські, Семен Можайський (з Черніговом і Стародубом), Василь Шемячич (з Новгород-Сіверським і Рильськом) та інші — перейшли під владу Москви.

З 1492—1494 рр. з перервами до 1503 р. тривала війна Російської держави з Литвою. У 1503 р. за шестилітнім перемир'ям, після поразки литовського війська, вся Чернігово-Сіверщина з 319 містами і 70 волостями була закріплена за Російською державою.

У 1508 р. група українських і білоруських феодалів зробила ще одну спробу визволити українські, білоруські і російські землі з-під влади Литви і включити їх до складу Російської держави. Очолив цей виступ один із найбагатших князів Михайло Львович Глинський. Він походив із татарського роду, що переселився в Україну ще при Вітовті, володів широкими просторами на Полтавщині (прізвище походить від м. Глинська на Ворсклі), учився і багато років жив за кордоном, служив у німецького імператора Максиміліана, у курфюрста Саксонського Альбрехта, в Іспанії та Італії і скрізь здобув репутацію талановитого військового і державного діяча. Повернувшись у Литву, він швидко висунувся при дворі великого князя литовського Олександра Казимировича (1492—1506 рр.) і дістав звання двірського маршалка. Коли ж Олександр помер і став новий великий князь Сигізмунд I Старий, під впливом литовських вельмож Глинський був усунений з високих посад.

У 1508 р. Глинський і його прихильники підняли повстання в Білорусі й на Київщині, але українське й білоруське православне шляхетство їх не підтримало, союзник кримський хан допомоги не подав, допомога російських військ була недостатньою, і повстанці зазнали поразки. Михайло Глинський утік до Москви.

Великі князі московські продовжували політику об'єднання російських земель. У 1514 р. було відвоєвано у Литви Смоленськ, населення якого відкрило ворота російським військам.

Одночасно з цим Російська держава з кінця XV ст. стала приділяти багато уваги захистові своїх південних земель від спустошливих набігів турків і кримських татар. Розгорнулося будівництво оборонних ліній, так званих «засечных черт», що склалися з системи міст, острогів, острожків і сторожових башт, а також із завалів з дерев (засіка).

На оборонних рубежах несли службу служилі люди, які разом з місцевим населенням, зокрема за участю українських козаків, відбивали напади кримських татар і турків. Найпівденніше була розташована оборонна лінія, яка йшла від Алатиря до Новгорода-Сіверського і Путивля.

Разом з тим уже в 50-х рр. XVI ст., за часів Івана IV, російські війська зробили кілька походів на Крим. У 1556 р. загони російських військ під начальством дяка Ржевського прийшли на р. Псьол, а потім разом з кількома сотнями черкаських і канівських козаків, на чолі яких стояли отамани Млинський і Єськович, спустилися вниз по Дніпру. У 1558 р. російські війська під командуванням українського князя Дмитра Вишневецького, що кілька років перебував на службі у російського уряду, здійснили успішний похід проти татар на Крим, під Перекоп. Наступного року загони російських військ під начальством окольничого Данила Адашева спустилися на човнах в гирло Дніпра, висадилися у Криму, оволоділи кількома татарськими містами і звільнили багатьох невільників.

У 1558 р. почалася тривала і виснажлива війна Російської держави з Лівонією за вихід до Балтійського моря, до якої включилися і Литва, Данія, Швеція, Польща. Через це російський уряд змушений був послабити наступ своїх військ проти татар і турків на півдні.

У Лівонській війні в складі російських військ билися й українці. Так, відомо, що українець Микола Черкаський на чолі загону козаків брав участь в обороні Пскова від польських військ у 1581 р. і там загинув у бою.

4. У 1340 р. Угорщина і Польща розпочали війну проти Литви за Галичину, яка тривала з перервами багато років. У 1349 польський король Казимир III Великий за підтримки угорських військ захопив Галичину, а згодом - Холмську та Белзьку землі. У 1349 південна частина Галичини, що пізніше одержала назву Буковина, відійшла до Угорщини (з 1359 Буковина перебувала у складі князівства Молдова). У 1350 наступник Карла Роберта, угорський король Людвік I Великий (1342-82) уклав угоду зі своїм дядьком, польським королем Казимиром III Великим, згідно з якою Угорщина "відступала свої спадкові права" на "Руське королівство" (Галичину) Казимирові, а після його смерті (коли у нього не буде синів) Польща разом з Галичиною, Холмською та Волзькою землями і Крем'янцем перейде до Людвіка.

Після смерті в 1370 Казимира III Людвік I став польським королем. У 1372 він передав владу над Галичиною своєму наміснику князю шлезькому Владиславу Опольському (1372-1379, 1385-1387). У 1376-77 Людвік I вів запеклу боротьбу з волинським князем Любартом і великим князем литовським Кейстутом за Західну Волинь, внаслідок якої до Угорщини було приєднано Холмську та Белзьку землі. Зі смертю Людвіка I особиста унія Угорщини й Польщі розпалася. Королевою Угорщини стала старша дочка Людвіка Марія (1382-87), а королевою Польщі - його молодша дочка Ядвіга. У 1387 Галичина була остаточно приєднана до Польської держави.

Закарпаття продовжувало перебувати під владою Угорщини. У 1393-1414 (або 1417) володарем Мукачівської домонії та надзупаном Берегівського, Земплінського та Мармароського комітатів був князь Ф.Корятович.

5. Кримський півострів під назвою Таврія (очевидно, від назви одного з народів — таврів, що мешкали тут у давні часи) відомий в історії ще за кілька століть до нашої ери. Назва ж Крим з'явилася лише в XIII ст., коли на півострові осіли татари і назвали Кримом м. Солхат (тепер Старий Крим). Протягом XIV—XV ст. ця назва закріпилася за всім півостровом.

В XI ст. Тмутараканське князівство, до якого входила й східна частина Кримського півострова, перебувало у складі Давньоруської держави. У XII — на початку XIII ст. на Крим і Північне Причорномор'я поширилась влада половців. У середині ХІІІ ст., як і інші землі Русі, в тому числі й Північне Причорномор'я, Крим був завойований монголо-татарами. Було створено улус з центром у м. Солхаті, який підлягав ханам Золотої Орди. У Криму тоді жили представники різних народів — руські, греки, алани, половці та ін. У XIII ст. до кримських міст у значній кількості стали переселятися вірмени й італійці. Італійці, зокрема генуезькі купці, почали засновувати на кримському узбережжі свої факторії — торговельні й військово-адміністративні пункти, що стали головними посередниками в торгівлі між Сходом і Заходом. Найбільшою генуезькою факторією в Криму, заснованою в другій половині XIII ст. на місці давньої Феодосії, була Кафа, яка незабаром перетворилася на великий центр міжнародної торгівлі. Особливо недобру пам'ять Кафа залишила як невольницький ринок, де татари й турки збували захоплених під час набігів на сусідні землі бранців, яких потім генуезькі купці вивозили до Генуї та Олександрії, де продавали в рабство.

Крім Кафи, генуезькими факторіями стали Чембало (Балаклава), Солдайя (Сурож, тепер Судак), Боспоро (на місці нинішньої Керчі), Тана в гирлі Дону та ін.

Унаслідок феодалної роздробленості Золотої Орди в 1449 р. від неї відокремилися кримські татари і було створено Кримське ханство. Кримським ханом став Хаджі-Гірей. Свою резиденцію він переніс з Солхата до Бахчисарая. Однак самостійним Кримське ханство було недовго. Незабаром воно потрапило в залежність до турецького султана.

Туреччина ще з кінця XII ст., з часів султана Османа (1288—1326 рр.), почала швидко розширюватися і перетворюватися на могутню державу. Турецькі завойовники захопили візантійські володіння в Малій Азії, слов'янські землі на Балканах наприкінці XIV ст., а в 1453 р. оволоділи Константинополем, перейменували його на Стамбул і перетворили на столицю Османської (Оттоманської) імперії (Порти). У 1475 р. вони вдерлися в Крим. У 1487 р. хан Менглі-Гірей визнав себе васалом турецького султана. На початку XVI ст. васалом Туреччини стало й Молдовське князівство, до складу якого входила й Буковина..

В основу своєї політики турецькі й кримські феодали поклали загарбницькі, агресивні війни. Вони захоплювали чужі землі, грабували підкорені народи, брали в полон і продавали в рабство мирних жителів, збирали данину й інші податки, по-звірячому знущалися з невольників. За турецької навали XV і XVI ст., як і під час монгольського нашествя, небезпека знову загрожувала всьому європейському розвитку.

Особливо багато горя від турецьких і татарських нападів зазнавали український і російський народи. У 1482 р. кримський хан Менглі-Гірей (1478—1515 рр.) напав на Київ, пограбував і підпалив його. Никонівський літопис сповіщає, що Менглі-Гірей «град Киев взя... и огнем сожже... Полону безчисленно взя; и землю Киевскую учиниша пусту». З тих часів українські землі майже не знали спокою. З 1450 по 1556 р. орди кримських татар вчинили 86 великих грабівницьких нападів на українські землі.

Ключові слова:

ВКЛ, Кревська унія 1385, 1362, Сині Води, Ольгерд; Польща, 1413, Городельська унія, Київське, Волинське князівство; Московія, Іван III, Чернігово-Сіверщина, повстання М.Глинського; Угорщина, Людовік I, Закарпаття, 1393, Ф.Коріатович; Кримське ханство, 1449, Менглі-гірей, 1482, Київ.

Вимоги до знань та вмінь:

Знати: особливості входження українських етнічних територій до різних іноземних держав, хронологію та основних діячів; соціально-політичне і культурне становище українських земель під іноземним володінням; ставлення українського населення до іноземного панування.

Вміти: позначати на картосхемі територіальні межі держав, у складі яких перебували українські землі, українські міста, які отримали магдебурзьке право, територію Кримського ханства; характеризувати політичне становище українських земель у складі Великого князівства Литовського до і після Кревської унії, економічний розвиток українських земель у складі Великого князівства Литовського, становище суспільних станів, здобутки в галузі освіти, уснопоетичної творчості та книговидавництва, архітектури й образотворчого мистецтва, діяльність видатних діячів періоду; описувати визначні пам'ятки культури цього періоду; визначати особливості суспільно-політичного життя українських земель у складі Великого князівства Литовського, причини та наслідки Кревської унії.

Рекомендована література: Петровський В.В. та ін. Історія України: неупереджений погляд. Факти. Міфи. Коментарі. -Х., «Школа», 2007; Русина О.В. Україна під татарами і Литвою//Україна крізь віки. В 15 тт. Т.6.-К., 1998; Грушевський М.С. Історія України-Руси. Т.5.К., 1994.

Дискусійні запитання

1. Час приєднання Київщини до складу Великого Князівства Литовського.
2. Причини війни між Свидригайлом Ольгердовичем та Сигізмундом Кейстутовичем (1432–40рр.).
3. Причини повстання Михайла Глинського (1508).

НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ

Зимова сесія

Тематика лекцій

та матеріали для опрацювання електронного навчального посібника

УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

1. Перехід українських земель до складу Польщі та утворення Речі Посполитої.
2. Політичне та соціально-економічне становище українських земель у складі Речі Посполитої.

Джерела

Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А.П. Коцура, Н.В. Терес. – Київ; Чернівці, 2008.

Селянський рух на Україні 1569–1647 рр.: Збірник документів і матеріалів. – Київ, 1993.

Торгівля на Україні XIV–XVII ст. Волинь і Наддніпрянщина. – Київ, 1990.

Література

Грушевський М. Історія України–Руси. – Київ, 1994. – Т. 5.

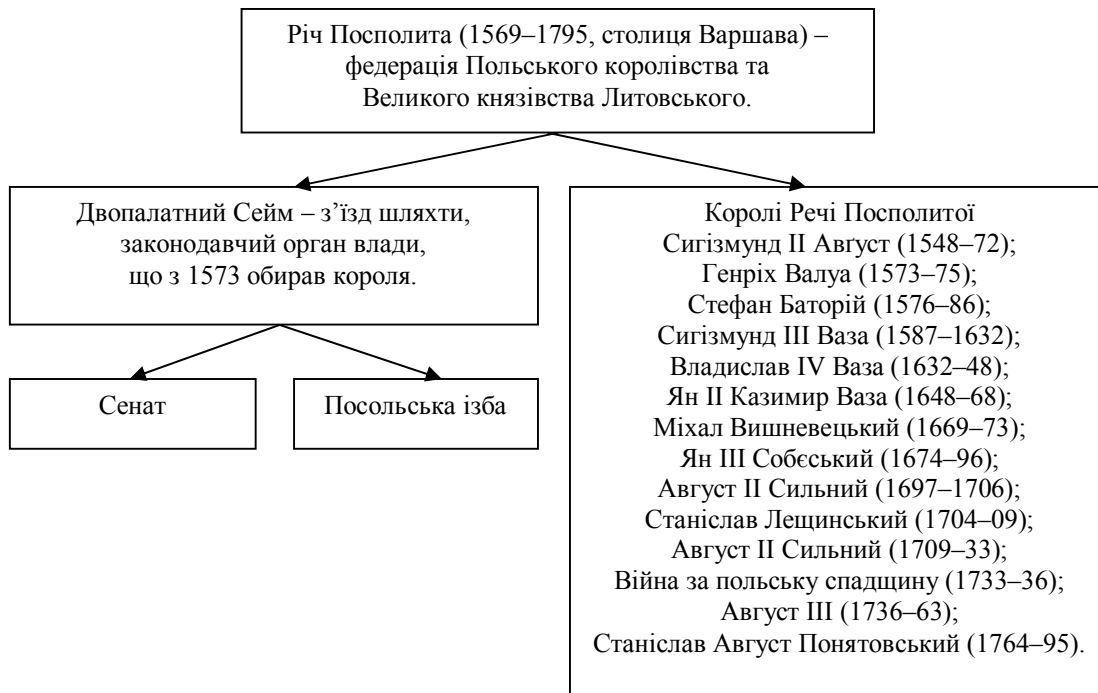
Смолій В.А., Степанков В.С. Українська національна революція (1648–1676 рр.) (Україна крізь віки). – Київ, 1999. – Т. 7.

Швидько А. Социально-экономическое развитие Украины в XVI– в середине XVIII вв. – Днепропетровск, 1988.

Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – Київ, 2005.

Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. – Київ, 2008.

Обов'язковий мінімум інформації для засвоєння

Дискусійні запитання

1. Можливість утворення Речі Посполитої трьох народів: Польщі, Литви і Русі.

КОЗАЦЬКІ ВІЙНИ ТА ПОВСТАННЯ КІНЦЯ XVI – 30-х рр. XVII ст.

1. Причини козацьких воєн та повстань кінця XVI – 30-х рр. XVII ст.
2. Перебіг військових дій.
3. Наслідки козацьких воєн та повстань кінця XVI – 30-х рр. XVII ст.

Джерела

Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А.П. Коцура, Н.В. Терес. – Київ; Чернівці, 2008.

Література

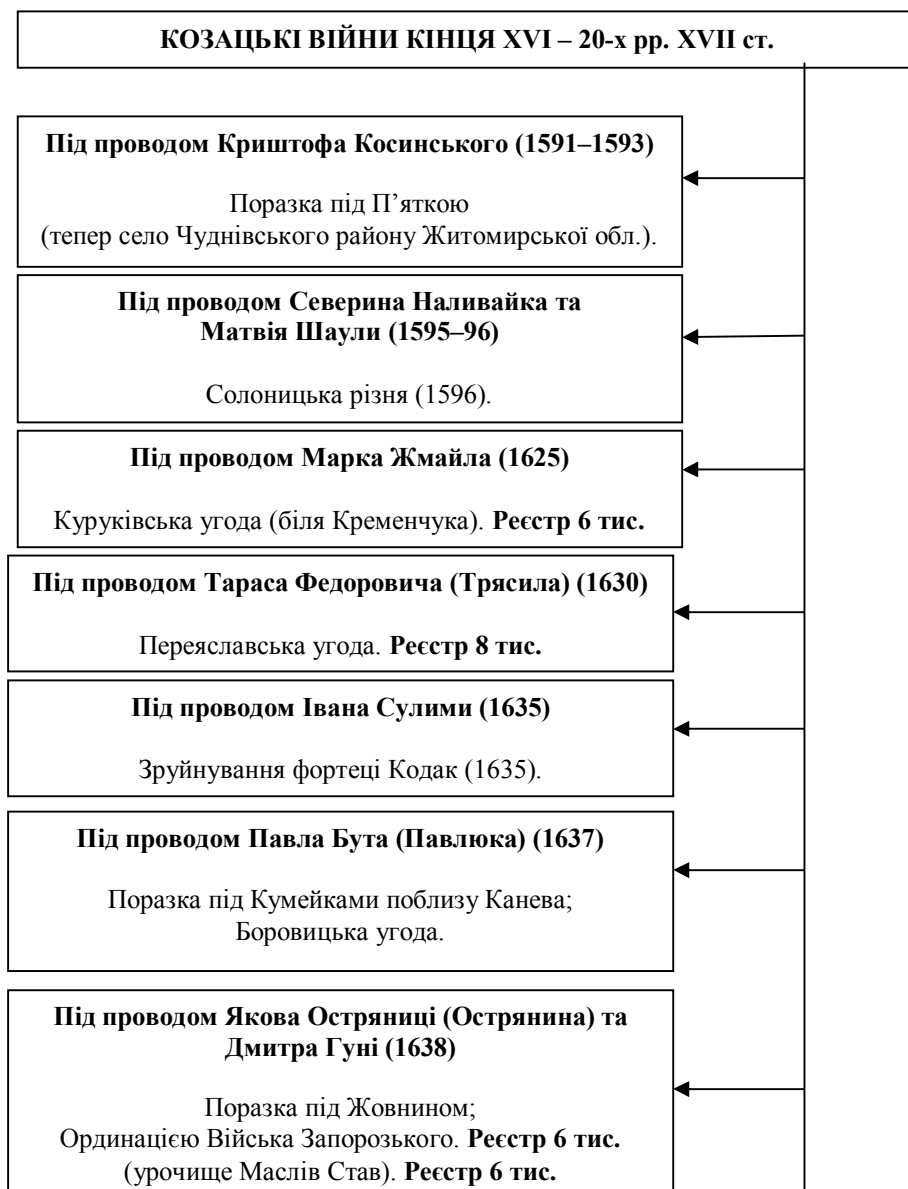
Грушевський М. Історія України-Руси. – Київ, 1995. – Т. 7–8.

Історія українського козацтва: Нариси: У 2 т. / Відп. ред. В.А. Смолій. – Київ, 2009. – Т. 1.

Лесявко С. Козацькі війни кінця XVI ст. в Україні. – Чернігів, 1996.

Смолій В.А., Степанков В.С. Українська національна революція (1648–1676 рр.) (Україна крізь віки). – Київ, 1999. – Т. 7.

Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – Київ, 2005.

КОЗАЦЬКА ДЕРЖАВНІСТЬ У 1657– 87 рр.

(від Івана Виговського до Івана Мазепи)

1. Гетьманування Івана Виговського. Гадяцька угода 1658 р.
2. Руїна (1658–1687): причини та наслідки.
3. Спроба об'єднати Україну за гетьманування Петра Дорошенка.
4. Договори українських гетьманів з Росією другої половини XVII ст.

Джерела

Літопис гадяцького полковника Григорія Грабянки. – Київ, 1992.

Літопис Самовидця / Видання підготував Я.І. Дзира. – Київ, 1971.

Самійло Величко. Літопис / Підготував В.О. Шевчук. – Київ, 1991. – Т. 1.

Універсали Богдана Хмельницького. – Київ, 1998.

Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687) / Упорядники І. Бутич, В. Ринсевич, І. Тесленко. Київ; Львів, 2004.

Література

Грушевський М. Історія України-Руси. Київ, 1998. Т. 10.

Мицик Ю. Гетьман Іван Виговський. Київ, 2004.

Смолій В.А., Степанков В.С. Українська національна революція XVII ст. (1648–1676) // Україна крізь віки. – Київ, 1999. – Т. 7.

Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – Київ, 2005.

Яковлева Т. Гетьманщина в другій половині 50-х років XVII ст. Причини і початок Руїни. Київ, 1998.

ГЕТЬМАНУВАННЯ ІВАНА ВИГОВСЬКОГО (1657–59)		
Прибічники	Старшина доби Б. Хмельницького: Самійло Богданович-Зарудний, Тимофій Носач, Григорій Гуляницький, Григорій Лесницький, Іван Богун, Антон Жданович, Павло Тетеря, Петро Дорошенко; представники нової еліти, зокрема полковник (з 1657) Юрій Немирич (1612–59).	
Опозиція	Запорозька Січ, на чолі з кошовим отаманом Яковом Барабашем, полтавський полковник Мартин Пушкар; переславський полковник Тимофій Цюцюра, підтриманий полковниками Якимом Сомком та Василем Золотаренком.	
Дипломатія	Перемир'я з Річчю Посполитою; поновлення мирних угод з Османською імперією та Кримським ханством; союзний договір зі Швецією; налагодження дипломатичних відносин з Волощиною, Молдовою і Трансільванією; посольство до Москви з повідомленням про вибори гетьмана і проханням підтвердити угоду 1654.	1657
	Гадяцька угода з Річчю Посполитою.	(IX.1658).
Війни	Громадянська війна. Перемога І. Виговського в союзі з татарами Карач-бея над М. Пушкарем під Полавою; страта Я. Барабаша.	літо 1658
	Перемога І. Виговського в союзі з татарами Мехмед-Гірея IV над російською армією Олексія Трубецького, Григорія Ромодановського, Семена Пожарського під Конотопом.	(1659)
Після втрати гетьманства займав номінальний пост київського воєводи і барського старости; розстріляний за вказівкою Павла Тетері (1664).		

СТАНОВИЩЕ ГЕТЬМАНЩИНИ ПІД ЧАС ПРАВЛІННЯ ІВАНА МАЗЕПИ (1687–1709)

1. Внутрішня політика Івана Мазепи.
2. Козаки у військових кампаніях кінця XVII–XVIII ст..
3. Наслідки Полтавської битви 1709 р.

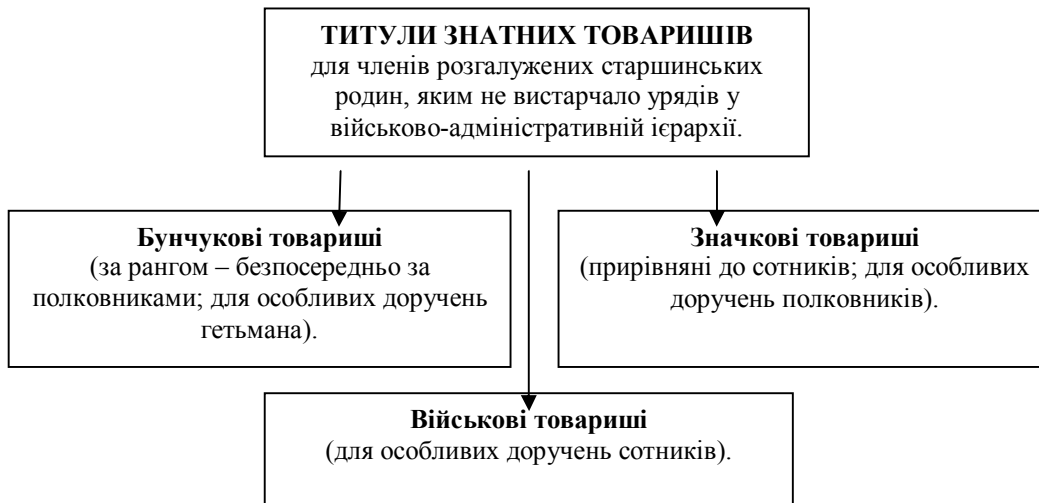
Джерела

Універсали Івана Мазепи (1687–1709). – Київ; Львів, 2002. – Ч. 1.
Універсали Івана Мазепи (1687–1709). – Київ; Львів, 2006. – Ч. 2.

Література

Гуржій О.І., Чухліб Т.В. Гетьманська Україна (Україна крізь віки). – Київ, 1999. – Т. 8.
Крупницький Б. Гетьман Мазепа та його доба. – Київ, 2003.
Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – Київ, 2005.

Обов'язковий мінімум інформації для засвоєння

ВІЙСЬКОВІ КАМПАНІЇ ЗА УЧАСТЮ КОЗАКІВ ДОБИ ГЕТЬМАНУВАННЯ І. МАЗЕПИ		
Кримський похід	1689	
Азово-дніпровські війни	1695–99	Російсько-турецькі війни за азово-чорноморське узбережжя.
Північна війна	1700–21	Війна між Швецією та Росією зі союзниками (Данією, Саксонією, Пруссією, Річчю Посполитою) за контроль над балтійським узбережжям.

ІНКОРПОРАЦІЯ ГЕТЬМАНЩИНИ РОСІЙСЬКОЮ ІМПЕРІЄЮ (1721 – 1789рр.)

- 1 .Діяльність Першої Малоросійської колегії.
2. Ліквідація гетьманства та Запорозької Січі.
3. Реформи 1780-х рр. щодо уніфікація українських земель з рештою імперії. Друга Малоросійська колегія.

Джерела

Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А.П. Коцура, Н.В. Терес. – Київ; Чернівці, 2008.

Історія України. Хрестоматія. У 2 ч. – Київ, 1996. – Ч. 1.

Описи Лівобережної України кінця XVII– початку XIX ст. – Київ, 1997.

Література

Козут З. Російський централізм і українська автономія. Ліквідація Гетьманщини. – Київ, 1996.

Макарчук С. Український етнос (Виникнення та історичний розвиток). – Київ, 1992.

Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – Київ, 2005.

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ ТА СЛОБІДСЬКА УКРАЇНА (друга половина XVII –кінець XVIII ст.)

- 1 .Західноукраїнські землі у складі іноземних держав у другій половині XVII – в кінці XVIII ст.: тенденції розвитку.
2. Слобідська Україна: від полків до губернії.

Джерела

Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А.П. Коцура, Н.В. Терес. – Київ; Чернівці, 2008.

Література

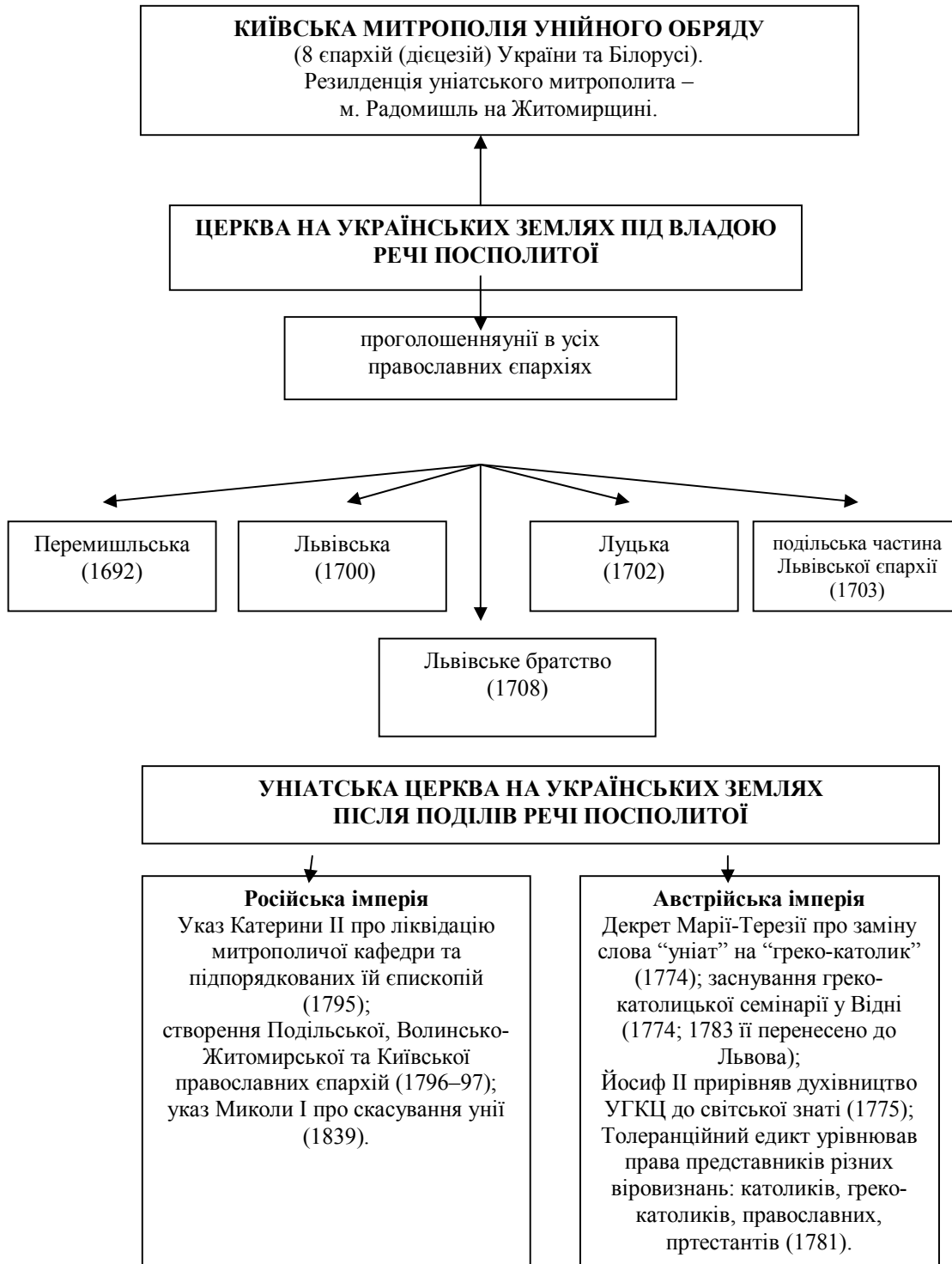
Буковина: історичний нарис. – Чернівці, 1998.

Багалій Д.І. Історія Слобідської України. – Харків, 1999.

Гуржій О.І., Чухліб Т.В. Гетьманська Україна (Україна крізь віки). – Київ, 1999. – Т. 8.

Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – Київ, 2005.

Обов'язковий мінімум інформації для засвоєння

Дискусійні запитання

1. Причини мирного прийняття уніатства західноукраїнськими єпархіями.

ОПРИШКІВСТВО ТА ГАЙДАМАЦТВО

1. Опришківство та гайдамацтво: порівняльна характеристика.
2. Коліївщина: причини, перебіг, наслідки.

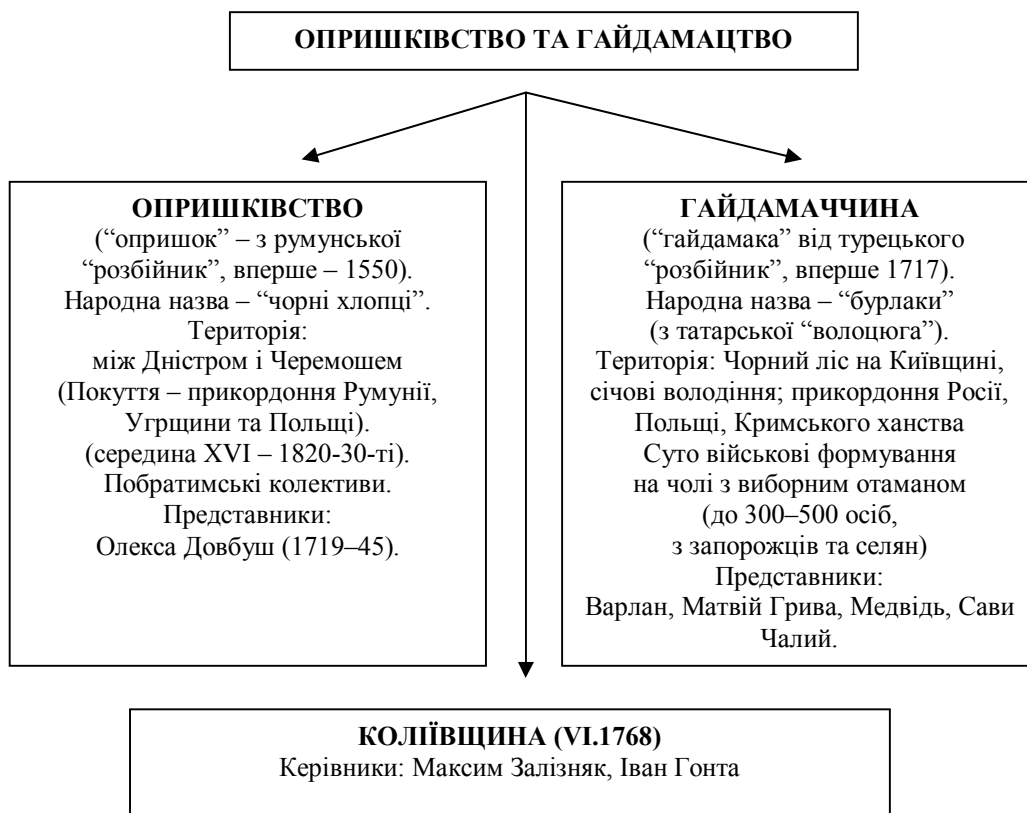
Джерела

Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А.П. Коцура, Н.В. Терес. – Київ; Чернівці, 2008.

Література

Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – Київ, 2005.

Обов'язковий мінімум інформації для засвоєння

Дискусійні запитання

1. Роль влад Російської імперії у подіях Коліївщини.

УКРАЇНЬКА ЦЕРКВА ТА КУЛЬТУРА ДОБИ КОЗАЦЬКОГО БАРОКО

1. Українська православна Церква другої половини XVII–XVIII ст.
2. Українська література, публіцистика та філософія.
3. Києво-Могилянська академія.
4. Українське барокове образотворче мистецтво.

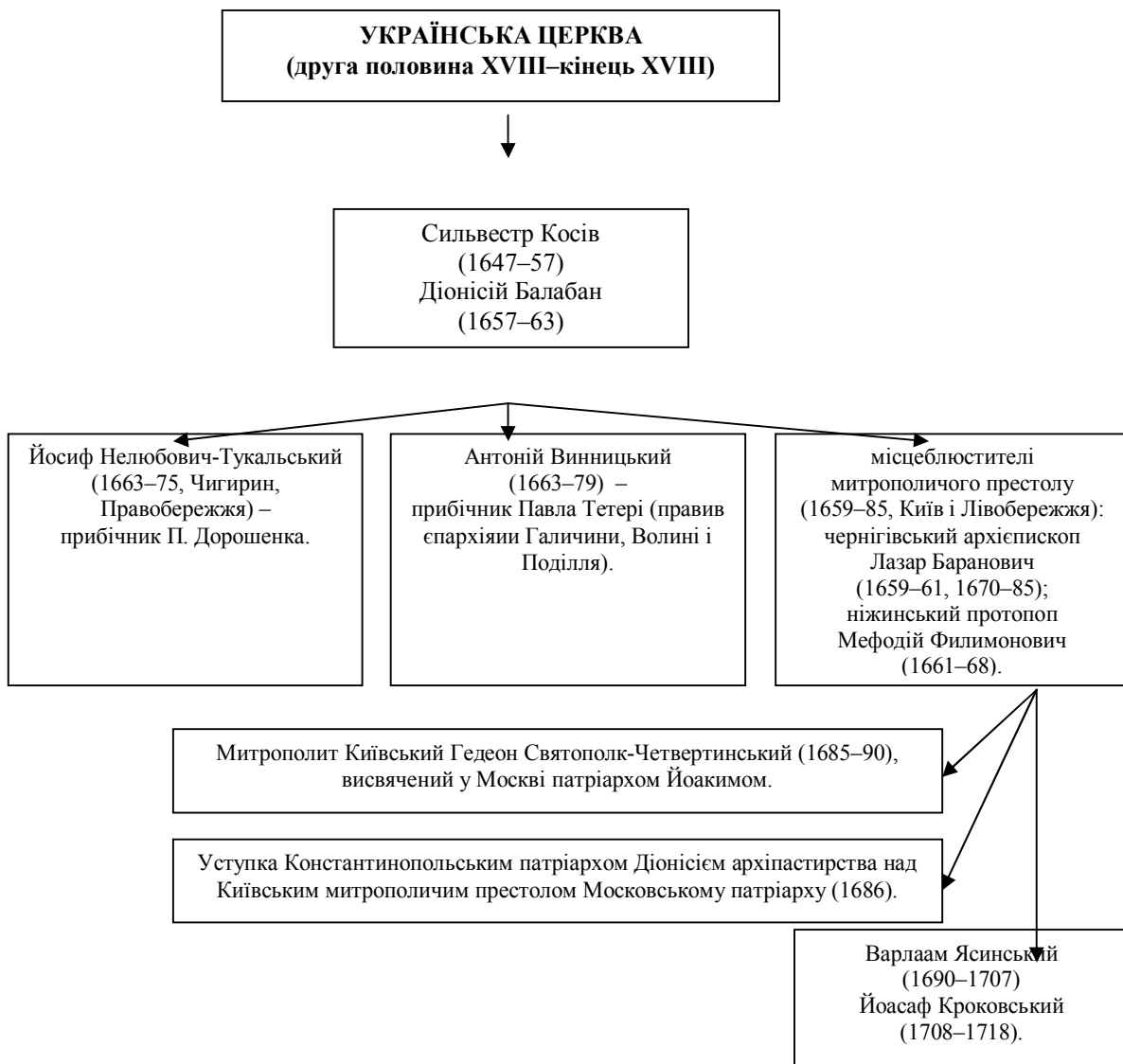
Джерела

Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А.П. Коцура, Н.В. Терес. – Київ; Чернівці, 2008.

Література

- Хижняк З.* Києво-Могилянська академія (Історичний нарис). – Київ, 2002.
- Хижняк З.І., Маньківський В.К.* Історія Києво-Могилянської академії. – Київ, 2003.
- Яковенко Н.* Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – Київ, 2005.

Обов'язковий мінімум інформації для засвоєння

ЛІТЕРАТУРНІ ПАМ'ЯТКИ		
Інокентій Гізель	“Синопис”	1674
Феодосій Софонович	“Кройнік з літописців стародавніх”	1670-ті
Симеон Полоцький	“Вечеря духовна”	1681
Пилип Орлик	“Вивід прав України”	1712
Григорій Граб'янка	“Дійствія презильної брані”	1710, опубліковано 1793
Самійло Величко	“Літопис”	1715–20-ті, опубліковано 1848–64
Стефан Яворський	“Слізне з книгами прощення”	Початок XVIII ст.
Данило Туптало (Димитрій Ростовський)	“Четы Мінеї”	1689–1705
Йоаникій Галатовський	(“Ключ розуміння”	1659, 63, 65

Дискусійні запитання

1. Роль Івана Мазепи у розвитку культури доби козацького бароко.

Плани семінарських занять

Тема 1 УКРАЇНЬСЬКА ЦЕРКВА ТА КУЛЬТУРА (1569–1648рр.)

1. Навчально-культурні осередки.
2. Полемічна література.
3. Берестейська церковна унія (1596).
4. Відновлення української православної ієрархії.

Джерела

Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А.П. Коцура, Н.В. Терес. – Київ; Чернівці, 2008.

Основні документи Берестинської унії. – Львів, 1996.

Українська література кінця XIV–XVI ст. – Київ, 1988.

Українська література XVII ст. – Київ, 1987.

Українські гуманісти епохи Відродження. Антологія. У 2 частинах. – Київ, 1995. – Ч. 2.

Література

Грушевський М. Історія України-Русь. Київ, 1994. – Т. 5.

Ісаєвич Я.Д. Братства та їх роль в розвитку української культури (XVI–XVIII ст.) – Київ, 1966.

Історія релігії в Україні: у 10-ти т. / Гол. ред. А. Колодний. – Київ, 2001. – Т. 4.

Любащенко В. Історія протестантизму в Україні. – Львів, 1995.

Мицько І. Острозька слов'яно-греко-латинська академія. – Київ, 1990.

Хижняк З.І., Маньківський В.К. Історія Києво-Могилянської академії. – Київ, 2003.

Хижняк З. Києво-Могилянська академія (Історичний нарис). – Київ, 2002.

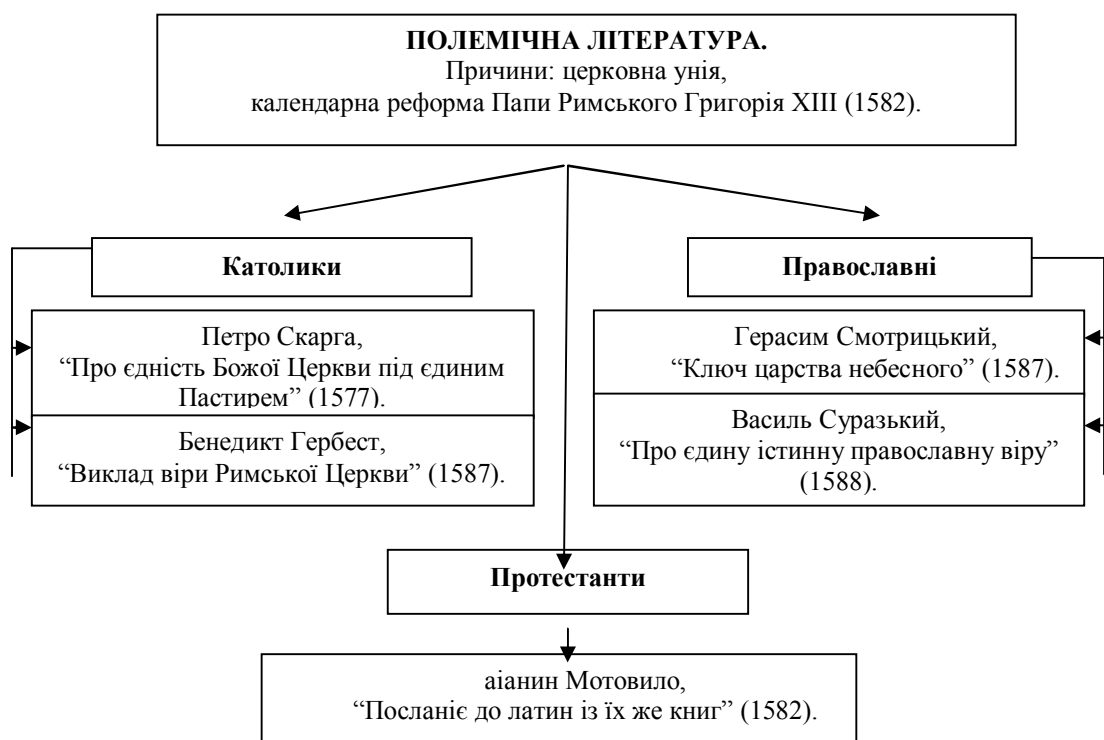
Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – Київ, 2005.

МИТРОПОЛИТИ КИЇВСЬКІ			
Сильвестр Білкевич		1556–67	
Йона III Протасович		1568–77	
Ілля Куча		1577–79	
Онисифор Дівочка		1579–88	
Михайл Рагоза		1588–99	
ПРАВОСЛАВНІ		УНІАТСЬКІ	
Йов Борецький	1620–31	Іпатій Потій	1600–13
Ісая Копинський	1631–32	Йосиф Вельямин Рутський	1613–37
Петро Могила	1633–47	Рафаїл Корсак	1637–40
Сильвестр Косов	1647–57	Антін Селява	1641–55

Дискусійні запитання

1. Причини нереалізованості Флорентійської унії 1439 р.
2. Український першодрукар: Швайпольт Фіоль чи Іван Федорович Москвитин?

НАВЧАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ОСЕРЕДКИ			
Львів	Львівське Успенське братство (з 1460-х) (1586 отримало ставропігію – право невідпорядкування місцевим владикам).	Львівська братська друкарня (1573) – видання “Апостола” і ”Букваря” Іфана Федоровича Москвитина (1574).	Львівська братська школа (1585). Засновники Юрій Рогатинець, Дмитро Красовський, Стефан і Лаврентій Зизаній; перший ректор архієпископ елассонський, грек Арсеній.
Острог (1570-ті–1630-ті); патрон Василь-Костянтин Острозький	Острозький учений гурток (з 1574) Герасим Смотрицький, Андрій Римша, Іван Федорович Москвитин, Мотовило, Кирило Лукаріс, Дем’ян Наливайко, Йов Борецький.	Острозький науково-видавничий заклад (з 1576) – історико-філологічні наукові студії богословського ухилу; Острозька друкарня (1578–1612) – видання “Острозької Біблії” Івана Федоровича Москвитина (1581) – перша друкована Біблія церковнослов’янською мовою.	Острозька школа (з 1578) – придворний ліцей, функціонував без статуту і навчальної регулярності; викладали сім вільних мистецтв, граматику латинської, грецької і церковнослов’янської мов; перший ректор Герасим Смотрицький.
Київ	Київський учений гурток Памва Беринда (“Лексикон словено-росский”), Лаврентій Зизаній, Захарія Копистенський, Тарасій Земка, Афанасій Кальнофойський, Касіян Сакович	Київське Богоявленське братство (1616) та Київська братська школа (ректори Йов Борецький, Мелетій Смотрицький, Касіян Сакович)	Києво-Печерська лавра (архімандрити Єлисей Плетенецький (1599–1624), Захарія Копистенський (1624–1627)). Друкарня при монастирі, монастирська папірня в Радомишлі під Києвом – видання “Часословця” (1616).
	Києво-Могилянський колегіум (з 1632)		
Єзуїти (1564 перша поява на землях Речі Посполитої). Єзуїтські колегії у Вільні (1569) та Ярославі (1574).			

КОНЦЕПЦІЇ ЦЕРКОВНОЇ УНІЇ

Петро Скарга:
концепція регіональної унії:
між Руською Церквою Речі
Посполитої
та Римом, не беручи до уваги
інших церковних спільнот
Східного обряду.

Костянтин Острозький:
концепція загальної унії:
з'єднання Східної і Західної
Церков за згодою усіх
православних патріархів.

Флорентійська унія
(1439, Київський митрополит Ісидор) – з'єднання
Східної і Західної Церков (нереалізована).

ПЕРЕДУМОВИ БЕРЕСТЕЙСЬКОЇ УНІЇ

Лист-проект по визнання верховенства
Папи Римського луцького (Кирило Терлецький),
львівського (Гедеон Балабан),
пінського (Леон Пелчицький), холмського (Діонісій
Збируйський) православних єпископів (1590).

Прибічник ідеї церковної унії
Папа Римський Климент VIII
(1592–1605).

Обрання єпископом володимиро-берестейським
прибічника церковної унії Іпатія (Адама) Потія
(1593).

Торчинські артикули К. Терлецького і І. Потія –
умови здійснення унії
(завізував митрополит Київський Михайло Рогоза)
(1594).

Посольство І. Потія та К. Терлецького до Рима для
укладання унії; булла Папи Римського
“Magnus Dominus” про оголошення унії звершеною
(1595).

Бкресткйський собор:
уніатська (П. Скарга) та
православна партії (К. Острозький).
Універсал короля про проголошення рішення
Берестейського уніатського собору обов'язковим
(1596).

ТЕМА 2. ХМЕЛЬНИЧЧИНА (1648–1657 рр.)

1. Джерела до історії Хмельниччини.
2. Типологія Хмельниччини (повстання, війна, революція).
3. Зовнішня політика Б. Хмельницького.

Джерела

Літопис гадяцького полковника Григорія Грабянки. – Київ, 1992.
Літопис Самовидця / Видання підготував Я.І. Дзира. – Київ, 1971.
Самійло Величко. Літопис / Підготував В.О. Шевчук. – Київ, 1991. – Т. 1.
Універсали Богдана Хмельницького. – Київ, 1998.

Література

Апанович О. Українсько-російський договір 1654 р. Міфи і реальність. – Київ, 1994.
Грушевський М. Історія України-Руси. – Київ, 1995–98. – Т. 8–9.
Історія українського козацтва: Нариси: У 2 т. – Київ, 2009 – Т. 1.
Крип'якевич І. П. Богдан Хмельницький. – Львів, 1990.
Переяславська рада 1654 року (Історіографія та дослідження). – Київ, 2003.
Плохій С. Найливайкова віра: козацтво та релігія в ранньомодерній Україні. – Київ, 2005.
Смолій В.А., Степанков В.С. Українська національна революція XVII ст. (1648–1676) (Україна крізь віки). – Київ, 1999. – Т. 7.
Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – Київ, 2005.
Яковенко Н. Паралельний світ: Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. – Київ, 2002.

Обов'язковий мінімум інформації для засвоєння

УНІВЕРСАЛИ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО	
Універсал – документ, який в Речі Посполитій та Україні XVI–XVIII ст. відіграв роль публічно-правового акту, маніфесту; в Україні універсали видавали, писали, публічно оголошували гетьмани, отамани та інші представники генеральної старшини, очільники повстань XVI–XVIII ст. Б. Хмельницький часто називав універсал “писанєм” або “листом”.	
“Зазивні універсли”	Прокламації, в яких народ закликався до повстання.
“Проїжджі універсали”	Розпорядження зі суто адміністративних питань: надання права в’їзду на територію Війська Запорозького і виїзду за його межі; вільного проїзду через українські землі українським дипломатам, купцям та іноземним підданим.
“Оборонні універсали”	Ствердження самоврядування міст, цехів, вирішення питань, пов’язаних з їхніми справами, оберігання жителів міст від конкуренції з боку монастирів та козацької старшини.
“Митні універсали”	Встановлення правил діяльності митниць, видів й розмірів торгівельного мита тощо.
“Безмитні універсали”	Підтвердження права безмитної торгівлі.
“Універсали-купчі”	Ствердження факту продажу чого-небудь певною особою (певними особами) чи

	організацією іншої особи (особам) чи організації.
Універсали-привілеї	Фіксація права феодалів, містян на землю й іншу нерухомість, найчастіше млини; при передачі феодалам маєностей мався на увазі і перехід у послушенство селян, часом і містян, які там проживали; надання феодалам права на промисли та торгівлю.
Імунітетні універсали	Ствердження права й привілеїв феодалів, що забезпечували їм владу над селянами.
Оборонні універсали	Підтвердження непорушності вже існуючих пільг феодала.
Універсали про послушенство	Накази селянам, а часом і містянам, виконувати повинності (послушенство) на свого господаря (у деяких універсалах та наказах Б. Хмельницький забороняв залежним селянам змінювати свій соціальний статус і навіть вимагав повернення колишніх підданих до старого статусу).

Міжнародні договори			
Українсько-польські	Зборівський мирний договір; Переяславська мирна угода 24 лютого 1649; Білоцерківський мирний договір		
Українсько-турецькі	“Пакт між турецьким султаном і Військом Запорозьким та руським народом про торгівлю на Чорному морі, яким він має бути”	Можливо, була укладена під час переговорів БХ з турецьким послом Осман-агою в Переяславі у лютому 1649	ОІ дозволяла українським купцям вільне плавання Чорним та Середземним морями; звільняла їх від мита на 100 чи принаймні на 30 років; БХ зобов’язувався перешкоджати запорозьким і донським козакам чинити напади на землі ОІ
Українсько-кримські	Бахчисарайський та Яський договори Не збереглися; реконструюються за джерелами	1648 та 1650	
Українсько-російські	Договір 1654		
Польсько-кримські	Зборівський договір Зберігся лише у польському варіанті, який розходиться з кримським	19 серпня 1649	7 статей, зокрема: вічний мир між РП і КХ; РП, КХ та ВЗ зобов’язуються надавати один одному військову допомогу; РП має платити КХ данину (“упоминки”); козацько-татарське військо має зняти облогу Збаража; амністія для повстанців і збереження їхніх давніх вольностей згідно з спеціальною статтею українсько-польського Зборівського мирного договору. Усні домовленості: дозвіл КХ брати ясир на українських землях РП; обсяг “упоминків” 200 тис. золотих; КХ – гарант збереження Зборівського мирного договору між ВЗ та РП
	Військовий пакт 1654 Зберігся лише у польському варіанті	Березень 1654, Варшава; затверджений не раніше вересня 1654	Ініціатива РП (інструкція послу до КХ Станіславу Маріану Яскульському від 20 лютого 1654; Іслам-Гірей III направив до Варшави посла Сулейман-агу. Договір затверджений новим ханом Мехмед-Гіреєм IV. Військовий союз РП і КХ як реакція на союз ВЗ та МЦ (“Знищити бунтівників і віроломних московитів”); в разі успішних дій проти МЦ землі колишніх Астраханського та Казанського ханств увійдуть до КХ
	Кам’янецька угода Не збереглася; могла бути усною	17 грудня 1653	Укладена під Кам’янцем-Подільським в ході Жванецької військової кампанії

ОПИСОВІ (НАРАТИВНІ) ДЖЕРЕЛА			
Нотатки іноземців, мемуари			
Альберто Віміна (Ніколо Б'янкі) (1603–67)	“Донесення про походження та звичаї козаків” (1656) – частина “Історії громадянської війни в Польщі” (1671)	Посол до Чигирини 1650, зустрівся з БХ. Власні враження, враження слуг, подорожні нотатки, свідчення повстанців	Про державний устрій ВЗ, функціонування апарату гетьманської адміністрації (“республіка”); фізіогномічно-психологічна характеристика БХ.
П'єр Шевальє	“Історія війни козаків проти Польщі” (Париж, 1663)	Напередодні НВВ П. Шевальє вербував найманців для Франції на території РП. Факти з Гійома де Боплана, “Війни скіфо-козацької” (Гданськ, 1652) придворного історіографа Яна Казимира Йоахима Пасторія	Характеристика БХ як “другого Кромвеля”
Евлія Челебі (1611– бл. 1683)	“Книга подорожей”	Особисто знайомий з Іслам-Гіреєм III. Побував в Україні у 1656–58, 1665–67.	Опис Чигирини, Умані, Черкас, Львова, міст Криму та Молдови.
Літописи та хроніки			
Самуїл Твардовський (1605–61)	поема з 16 тис. віршів “Громадянська війна” (1680-ті)	Пов'язаний з Й. Пасторієм	Про облогу Збараж, Зборівську та Лоївську битви, посольство Г. і С. Пушкіних до Варшави 1650; дипломатичні відносини БХ з М., В., КХ, МЦ, заволзькими татарами, посольство до БХ “румелійських босняків з-за Дуная”
Веспасіан Коховський (1633–1700)	“Польські аннали від смерті Владислава IV”, вірші “Давня битва під Каннами, відроджена в 1648 році під час втечі під Пилявцями”, “Хоробрий Хмель”	Придворний історик і секретар Я. Собеського. Служив в полку Стефана Чарнецького, учасник Берестецької битви, каральних операцій на українські землі, звільнення Польщі від шведів періоду “потопу” (1655–57), Віденської битви 1683. Використовував документи королівської канцелярії, власні спостереження, свідчення очевидців	Про події 1648–73 (від смерті Владислава IV до смерті Михайла Вишневецького). БХ – “тиран”, “Атілла” “український Спартак”. Схвальні відгуки про І. Богуна Хроніку ВК використовував Генрик Сенкевич при написанні трилогії з історії РП
Самуїл Грондський (1620-ті – після 1672)	Хроніка		Про події 1648–72
хаджі Мехмед Сенаї (кінець XVI – 1651).	“Історія хана Іслам-Гірея III” (1651)	Секретар ханської канцелярії в Бахчисараї. Джерела: офіційні матеріали і документи, записи ханської канцелярії, “дивану” в т.ч. татарський варіант умов Зборівського миру; 3 офіційні щоденники походів Іслам-Гірея III, султана-калги Крим-Гірея проти РП 1648–49	Події 1648–49 розглядаються як переможна війна КХ проти РП, повстанці – як васали КХ. БХ – “гяур і цербер, безстрашний вождь козацта, лев, прикрашений добрим ім'ям, розумний безстрашний герой”; про ясир; опис Зборівської битви і укладання Зборівського миру. Умова, про яку мовчать польські джерела: у випадку порушення РП миру по відношенню до повстанців, КХ мало розпочати війну

Дистанційне навчання

ІНДИВІДУАЛЬНІ КОНСУЛЬТАЦІЇ

УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА ДОБИ ВІДРОДЖЕННЯ (XIVст.– 1569р.)

1. Література.
2. Образотворче мистецтво та архітектура.

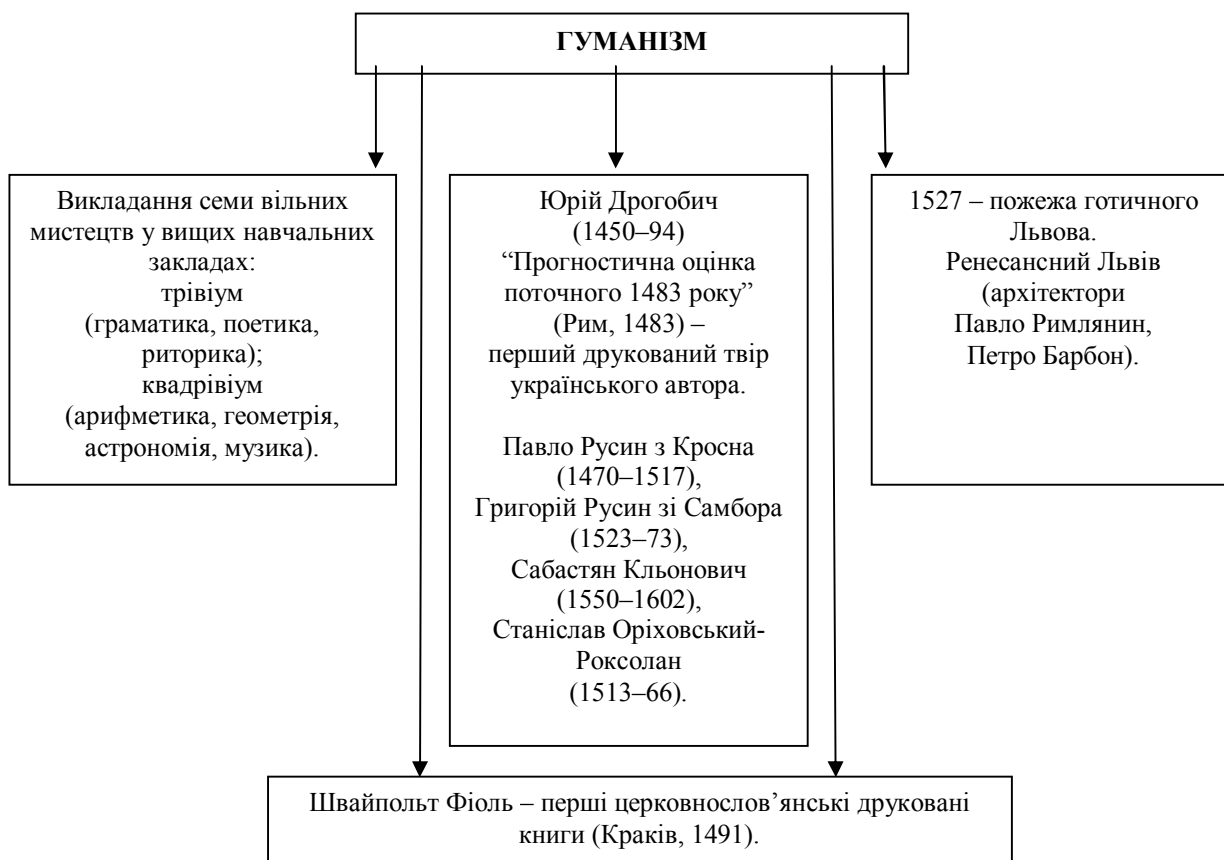
Джерела

Українські гуманісти епохи Відродження. Антологія. У 2 частинах. – Київ, 1995. – Ч. 1.

Література

Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – Київ, 2005.

Історія української культури. – Київ, 2001. – Т. 2.

Дискусійні запитання

1. Українці у європейських університетах: студенти та викладачі.

ГЕНЕЗА УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА (від виникнення до Хмельниччини)

1. Генеза українського козацтва.
2. Організаційне оформлення козаччини (Запорозька Січ/ козацький реєстр).
3. Козаки у європейській політиці та війнах XVI– першої половини XVII ст.

Джерела

Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А.П. Коцура, Н.В. Терес. – Київ; Чернівці, 2008.

Література

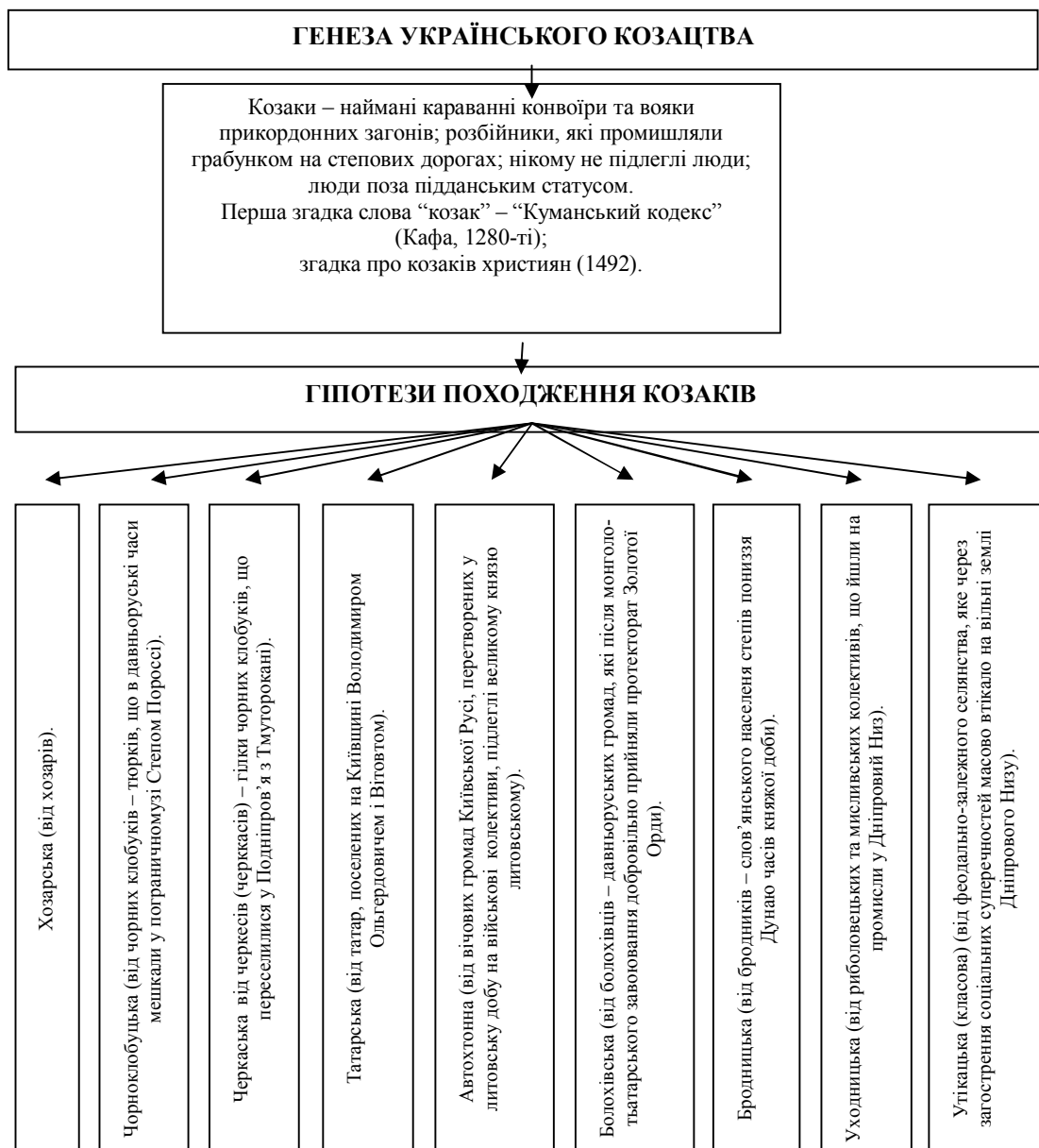
Грушевський М. Історія України-Руси. – Київ, 1995. – Т. 7–8.

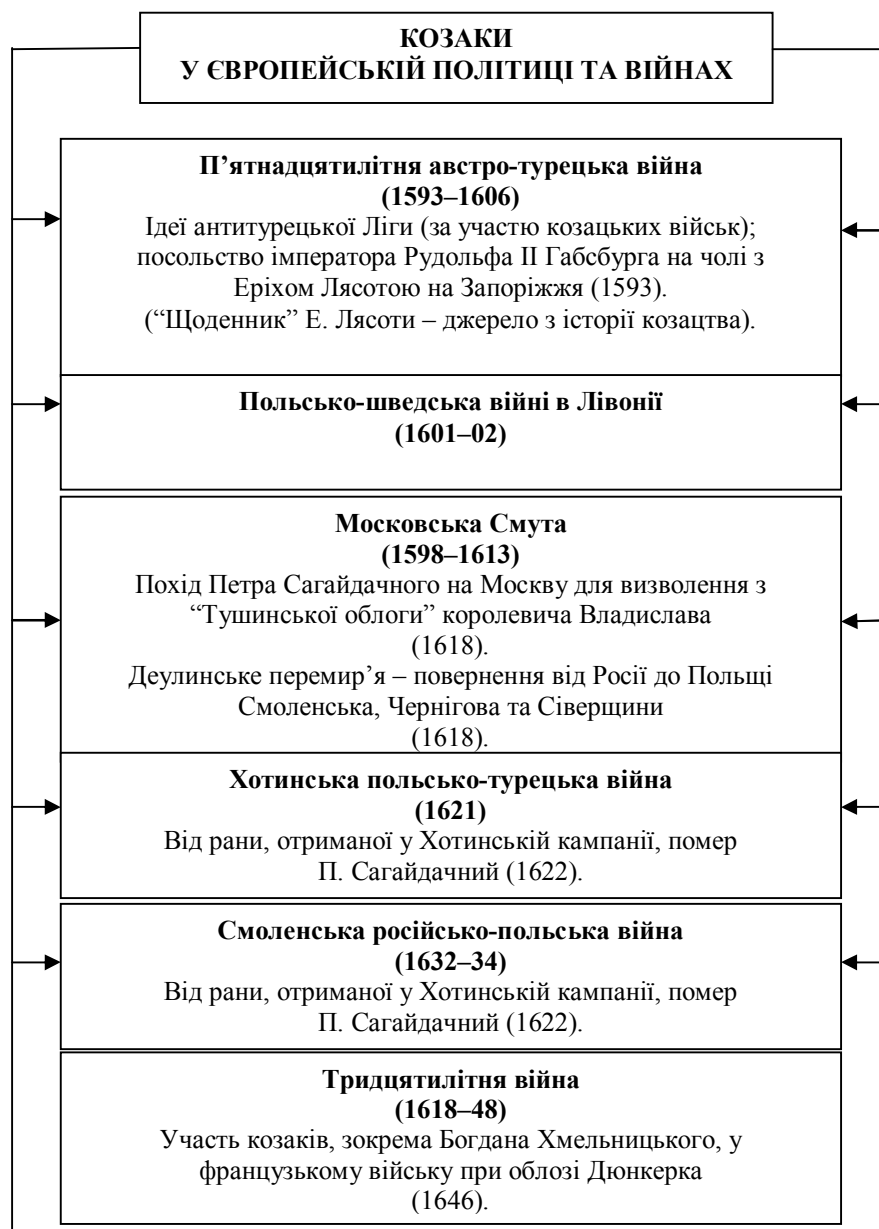
Історія українського козацтва: Нариси: У 2 т. / Відп. ред. В.А. Смолій. – Київ, 2009. – Т. 1.

Лепяко С. Козацькі війни кінця XVI ст. в Україні. – Чернігів, 1996.

Смолій В.А., Степанков В.С. Українська національна революція (1648–1676 рр.) (Україна крізь віки). – Київ, 1999. – Т. 7.

Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – Київ, 2005.

ТИПОЛОГІЯ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ

1. Хмельниччина як повстання.
2. Хмельниччина як війна.
3. Хмельниччина як революція.
4. Спроби поєднання різних типологій Хмельниччини.

Джерела

Літопис гадяцького полковника Григорія Грабянки. – Київ, 1992.

Літопис Самовидця / Видання підготував Я.І. Дзира. – Київ, 1971.

Самійло Величко. Літопис / Підготував В.О. Шевчук. – Київ, 1991. – Т. 1.

Універсали Богдана Хмельницького. – Київ, 1998.

Література

Апанович О. Українсько-російський договір 1654 р. Міфи і реальність. – Київ, 1994.

Грушевський М. Історія України-Руси. – Київ, 1995–98. – Т. 8–9.

Історія українського козацтва: Нариси: У 2 т. – Київ, 2009 – Т. 1.

Крип'якевич І. П. Богдан Хмельницький. – Львів, 1990.

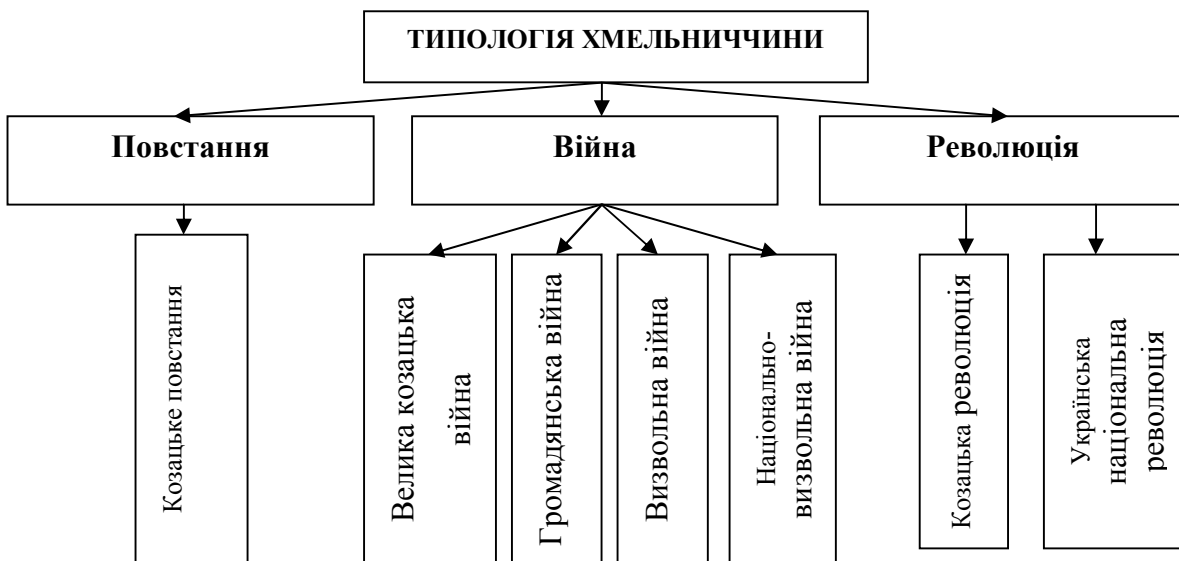
Переяславська рада 1654 року (Історіографія та дослідження). – Київ, 2003.

Плохій С. Найливайкова віра: козацтво та релігія в ранньомодерній Україні. – Київ, 2005.

Смолій В.А., Степанков В.С. Українська національна революція XVII ст. (1648–1676) (Україна крізь віки). – Київ, 1999. – Т. 7.

Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – Київ, 2005.

Яковенко Н. Паралельний світ: Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. – Київ, 2002.

Дискусійні запитання

1. Висвітлення Хмельниччини у працях Н. Яковенко та В. Смолія.

2. Відносини реєстрових та низових козаків.

УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКІ УГОДИ (1659–1687рр.)

1. Переяславські статті 1659 р. та Слободищенський трактат 1660 р.
2. Батуринські та Московські статті Івана Брюховецького.
3. Глухівські статті 1669 р.
4. Конотопські та Переяславські статті Івана Самойловича.
5. Статті Івана Мазепи з московськими царями.

Джерела

Літопис гадяцького полковника Григорія Грабянки. – Київ, 1992.
Літопис Самовидця / Видання підготував Я.І. Дзира. – Київ, 1971.
Самійло Величко. Літопис / Підготував В.О. Шевчук. – Київ, 1991. – Т. 1.
Універсали Богдана Хмельницького. – Київ, 1998.
Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687) / Упорядники І. Бутич, В. Ринсевич, І. Тесленко. Київ; Львів, 2004.

Література

Грушевський М. Історія України-Руси. Київ, 1998. Т. 10.
Мицик Ю. Гетьман Іван Виговський. Київ, 2004.
Смолій В.А., Степанков В.С. Українська національна революція XVII ст. (1648–1676) // Україна крізь віки. – Київ, 1999. – Т. 7.
Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – Київ, 2005.
Яковлева Т. Гетьманщина в другій половині 50-х років XVII ст. Причини і початок Руїни. Київ, 1998.

КОЗАЦТВО НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ

(кінець XVII – початок XVIII ст.)

1. Козацтво на Правобережжі після офіційного визнання владою Речі Посполитої.
2. Польсько-козацька війна 1699–1704 рр.

Джерела

Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А.П. Коцура, Н.В. Терес. – Київ; Чернівці, 2008.

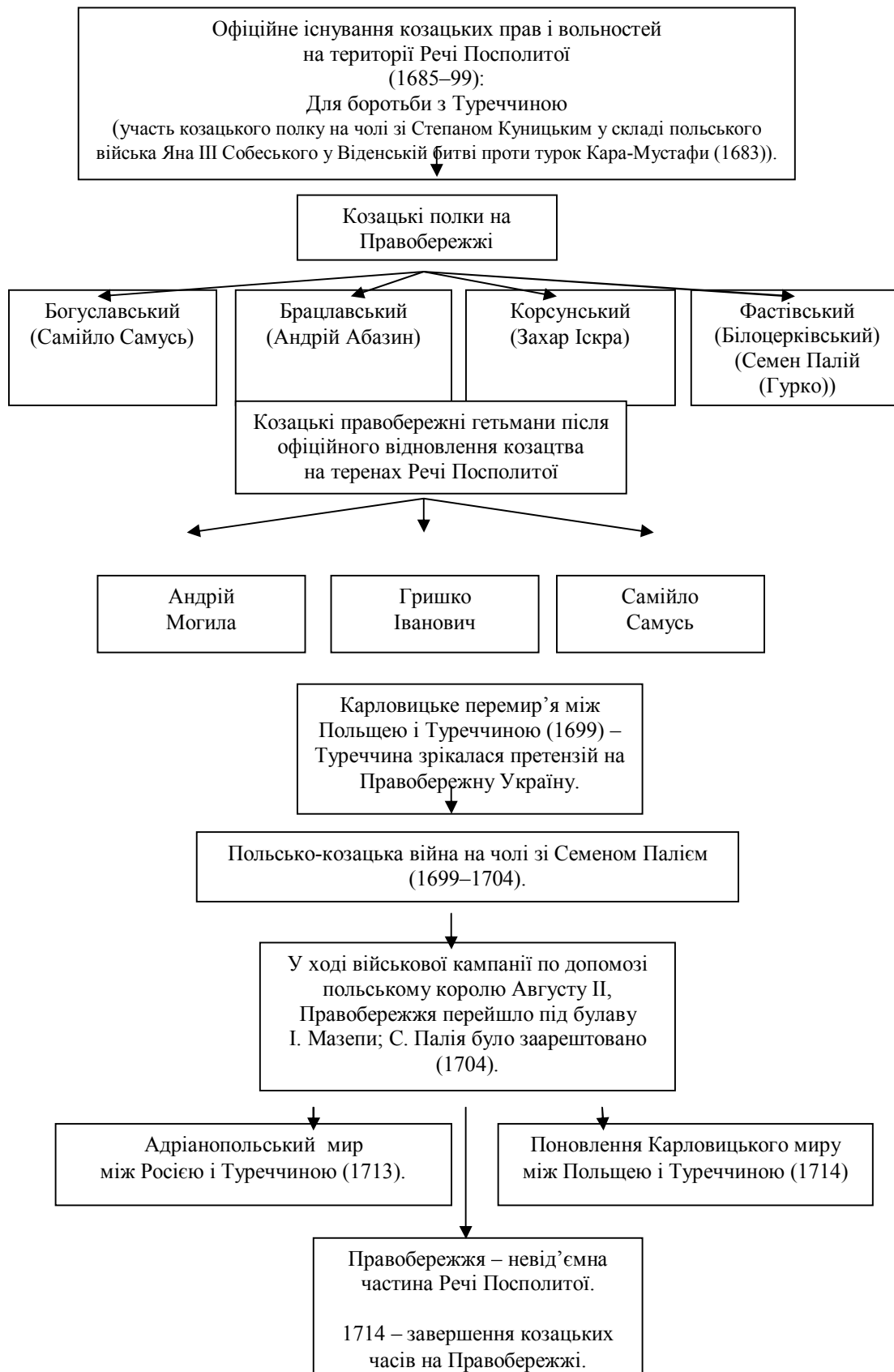
Література

Гуржій О.І., Чухліб Т.В. Гетьманська Україна (Україна крізь віки). – Київ, 1999. – Т. 8.

Чухліб Т.В. Гетьмани Правобережної України в історії Центрально-Східної Європи (1663–1713). – Київ, 2004.

Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – Київ, 2005.

Обов'язковий мінімум інформації для засвоєння

ПОДІЛИ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ ТА ПРИЄДНАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ ДО СКЛАДУ РОСІЙСЬКОЇ ТА АВСТРІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЙ

1. Приєднання Галичини та Буковини до Австрійської імперії.
2. Включення Правобережної України до складу імперії Романових.

Джерела

Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А.П. Коцура, Н.В. Терес. – Київ; Чернівці, 2008.

Література

Буковина: історичний нарис. – Чернівці, 1998.

Макарчук С. Український етнос (Виникнення та історичний розвиток). – Київ, 1992.

Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – Київ, 2005.

Цьольнер Е. Історія Австрії. – Львів, 2001.

Обов'язковий мінімум інформації для засвоєння

Річ Посполита в середині XVIII ст. обіймала 725 тис кв. км і мала 12,2 млн. мешканців.

На 1795 р. польські землі перебували у складі Австрії, Пруссії та Росії.

Австрія: 18% території та 32% населення (130 тис кв. км і 4,2 млн. осіб).

Прусія: 20% території та 23% населення (141 тис кв. км і 2,6 млн. осіб).

Росія: 62% території та 45% населення (462 тис кв. км і 5,5 млн. осіб).

I поділ (1772) – ініціатива Пруссії (*У 1772 р. Австрія, Пруссія та Росія уклали в Петербурзі угоду про поділ польських земель*).

Австрія: південні землі, на які було поширено назву «Галичина» (Белзьке і Руське воєводства, а також частина Краківського й Сандомирського).

Прусія: землі колишнього польського Помор'я (але без Гданського й Торуня) й частину Куявії та Великої Польщі

Росія: території вздовж Дніпра й на півночі (Східну Білорусь)

II поділ (1793) – ініціатива Росії (*Вступ царських військ разом з конфедератами до Варшави знаменував скасування конституції 3 травня й водночас зумовив другий поділ Речі Посполитої*). **Австрія через війну з Францією не брала участі в ньому.**

Прусія: Гданськ, Торунь, частина Великої Польщі, Куявії та Мазовії з містами Гнєзно, Познань, Каліш, Серадз, Плоцьк та ін. Як і за першим поділом, до Пруссії відійшли території з етнічно польським населенням, тоді як Росія захопила території, де поляки становили меншість.

Росія: білоруські землі на схід від Двіни і Правобережна Україна.

Відповіддю на другий поділ Речі Посполитої і ухвали Гродненського сейму стало піднесення польського національно-визвольного руху і, зокрема, повстання під проводом Тадеуша Косцюшка (1746—1817).

III поділ (1795)

Австрія: Мала Польща.

Пруссія: більша частина Мазовії з Варшавою й частина Литви.

Росія: Західна Волинь і Західна Білорусь, частина Литви і Курляндія.

Третій поділ знищив Річ Посполиту, стерши її з політичної карти Європи. На всіх приєднаних до Росії, Пруссії і Австрії землях вказані держави відразу запровадили свої закони й адміністративну систему, мову, податки.

Практичні питання, пов'язані з ліквідацією Речі Посполитої і взаєминами держав-агресорів, регулювала петербурзька конвенція від 26 січня 1797 р., таємна стаття якої зобов'язувала кожну з цих держав дбати про те, щоб назва "Польща" ніколи більше не з'явилася.

КОЗАЦЬКО-СЕЛЯНСЬКІ ПОВСТАННЯ кінця XVI ст. – 1630-х рр.

Наприкінці XVI ст почали формуватися основні причини, що призвели до широкомасштабних народних повстань . Основні з них: Посилення феодального і національного гніту на українських землях після Люблінської унії. Загострення міжконфесійних суперечностей після підписання Берестейської церковної унії. Наростання суспільної конфронтації в українському суспільстві, що призвело до загострення станової боротьби. Засилля польського права на українських землях наприкінці XVI ст. Козацтво стало формуватися, як окремий стан в Речі Посполитій і заявило про себе, як окрема військово-політична сила. Прагнення козацтва поширити свій вплив на якомога більші території України. Загострення протиріч і суперечностей між рядовими козаками «голотою» і козацькою старшиною.

В 1590 році гетьман реєстрового козацтва Криштоф Косинський, разом з іншими представниками козацької старшини, одержав від короля подарування на маєток Рокитне на Білоцерківщині. Але на ці землі заявив претензії князь Януш Островський, староста білоцерківський і домігся на них грамоти від короля. Це призвело до конфлікту між К.Косинським і Я.Островським, який поступово переріс у 1591 році в збройне повстання широких мас українського народу. В грудні того ж року Косинський очолив загін козаків-реєстровиків, який штурмом оволодів Білою Церквою . Ця подія послужила сигналом для загального повстання, козаки та селяни, міська біднота громили шляхту на всій Правобережній Україні, масами стікалися до Косинського, який успішно оволодів містами Трипілья та Переяслав. Повстання охопило Волинь, Поділля, Брацлавщину і Київщину і лише люта зима 1592-1593 рр. перешкодила подальшому його розгортанню. Повстанці нападали не тільки на шляхетські маєтки, але й на міста. Сам Косинський очолив похід на Київ, внаслідок чого місто було обложене. Феодали Речі Посполитої почали знову формувати посполите рушення, на цей раз під Костянтиновим на Волині і набирали найманців аж у Угорщині. Очолив урядові сили князь Острозький. 2 лютого 1593 року він розбив військо Косинського під П'ятою (тепер село Чуднівського району не Житомирщині). Між козаками і Острозьким була укладена угода, за якою козаки зобов'язувалися скинути Косинського з гетьманства і перебувати в повному послухові королю, не нападати на сусідні країни, залишатися за порогами і не чіпати маєтків князя Острозького та інших магнатів, що були під П'ятою, видати із своїх лав селян-втікачів і шляхтичів, повернути захоплену в шляхти зброю, коней, худому, майно і дбати про те, щоб бути завжди у милості у князів і Речі Посполитої.

На початку 1593 року Туреччина разом з кримським ханом починає війну з Австрією та Угорщиною. Австрійський імператор Рудольф II хотів використати у війні Австрії проти Туреччини запорожців. Козаки здійснили цілий ряд походів проти татар і турків. Навесні 1594 року запорожці під проводом Лободи напали на Білгород (Акерман), де зібралося турецьке військо для походу проти Угорщини, зруйнували місто і знищили багато турків. Незалежно від запорожців влітку 1594 року рушив до Молдавії і Наливайко на чолі загону в 2000 козаків. Наливайко напав на татар, що йшли на Угорщину , розгромив їх, захопив кілька тисяч коней. Після цього походу Наливайко відіслав своїх посланців до Запорозької Січі з пропозицією дійти разом. В жовтні 1594 року Наливайко і Лобода на чолі 12 тис. війська здійснили перший похід на Молдавію. Ранньої весни 1596 року Лобода під Києвом об'єднався з загонами полковника Шаули, який повертався з Білорусі. Біля Білої Церкви всі три повстанські загони об'єдналися. В березні 1596 року повстанці під натиском переважаючих сил противника відійшли до Дніпра. Біля Трипілья, в урочищі Гострий Камінь, карателі наздогнали повстанців і нав'язали їм генеральну битву. Саме тут, в ході жорстокого бою Наливайка було поранено кулею, а М.Шаулі гарматним ядром відірвало руку, загинуло чимало повстанців. Але й Жолкевський втратив вбитими і пораненими 60 шляхтичів та 300 солдат і змушений був тимчасово припинити погоню. Він розіслав листи до уряду й магнатів,лагаючи про допомогу, бо “вся Україна покозачилася”, і тому треба до кінця придушити повстання. Отримавши численне підкріплення, Жолкевський знов погнався за повстанцями, які

пішли на Київ, а потім на Переяслав та Лубни. Йдучи разом з сім'ями, повстанці добре усвідомлювали перевагу ворожих сил, і тому хотіли прорватися до Росії, де і раніше знаходили притулок від польської шляхти, але поблизу урочища Солониця (біля м. Лубни Полтавської області) їх наздогнали передові частини ворога. В урочищі Солониця повстанці спорудили табір, сподіваючись на допомогу запорожців. Повстанці вирубали дерева понад Сулою та Удаєм, насипали високі вали, зробили дерев'яні укріплення. Потім вони поставили в декілька рядів вози, з'єднавши їх між собою, вирили окопи, влаштували гармати. З тилу їхній табір надійно прикривали болота та річки. 16 травня 1596 року Жолкевський почав облогу табору, яка тривала близько 2 тижнів. Раз за разом повстанці відбивали штурми карателів, завдаючи їм великих втрат. Але ситуація з кожним днем погіршувалася. Танули запаси пороху, провіанту, фуражу. Нестерпна спека призвела до вичерпання запасів води, хворіб, а кинути табір і прориватися, залишивши напризволяще жінок та дітей, повстанці не могли. Тим часом Жолкевський отримав свіжі поповнення, йому доставили гармати та порох, ядра. 3 червня 1596 року розпочався шалений обстріл табору, який тривав 2 дні. Від ворожої картечі загинуло понад 200 повстанців, чимало було й поранених. Це викликало розпач в таборі. В ніч на 6 червня прихильники капітуляції, в основному прибічники Г.Лободи, якого наливайківці звинуватили в зраді і вбили, схопили Наливайка, Шаулу, деяких інших керівників і видали їх Жолкевському, сподіваючись на мир. Але поляки зірвали переговори й зрадники увірвалися до табору і вирізали майже 10 тисяч душ, в основному жінок та дітей. Лише частина повстанців на чолі з Кремпським вирвалась із рук карателів і пішла на Січ. Самого Наливайка із його соратниками було привезено до Варшави. Майже всіх їх стратили.

Після придушення селянсько-козацьких повстань 1591–96 рр. польський уряд, магнати і шляхта продовжували захоплювати українські землі, збільшувати панщину та інші повинності, закріпачувати селян. Козаки були позбавлені всіх прав і оголошені поза законом (банітовані). Однак вони не хотіли підкорятись королю, готували нові повстання для повернення старих привілеїв та отримання нових.

1. Занепокоєний утворенням козацької “окремої республіки”, уряд Речі Посполитої почав готувати влітку 1625 р. черговий каральний похід проти козаків. У вересні 1625 р. коронний гетьман Станіслав Конецпольський разом з іншими магнатами на чолі 30-тисячного війська вирушив з м. Бара на Поділля. Йому протистояло Військо Запорізьке Марка Жмайла, до якого приєдналися повстанці з міщан і селян. Перші сутички між карателями і козаками відбулися під Каневом. Вдало відбившись від ворогів, козаки відступили до Куруківського озера. Головна битва відбулася 15 жовтня 1625 р. біля с. Таборище (м. Крилов). Наслідки його можна було передбачити, хоча полякам так і не вдалося здобути укріплений козацький табір повстанців. Зрештою, справу вирішив не бій, а суперечки серед козаків. Помірковані запоріжці під приводом Михайла Дорошенка вступили в переговори з поляками. 25 жовтня 1625 р. була підписана Куруківська угода, за якою козацький реєстр становив 6 тис., а решта, приблизно 40 тис. козаків, повинні були повертатися до своїх панів. Реєстрові козаки обирали гетьмана, але затверджувати його мав король; проживати вони мали право лише на державних землях. Звичайно, така угода не влаштовувала ні шляхту, ні козацько-селянські маси. Новий вибух в Україна був не за горами.

2. Уряд Речі Посполитої знову посилює тиск на козаків, не кажучи вже про широкі маси селян та міської бідноти, намагається обернути козаків у підданих польської шляхти. У своїй політиці уряд Речі Посполитої спирався на проурядову політику частини козацької старшини, а також використовував суперечності між реєстровими козаками і запорожцями. На той час гетьманом був Грицько Чорний, бо Михайло Дорошенко загинув у бою під Бахчисараєм. У 1628 р. Г. Чорний став справжнім прихильником Речі Посполитої і намагався викоренити “своєвільне” козацтво. Це й послужило приводом до нового повстання. У 1629 р. запорожці обрали гетьманом досвідченого і відомого успішними морськими походами Тараса Федоровича (Трясила). А вже наступного 1630 р. він очолив козацько-селянське повстання. До повстанців приєдналися і реєстрові козаки. Слід зауважити, що у 1620–30-х рр. національно-визвольний рух перемістився на Лівобережну Україну. Це обумовлювалось насамперед тим, що там, де раніше відбувався колонізаційний процес, завершився термін надання пільг поселенцям, після чого їх примушували відбудувати панщину. Тому слобожани втікали, поповнювали ряди запорозького козацтва, а під час

повстання ставали його учасниками. Повстання охопило Полтавщину, Київське Полісся і Запоріжжя. Повсталі козаки нападали на панські маєтки, вбивали власників, управителів, орендарів, шинкарів. Головні бої відбулися під Переяславом. Найкровопролитнішим був бій 15 травня 1630 р., названий “Тарасовою ніччю”, коли козаки вщент розгромили добірне шляхетське військо С. Конецпольського. Він змушений був йти на переговори, наслідком яких було підписання 8 червня 1630 р. мирної угоди, що встановила реєстр у 8 тисяч козаків. Обурений діями урядовців, яких було чимало серед козацької старшини, Тарас Федорович з 10 тисячами козаків рушив на Січ. Незважаючи на підписання мирної угоди в Переяславі, в Україні ще довгий час відбувалися заворушення, велась козацька війна проти короля, але в 1631 р. повстання поступово згасло.

3. Російсько-польська війна 1632–34 рр. закінчилася перемогою Речі Посполитої і підписанням Поляновського мирного договору. Після цього уряд Речі Посполитої знову посилив тиск на козаків, оскільки Османська імперія та Кримське ханство безперервно скаржилися на козаків, які постійно здійснювали напади на їхні володіння, погрожували війною Речі Посполитій. Було вирішено приборкати козаків. З цією метою сейм Речі Посполитої ухвалив побудувати на берегах Дніпра фортецю. Вона мала перепиняти втікачів на Низ, перекрити головний шлях постачання запорожців провіантом і боєприпасами. Незабаром французький інженер Гійом де Боплан підшукав зручне місце для фортеці: на правому березі Дніпра, біля першого порогу (Кодацького), трохи нижче того місця, де Самара впадає до Дніпра. В середині літа 1635 р. фортеця була повністю готова. Вона отримала таку ж назву, як і поріг, тобто Кодак, і її одразу ж зайняв польсько-шляхетський гарнізон. Для козаків новозбудована фортеця була наче більмо на оці, бо серйозно перешкоджала їхнім діям і обмежувала можливості боротьби проти Речі Посполитої. Вихід був один – зруйнувати фортецю, піти на нове повстання проти польської шляхти. Цю операцію очолив гетьман Війська Запорізького Іван Сулима. У серпні 1635 р. однієї тихої ночі козаки непомітно вдерлися до фортеці і швидко оволоділи нею, перебивши гарнізон. Після цього вони зруйнували Кодак. Взяття фортеці розпочало нове козацьке повстання, яке тривало недовго, бо недовзі завершилась війна у Прибалтиці і коронне військо рушило на Україну, готуючись до боїв з повстанцями. Злякавшись цього, частина старшини вирішила видати І. Сулиму уряду Речі Посполитої і захопила його разом із 5 сподвижниками та відправила до Варшави, де вони були страчені. Однак боротьба тривала.

4. Невдовзі після страти І. Сулими уряд Речі Посполитої відбудував Кодак, а потім почав “очищати” реєстр Війська Запорізького від бунтівників. Це і стало приводом до нового повстання, керівником якого був спочатку полковник реєстровців Павло Бут (Павлюк). Це повстання охопило Лівобережну та Правобережну Україну. На початку червня 1637 р. П. Бут разом з повсталими нереєстровцями захопив у Корсуні артилерію і перевіз її на Січ. 3 липня 1637 р. на раді в Каневі Павлюк виступив з програмою боротьби проти польської шляхти за фактичне відокремлення від Речі Посполитої козацьких земель, починаючи від Києва до пониззя Дніпра. Після ради Павлюк послав на Лівобережну Україну 3 тис. козаків під командуванням Павла Скидана та Семена Биховця, які зайняли Переяслав і заарештували старшину-зрадників. Незабаром загони повстанців оволоділи Черкасами, Корсунем, Білою Церквою, взяли під контроль велику територію на Подніпров’ї та Лівобережній Україні. Першу битву біля Сахнового мосту через р. Рось повстанці виграли, але 16 грудня 1637 р. вони були обложені карателями Миколи Потоцького під Кумейками (між Черкасами та Каневом). Зав’язалася жорстока битва. Повстанці успішно відбили 3 штурми. Лише під час четвертого штурму карателям пощастило, бо їм вдалося підпалити козацькі вози з порохом. Відбувся страшний вибух, який вніс сум’яття у лави повстанців. Частина з них втекла, а частина, якою командував Дмитро Гуня, знов укріпила табір і під прикриттям ночі розпочала організований відступ. М. Потоцький не насмілювався їх наздоганяти, а через 2 дні рушив проти загонів Павлюка і зумів оточити його під Боровицею в 100 км від Кумейок. Під час облоги карателі розпочали переговори про мир. 24 грудня 1637 р. повстанці вирішили припинити опір, їхні вожді, всупереч обіцянкам, були заарештовані і відправлені до Варшави. Там, у лютому 1638 р. Павлюк був страчений. П. Скидан і Д. Гуня пробилися на чолі невеликого загону на Запоріжжя. У лютому 1638 р. сейм Речі Посполитої прийняв “Ординацію Війська Запорозького”, за якою значно урізалися права реєстрового козацтва. В цілому “Ординація” 1638 р. була

спрямована проти інтересів народних мас і породила нову хвилю протесту в Україні. У відповідь на жорстокі репресії козаки обрали на Січі нового гетьмана Якова Острянина, який закликав український народ до продовження боротьби і почав очищати Подніпров'я і Лівобережжя від карателів. Крім нього активно діяли такі повстанські керівники, як Д. Гуня, П. Скидан. Однак після перших успіхів повстанці зазнали поразок на Лубенщині і під Жовнином (10–14 червня 1638 р.) та Старицею (початок серпня 1638 р.). Повстання було остаточно придушене.

Народні повстання 20–30-х рр. XVII ст., як повстання кінця XVI ст. були викликані широкими соціально-економічними та політичними причинами. Серед них найголовніша – посилення феодального, релігійного та національного гніту на українських землях після Люблінської унії, а також поява українського козацтва, як серйозної окремої політичної та військової сили. Посилення народних рухів у 1620-30-х рр. було викликано посиленням польського національного, феодального, релігійного гніту після Хотинської війни. Замість обіцяних під час війни послаблень, Річ Посполита розправлялась з селянами, що заводи козацькі порядки, забороняли козакам приймати втікачів, підтримувати зв'язки з іноземними державами, втручатися в релігійні справи, підтримувати українську православну церкву. Найбільшими повстаннями цього періоду були повстання під приводом М. Жмайла (1625 р.), Т. Федоровича (1630–31 рр.), П. Бута (Павлюка), Я. Острянина, Д. Гуні (1637–38 рр.).

Ключові слова: повстання Кшиштофа Косинського (1591–93 рр.), Северина Наливайка (1594–96 рр.), повстання Марка Жмайла (1625 р.), Тараса Федоровича (1630–31 рр.), Павла Бута (Павлюка), Якова Острянина, Дмитра Гуні (1637–38 рр.), “Тарасова ніч”, фортеця Кодак, “Ординація Війська Запорозького”.

Вимоги до знань та вмінь:

Знати: хронологію, перебіг, результати та наслідки повстань, їх лідерів.

Вміти: позначати на картосхемі території, охоплені національно-визвольним рухом 1620–30-х рр.; визначати причини, наслідки та значення козацьких повстань.

Запитання: З'ясуйте причини козацько-селянських повстань кінця XVI ст.; Охарактеризуйте перебіг козацько-селянських повстань кінця XVI ст. і першої половини XVII ст.; З'ясуйте головні вимоги повстанців. Чи можна стверджувати, що повстання носили національно-визвольний характер? Визначте значення козацько-селянських повстань. З'ясуйте причини козацько-селянських повстань 20–30-х рр. XVII ст.; Чи з'явилися нові елементи тактики і стратегії у повстаннях 20–30-х рр. XVII ст. у порівнянні з повстаннями кінця XVI ст.? Визначте значення козацько-селянських повстань 20–30-х рр. XVII ст. Чи можна стверджувати, що вони були генеральною репетицією національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького?

Рекомендована література: Антонович В. Коротка історія козащини. – К., 1991; Грушевський М. Історія України-Руси. – Київ, 1995. – Т. VII; Петровський В.В. та ін. Історія України: неупереджений погляд. Факти. Міфи. Коментарі. – Харків, 2007.

Дискусійні запитання

1. Причини козацьких війн кінця XVI –1630-х.

ВИНИКНЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

1. Передумови виникнення, ідейні платформи та програми українських партій в Східній Галичині.

2. Передумови виникнення, ідейні платформи та програми українських партій у Наддніпрянській Україні.

1. Внаслідок більш сприятливих суспільних факторів формування партійно-політичної системи в Східній Галичині розпочалось у 80–90-х рр. XIX ст., тобто раніше, ніж у підросійській Україні. Відомий тогочасний громадсько-політичний діяч Східної Галичини О. Терлецький, порівнюючи політичні процеси в Наддністрянщині і у Наддніпрянщині на межі XIX–XX ст., писав, що “партійне життя на Великій Україні було зовсім інакше, ніж у тих українських землях, що були під Австрією. Воно було тут молодше в порівнянні з життям у так званих “австрійській Україні”, бо зродилося щойно з початком XX ст., а то й 1905 року, коли воно могло явно виявити себе”.

Український партійно-політичний табір складався з 4-х партій та 2-х політичних товариств. Найпотужнішою в українському партійному спектрі стала Українська національно-демократична партія (УНДП), утворена 1899 р. Серед провідних діячів партії були: Юліан Романчук (голова), Кость Левицький (секретар), Іван Белей, Михайло Грушевський, Євген Левицький, Василь Нагірний. Ідейно-політична платформа УНДП була поєднанням радикальної та народовецької програми. Її творці, вдало використавши теоретичне надбання українських радикалів та багаторічний досвід народовців, створили програму центристської партії. Помірковане та лояльне ставлення українських націонал-демократів до існуючої влади позначилося на формуванні національно-політичного ідеалу. Постулат політичної незалежності України не був чітко визначений у програмі партії, а ідея незалежності розглядалася як дуже віддалена перспектива. Центральне місце у програмі партії займала автономістська ідея як найбільш реальна вимога тогочасної політики. Демократизм ідейних засад УНДП проявився у прагненні ліквідувати куріальну виборчу систему і запровадити загальне, пряме і таємне голосування.

Помітними у громадсько-політичному житті Східної Галичини були ліворадикальні партії – Русько-українська радикальна партія (РУРП) і Українська соціал-демократична партія (УСДП). РУРП була першою українською політичною партією (утворена 1890 р. у Львові). Під час гострих внутрішньопартійних дискусій між т.зв. “старими” (Іван Франко, Михайло Павлик) та “молодими” (В. Будзиновський, В. Охримович, Є. Левицький та ін.) членами партії вперше висунуто і обгрунтовано постулат політичної самостійності України (книжка Юліана Бачинського “Україна irredenta” (“Україна поневолена”), 1895 р. та друга програма партії РУРП 1895 р.). Після розколу РУРП у 1899 р. частина членів увійшла до складу новоорганізованих Української національно-демократичної партії та Української соціал-демократичної партії.

УСДП представляла собою легальну реформістську соціалістичну партію, що діяла в Галичині й Буковині у складі Австро-Угорщини як одна з автономних секцій Соціал-демократичної робітничої партії Австрії, згодом – як самостійна партія на західноукраїнських землях у складі Польщі. Вона стояла на позиціях незалежності й соборності України, спиралась на промислових і сільськогосподарських робітників. Створена у Львові 17 вересня 1899 р. “молодими” радикалами, які вийшли з РУРП за участю М. Ганкевича, С. Вітика, Ю. Бачинського, І. Возняка.

Український партійно-політичний табір у Східній Галичині був також представлений Католицьким русько-народним союзом (КРНС), який став першою українською класично європейською організацією. В статуті КРНС, соціальною базою якого були переважно греко-католицькі священики, вказувалося, що його основною метою є піклування “про релігійно-моральні, народні і економічні справи” українського народу в Галичині. Незважаючи на те, що КРНС не мав значного впливу на громадсько-політичне життя у краї, його модерна консервативна ідеологія стимулювала політичні дискусії в українському партійному таборі.

Наприкінці XIX ст. було завершено також організаційно-політичну консолідацію москвофільського табору. 26 січня 1900 р. на засіданні політичного товариства “Руська Рада” було створено Руську народну партію (РНП), яка спираючись на реакційні елементи світської й духовної інтелігенції, частини селянства Східної Галичини, активно протидіяла українському рухові, виступала за співробітництво з російськими політичними та культурними організаціями. Українські політичні партії Східної Галичини щодо РНП зайняли різко негативну позицію. УНДП, вважаючи Руську народну партію “деструктивною” політичною силою, закликала своїх прибічників “рішучими виступами паралізувати шкідливі домагання москвофілів”.

2. Виникнення перших національних партій у Наддніпрянщині наприкінці XIX ст. базувалося на невпинному розвитку вітчизняної політичної думки, історичному досвіді формування в краї політичних організацій та структур. Першою національною партією в Наддніпрянській Україні стала Революційна українська парія (РУП), заснована в 1900 р. у Харкові на спільному засіданні українофільських студентських гуртків. Перший установчий з’їзд партії відбувся у грудні 1902 р. у Києві. У своїй діяльності РУП спиралося в основному на студентів, семінаристів, народних вчителів, а також робітників. Першим програмним документом РУП була написана Миколою Міхновським брошура “Самостійна Україна”. Проте через строкатий соціальний склад і різні інтереси її членів, в РУП відбулося кілька розколів. Відкрито націоналістичні діячі на чолі з М. Міхновським є 1902 р. утворили Українську Народну Партію, яка висунула гасло “Україна для українців”. Проте міцних зв’язків з масами встановити їм не вдалося. Інша частина РУП у 1904 р. також розкололася на дві частини. Прихильники об’єднання з меншовицькою частиною РСДРП на чолі з Мар’яном Меленевським створили “Спілку”, що увійшла на правах автономної організації до РСДРП. Більшість, на чолі з Дмитром Антоновичем, Володимиром Винниченком, Симоном Петлюрою, Миколою Поршем створили в 1905 р. Українську соціал-демократичну робітничу партію (УСДРП). Вона виступала від імені місцевого населення і налічувала 6 тис. членів. Головними політичними вимогами УСДРП були: демократична республіка, свобода слова і друку, 8-годинний робочий день, поділ удільних, церковних і монастирських земель, автономія України. Інтереси селянства в Україні представляла організація “Українські соціалісти-революціонери”, що утворилася в 1907 р. на основі злиття УПРС і Української народної оборони (бойової організації). Але до революції 1917 р. розгорнути активну діяльність їм не вдалося.

В Україні існували і партії національних меншин демократичного спрямування. Такими були Загальний єврейський робітничий союз Литви, Польщі і Росії (Бунд) (1897), Поалей Ціон, Польська соціалістична партія, Білоруська соціалістична громада.

У 1905 р. діячі української поміркованої інтелігенції Сергій Єфремов, Борис Грінченко і Євген Чикаленко утворили Українську радикально-демократичну партію. УРДП висунула вимогу автономії України у складі Росії, національної школи і допуску української мови в державні установи. Через два роки партія розпалася і на її основі в 1908 р. М. Грушевський разом з Є. Єфремовим і Є. Чикаленком організували з метою об’єднання ліберально-демократичних сил Товариство українських поступовців (ТУП).

3. Перші вітчизняні політичні партії, які виникли на межі XIX – XX ст., відіграли вирішальну роль у національному самоутвердженні українців, стали могутнім фактором політичної структуризації українського громадянства. Логічним завершенням процесів політичної емансипації українців у Росії та Австро-Угорщині, виходу національних рухів на політичну арену було формування партійно-політичних систем у Наддністріччї та в Наддніпрянщині. Їх виникнення і становлення стало важливою ознакою модернізації громадського життя в цих краях, його еволюції в напрямку європейських демократичних тенденцій. Основна ідейно-політична проблема, над вирішеннями якої працювали практично всі українські партії, полягала у першочерговості розв’язання соціального і національного питань.

Ключові слова, дати, персоналії: УНДП, 1899, Ю. Романчук, К. Левицький, М. Грушевський; РУРП, 1890, І. Франко, М. Павлик; УСДП, 1899, М. Ганкевич, С. Вітик, Ю. Бачинський, І. Возняк;

РУП, 1900, “Самостійна Україна”, М. Міхновський, УНП, 1902; УСДРП, 1905, В. Винниченко, С. Петлюра, М. Порш.

Вимоги до знань та вмінь:

Знати: роки заснування партій та їх лідерів; партійну ідеологію, програмні вимоги, лідерів та партійних діячів; значення партій, їх внесок у державотворчі процеси в Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Вміти: характеризувати процес утворення українських політичних партій у Галичині; визначати напрямки діяльності і здобутки партійних діячів Наддніпрянської України у національному русі початку ХХ ст.

Запитання: Визначте, за якими критеріями можна згрупувати політичні партії України кінця ХІХ – початку ХХ ст.; Порівняйте програми партій різного ідеологічного спрямування та визначте відмінності; Чи можна назвати стабільною та довготривалою діяльність перших українських партій?

Рекомендована література: *Грицак Я.* Нариси історії України. Формування модерної української нації. – Київ, 2000; Довідник з історії України (А–Я) /За ред. І. Підкови, Р. Шуста. – Київ, 2001; *Петровський В.В.* та ін. Історія України: неупереджений погляд. Факти. Міфи. Коментарі. – Харків, 2007.

Навчальна програма

Літня сесія

Тематика лекцій

ТА МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ОПРАЦЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО НАВЧАЛЬНОГО ПОСІБНИКА

ТЕРИТОРІАЛЬНО-АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПОДІЛ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ТА ДУНАЙСЬКОЇ ІМПЕРІЙ (кінець XVIII – початок XX)

1. Територіально-адміністративні зміни українських земель у складі Російської імперії (кінець XVIII – 1917).
2. Адміністративний поділ західноукраїнських земель у складі Дунайської імперії (кінець XVIII – 1918).

Джерела

Йосифінська (1785–1788) і Францисканська (1819–1820) метрики. Перші поземельні кадастри Галичини. Показчик населених пунктів. – Київ, 1965.

Описи Київського намісництва 70–80-х років XVIII ст. – Київ, 1989.

Описи Харківського намісництва. – Київ, 1994.

Література

Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX ст. – Київ, 2000.

Етнографія України: Навч. посібн. / За ред. С.А. Макарчука. – Львів, 2004.

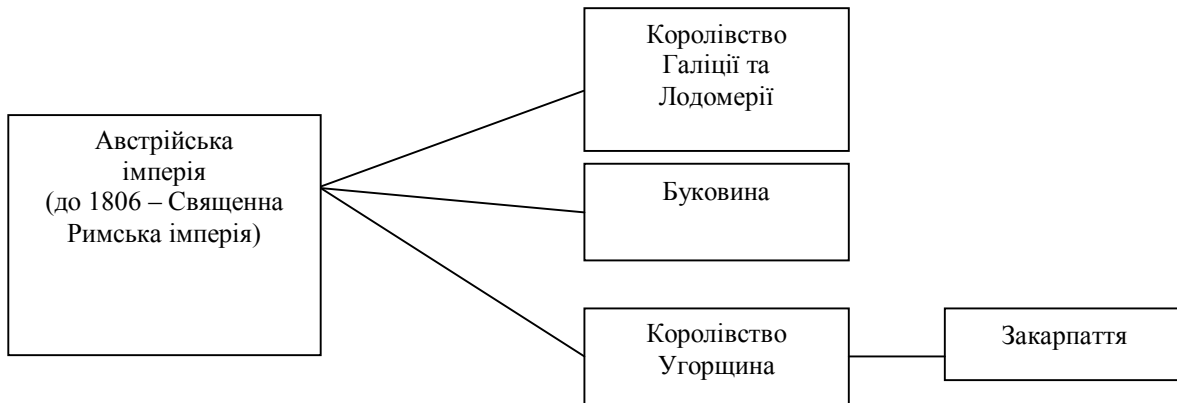
Когут З. Російський централізм і українська автономія. Ліквідація Гетьманщини. 1760–1830. – Київ, 1996.

Обов'язковий мінімум інформації для засвоєння

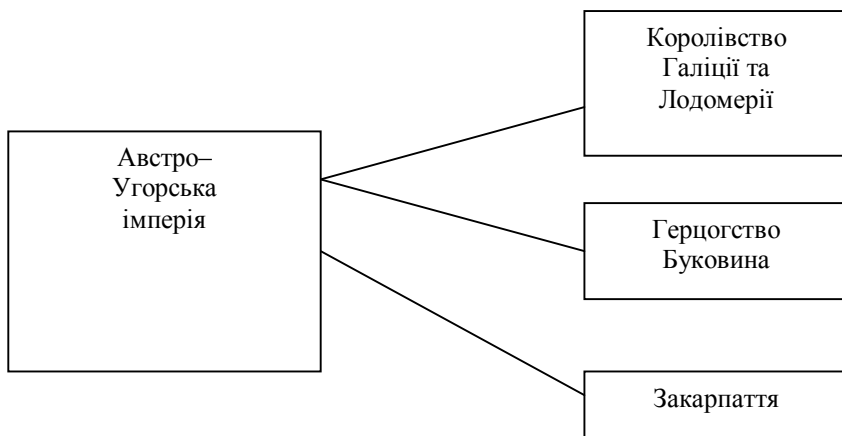
ТЕРИТОРІАЛЬНО-АДМІНІСТРАТИВНІ ЗМІНИ НА НАДДНІПРЯНЩИНИ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (кінець XVIII – 1917)				
Рік	Лівобережна Україна	Слобідська Україна	Південна Україна	Правобережна Україна
Друга половина XVII – остання чверть XVIII. Існування специфічних територіально- адміністративних рис українських територій у складі іноземних держав.	10 адміністративних одиниць-полків (кінець XVII – 1781) під загальним керівництвом Другої Малоросійської колегії на чолі з Петром Румянцевим (1764–86)/	5 адміністративних одиниць полків (1650-ті – 1765); Слобідсько- Українська губернія (1765–80)/	Новоросійська губернія (1764) та володіння Кримського ханства (васал Османської імперії). Російсько-турецькі війни: 1768–74 (Кючук- Кайнарджійський мир: до РІ – межиріччя Пд. Бугу і Дніпра, Крим, 1783), 1787–91 (Яський мир: до РІ – межиріччя Пд. Бугу і Дністра), 1806–12 (Бухарестський мир: до РІ – Пд. Бессарабія).	Території Речі Посполитої (кін. XVII– 1793/95); II поділ Речі Посполитої (1793) – Київщина, Волинь, Східне Поділля; III поділ Речі Посполитої (1795) – Західна Волинь, Берестейщина, Холмщина.
1780-ті. Утворення намісництв.	Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське намісництва (1781).	Харківське намісництво (1780).	Катерининське намісництво (1783), Таврійська область (1784).	-----
1790-ті. Утворення губерній.	Малоросійська губернія (1796).	Слобідсько- Українська губернія (1796).	Новоросійська губернія (1796).	Київська, Волинська, Подільська губернії (1797).
1800-ті. Новий поділ українських територій на 9 губерній.	Чернігівська та Полтавська губернії (1802).	Харківська губернія (1835).	Таврійська, Миколаївська (з 1803 – Херсонська), Катеринославська губернії (1802) + Бессарабська область (1812).	-----
1820-30-ті. Утворення 3 українських генерал- губернаторств.	Малоросійське генерал-губернаторство (1835).		Новоросійсько- Бессарабське генерал- губернаторство (1828).	Київське генерал- губернаторство (1832).
Холмська губернія (1912).				

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ ДУНАЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

1770-ті – 1867

1867 – 1918

Дискусійні запитання

1. Причини поділів Речі Посполитої 1772, 1793 та 1795 рр.
2. Ставлення Російської імперії до приєднання Австрією територій Галичини та Волині після I поділу Речі Посполитої.

УСТРІЙ РОСІЙСЬКОЇ ТА ДУНАЙСЬКОЇ ІМПЕРІЙ

в кінці XVIII – на початку XX ст.

ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ

1. Політичний устрій Російської імперії (кінець XVIII–1917).
2. Політичний устрій Дунайської імперії (кінець XVIII–1917).
3. Галицький Крайовий Сейм.

Джерела

Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А.П. Коцура, Н.В. Терес. – Київ; Чернівці, 2008.

Література

Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX ст. – Київ, 2000.

Сарбей В.Г. Національне відродження України (Україна крізь віки). – Київ, 1999. – Т. 9.

Полещук Т. Історія Росії XIX – початку XX століття. – Львів, 2008.

Цьольнер Е. Історія Австрії / Пер. з нім. – Львів, 2001.

Тейлор А.Дж.П. Габсбурзька монархія 1809–1918. Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини. – Львів, 2002.

Аркуша О. Українське представництво в Галицькому сеймі (1889–1901 рр.). – Львів, 1997.

Обов'язковий мінімум інформації для засвоєння

ПРАВИТЕЛІ РОСІЙСЬКОЇ ТА ДУНАЙСЬКОЇ ІМПЕРІЙ (друга половина XVIII – початок XX)			
РОМАНОВИ		ГАБСБУРГИ	
Катерина II	1762-1796	Марія-Терезія	1740-1780
Павло I	1796-1801	Йосиф II	1780-1790
Олександр I	1801-1825	Леопольд II	1790-1792
Микола I	1825-1855	Франц I	1792-1835
Олександр II	1855-1881	Фердинанд I	1835-1848
Олександр III	1881-1894	Франц Йосиф I	1848-1916
Микола II	1894-1917	Карл I	1916-1918

УКРАЇНСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ: ПОЛІТИЧНИЙ ЕТАП

1. Ідейно-політичні течії на західноукраїнських землях Дунайської імперії.
2. Західноукраїнські політичні партії кінця XIX – початку XX ст.
3. Українські політичні партії та товариства у Наддніпрянській Україні (кінець XIX – початок XX ст.).

Джерела

Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А.П. Коцура, Н.В. Терес. – Київ; Чернівці, 2008.

Література

Аркуша О., Мудрий М. Русофілство в Галичині в середині XIX – на початку XX ст.: генеза, етапи розвитку, світогляд // Вісник Львівського університету. Серія історична. – 1998. – Вип. 34; Андрусів І. Українські молодіжні товариства Галичини: 1861-1939 рр. – Івано-Франківськ, 1995; Багатопартійна українська держава на початку XX ст. Програмні документи перших українських партій. – Київ, 1992; Бегей І. Юліан Бачинський: соціал-демократ і державник. – Київ, 2001; Вивід прав України. – Львів, 1991; Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX-XX ст. – Київ, 2000; Історія суспільних рухів і політичних партій України (XIX-XX ст.). – Львів, 1998; Касьянов Г. Українська інтелігенція на рубежі XIX-XX ст.: Соціально-політичний портрет. – Київ, 1993; Кондратюк К. Нариси історії українського національно-визвольного руху XIX століття. – Тернопіль, 1993; Лазарович М. П'ємонт українського національного відродження (Східна Галичина у другій половині XIX – на початку XX століття). – Тернопіль, 2003; Литвин В. Україна: доба війн і революцій (1914-1920 рр.). – Київ, 2003; Литвин М., Науменко К. Історія галицького стрілецтва. – Львів, 1991; Макарчук С. Етносоціальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма. – Львов, 1983; Макарчук С. Москвофілство: витоки та еволюція ідеї (середина XIX ст. – 1914 р.) // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1997. – Вип. 32; Стеблій Ф. Духовний П'ємонт українців // Львівщина: історико-культурні та краєзнавчі нариси. – Львів, 1998; Сухий О. Галичина між Сходом і Заходом. Нариси історії XIX – початку XX ст. – Львів, 1999; Українські політичні партії кінця XIX – початку XX ст. Програмові і довідкові матеріали. Упорядник В. Шевченко. – Київ, 1993.

ІДЕЙНО-ПОЛІТИЧНІ ТЕЧІЇ

Роки виникнення та домінування	Ідейно-політична течія	Представники	Друковані органи	Товариства
1850-ті - 1866, 1860-80-ті	Русофілство¹ Заперечення існування окремого українського народу, зарахування населення західноукраїнських земель до «єдиного великорусского народу», що проживає на території «від Карпат до Уралу». Зміцнення позицій русофілства стало реакцією на впровадження польської політичної монополії в Галичині, мадяризації на Закарпатті.	більша частина старшого покоління інтелігенції, зокрема Яків Головацький	газета «Слово» (1861-1887)	Галицько-Руська матиця (1848), «Народний дім» (1851-1864), «Руська бесіда» (1861)
1860-ті, 1880-ті	Народовство Народовські організації-громади (перша виникла у Львові 1863 р.) виникали і діяли за зразком Київської громади. Зміцненню позицій народовців сприяли зусилля наддніпрянських українських патріотів, які мали на меті перенести в Галичину центр всеукраїнської діяльності і перетворити цей край у український П'ємонт. Народовці виступали за єдність усіх українських земель, необхідність об'єднання їх у єдину державу, розвиток єдиної української мови, діяльність, спрямовану на пробудження української національної свідомості населення західноукраїнських земель.	молодше покоління інтелігенції, зокрема Володимир Шашкевич (син Маркіяна), Володимир Барвінський, Юліан Романчук, Анатоль Вахнянин.	Літературні часописи 1860-х рр. «Вечорниці», «Мета», «Нива», «Русалка», щоденна газета «Діло» (1880-1939)	«Просвіта» (1868), Літературне товариство імені Шевченка (1873, з 1892-Наукове товариство імені Шевченка), політичне товариство «Народна Рада» (1885)
середина 1870-тих	Радикалізм Критична оцінка діяльності народовців та русофілів, бажання надати українському рухові модерного європейського характеру. Ідеї соціалізму (вплив Михайла Драгоманова)	нове покоління інтелігенції, зокрема: Іван Франко, Михайло Павлик.	газети «Хлібороб», «Громадський голос»	РУРП -Русько-українська радикальна партія (1890)

¹ Русофілство («старорусинство» та москвофілство). Дана класифікація є простішою для сприйняття учнями.

УТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В ГАЛИЧИНІ

Рік	Партія	Лідери	Друковані органи	Політична програма
1890, Львів	Русько-українська радикальна партія (РУРП) ²	Іван Франко, Михайло Павлик. Найвпливовішою групою у РУРП були «Молоді радикали»: Семен Вітик, Микола Ганкевич, Юліан Бачинський (автор праці «Україна irredenta» (1895), у якій вперше прозвучала ідея політичної самостійності України, включена до нової програми РУРП 1895 р.)	газети «Хлібороб», «Громадський голос», «Громада», «Радикали»	1890: загальні соціалістичні ідеї в поєднанні з ідеєю зміцнення індивідуальних селянських господарств; перебудова внутрішнього життя Дунайської монархії на засадах «правдивого автономізму». 1895: ідея самостійності України.
1899	Українська соціал-демократична партія (УСДП)	Семен Вітик, Микола Ганкевич, Юліан Бачинський.	газети «Воля», «Земля і воля», «Вперед!», «Праця».	Ідеї марксизму та політичної самостійності України. Гасло: «Боротьба на смерть з царизмом».
1899	Українська національно-демократична партія (УНДП) ³	Юліан Романчук, Михайло Грушевський, Іван Франко (автор програми УНДП)	газета «Свобода», близькі до ідей УНДП газети «Діло», «Буковина»	1900 – відозва УНДП з вимогами поділу Галичини і Буковини з наступним їх об'єднанням в одну адміністративну одиницю. Ідеал: незалежна Україна-Русь.
1896	Русько-український християнський союз (РУХС)	Олександр Барвінський, Анатоль Вахнянин, підтримував галицький митрополит Сильвестр Сембратович	газета «Руслан»	Консервативно-клерикальне спрямування. Після обрання у 1900 р. галицьким митрополитом Андрея Шептицького Греко-католицька церква стає ще потужнішим чинником національного руху.
1900	Русская народная партія (РНП)		газета «Галичанин»	Русофільські ідеї

² Перша політична партія України

³ Найвпливовіша українська партія на західноукраїнських землях на початку XX ст.

ПОЛІТИКУМ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ наприкінці XIX – на початку XX ст.				
Партія/ Об'єднання	Рік заснування	Представники	Друк. органи	Вимоги
Революційна українська партія (РУП) Українська соціал-демократична робітничка партія (УСДРП)	1899/1900, Харків Закордонний комітет РУП у Львові. Розкол (1904); 1905	Дмитро Антонович, Михайло Русов, Мар'ян Меленевський, Володимир Винниченко, Симон Петлюра	Газета «Гасло», «Селянин», «Добра новина», «Праця»	Самостійна Україна, націоналізація землі, диктатура пролетаріату; З 1903 – соціал-демократія, автономія України, відмова від націоналізації землі.
Українська народна партія (УНП)	1902 Незаконна Перейменування на Партію соціалістів-самостійників (1917)	Микола Міхновський, Василь і Григорій Шевченки, Володимир і Сергій Шемети	Часописи «Самостійна Україна», «Хлібороб», «Запоріжжя», «Слобожанщина», «Сніп»	Націоналізм (М. Міхновський, «Десять заповідей націоналіста», Львів, 1906); соціалізм («Партія укр. міського пролетаріату»); самостійність України («Укр. республіка укр. робочих людей») – федеративна президентська республіка («спілка земель»)
Українська соціал-демократична спілка (УСДС)	1904–1909	Мар'ян Меленевський	Газета «Правда»	Об'єднання з РСДРП (згодом – її обласна організація). Значні позиції у Львові.
Українська демократична партія (УДП) Українська радикальна партія (УРП) Українська радикально-демократична партія (УРДП)	1904 1904 1905–07	О. Лотоцький, Євген Чикаленко Борис Грінченко, Сергій Єфремов С. Єфремов, Б. Грінченко, Є. Чикаленко		Автономія України у складі Російської конституційної монархії; соціалістичні вимоги (8-год. роб. день, пенсії)
Українська партія соціалістів-революціонерів (есери)	1906 Всеросійська партія соціалістів-революціонерів (1902/1905)	Микита Шаповал, Павло Христюк, Микола Залізняк, Ковалевський		Повалення самодержавства, демократична республіка, автономія територій і громад, самовизначення всіх націй, федеративні відносини, соціалізація землі (передача в загальне народне користування)
Товариство українських поступовців (ТУП) Легальне об'єднання різних політ. сил	1908, Київ	Михайло Грушевський, С. Єфремов, В. Винниченко, С. Петлюра, Є. Чикаленко	Місячник «Украинская жизнь» (Москва; редактор С. Петлюра)	Громади в усіх укр. губерніях, Санкт-Петербурзі, Москві Конституціоналізм та парламентаризм. Зв'язки з рос. думськими фракціями «трудовиків» та кадетів, що зобов'язалися підтримувати боротьбу українців проти нац. гноблення.
Конституційно-демократична партія (кадети)	1905	Павло Мілоков 8 тис. членів в Україні		Лівочентристи Еволюційний розвиток завдяки реформам «згори»; конституційно-парламентська держава; національно-культурні автономії
Союз 17 жовтня (жовтоцв'язні)	1905	Олександр Гучков 3 тис. членів в Україні		Правоцентристи Еволюційний розвиток завдяки реформам «згори»; конституційно-парламентська держава; національно-культурні автономії
Союз російського народу	1905	Олександр Дубровін, Володимир Пуришкевич 200 тис. членів в Україні	Газети «Русское знамя», «Вестник Союза русского народа»	Унітаризм, рос. Націоналізм, поміркований соціальний захист низів
Російська соціал-демократична робітничка партія (РСДРП)	1903 – розкол на більшовиків (Володимир Ульянов-Ленін; комітети в Катеринославі, Одесі та Миколаєві) та меншовиків (Юлій Мартов; впливи на Київщині, Харківщині, Донбасі)	Григорій Петровський, Матвій Муранов		Диктатура пролетаріату
Бунд	Одеса, Житомир, Катеринослав	Єврейське населення України		Національно-культурні права єврейського населення

**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У СКЛАДІ
РОСІЙСЬКОЇ ТА ДУНАЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ
в кінці XVIII – на початку XX ст.**

АНТИКРІПОСНИЦЬКА БОРОТЬБА

Форми:

подання скарг на поміщиків; підпали садиб поміщиків; втечі селян; повстання

Повстання бузьких (1817)
та базилівських (1817–18)
козаків

Повстання чугуївських
(1819) та шебелинських
(1829) військових
поселенців

Повстання під проводом
Олексія Семенова на
Уманщині (1826)

Діяльність Устима Кармелюка (1787–1835)
на Поділлі (1812–1835)

“Київська козаччина”
(1855)
Масовий селянський рух
на Київщині
Ватажки: В. Бзенко, І. та
М. Бернадські,
М. Гайденко, П. Швайка

“Похід у Таврію за
волею” (1856)
Масові втечі селян до
Криму

УКРАЇНЬКА КУЛЬТУРА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – початку ХХ ст.

Терміни:

Романтизм – напрям в європейській та американській культурі. Головний принцип – вільний та індивідуальний підхід до творчості. Представники: В. Скотт, Дж. Байрон, В. Гюго, «Руська трійця».

Реалізм – напрям в літературі та мистецтві, що характеризується правдивим відображенням дійсності. Міру реалістичності твору визначає міра проникнення в реальність, глибина і повнота її художнього пізнання.

Літератор	Твір	Стиль	
Марко Вовчок (Марія Вілінська)	«Інститутка» - перша українська соціальна повість, «Народні оповідання»	реалізм	
Куліш Пантелеймон	«Чорна рада» (1857) – перший український історичний роман.	романтизм	
Нечуй-Левицький Іван	Повість «Микола Джеря», роман «Кайдашева сім'я»	реалізм	
Панас Мирний (Рудченко)	Роман «Хіба ревуть воли як ясла повні?», повість «Повія»	реалізм	
Франко Іван (1856-1916)	вірші «Каменярі», «Вічний революціонер», роман «Борислав сміється»	реалізм	
Леся Українка (Лариса Косач) (1871-1913)	Драматична поема «Лісова пісня», вірш «Contra spem spero»	переплетення різних напрямів	
Грабовський Павло	Вірш «Швачка»	реалізм	
Федькович Юрій	Оповідання «Три як рідні брати»	реалізм	
Кропивницький Марко	П'єси «Дай серцю волю, заведе в неволю», «Доки сонце зійде, роса очі виїсть», «Глитай, або ж павук»	реалізм	
Старицький Михайло	П'єси «Не судилося», «Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці», «За двома зайцями», «Богдан Хмельницький», «Маруся Богуславка».	реалізм	
Карпенко-Карий Іван (Тобілевич)	П'єси «Безталанна», «Наймичка», «Мартин Боруля», «Сто тисяч», «Хазяїн»	реалізм	

МУЗИКА

Композитор	Твори	Рік
Гулак-Артемівський Семен	опера «Запорожець за Дунаєм» (музика і лібрето)	1862
Сокальський Петро	опери «Мазепа», «Майська ніч», «Богдан Хмельницький».	2 пол. ХІХ ст
Лисенко Микола (1842-1912)	опери «Різдвяна ніч», «Утоплена», «Тарас Бульба», «Наталка-Полтавка», «Енеїда», «Коза-дереза», «Пан Коцький», музика до пісні «Молитва за Україну».	2 пол. ХІХ- поч. ХХ ст.
Вербицький Михайло	музика до вірша П. Чубинського «Ще не вмерла Україна» (1862)	1863

ТЕАТР

1876 – Емський указ р. заборонив українські вистави. **1882** – царський уряд під тиском української громадськості розіслав губернаторам роз'яснення, в якому їм пропонувалося самим вирішувати, дозволяти чи забороняти малоросійські п'єси. М. Кропивницький заснував в Єлисаветграді перший український професійний театр. **1883** – директором театру в Єлисаветграді став М. Старицький, а М. Кропивницький отримав функції режисера та актора. У єлисаветградському театрі розпочала діяльність М. Заньковецька (Адамовська). **1885** – колектив єлисаветградського театру розділився на трупі М. Кропивницького та М. Старицького.

ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНЕ РАЙОНУВАННЯ УКРАЇНИ

Регіони	Райони	Підрайони
УКРАЇНСЬКЕ ПОЛІССЯ ⁴	-----	ЗАХІДНЕ ПОЛІССЯ ⁵ , ЦЕНТРАЛЬНЕ ПОЛІССЯ ⁶ , СХІДНЕ ПОЛІССЯ ⁷
ХОЛМЩИНА І ПІДЛЯШШЯ ⁸		
ЗАХІДНИЙ (ПІВДЕННО-ЗАХІДНИЙ) ⁹	ВОЛИНЬ ¹⁰ ПОДІЛЛЯ ¹¹ ОПІЛЛЯ ¹² ПОКУТТЯ ¹³ ----- ----- -----	ГАЛИЦЬКА ВОЛИНЬ ¹⁴ , ВОЛИНЬ ¹⁵ ЗАХІДНЕ ПОДІЛЛЯ ¹⁶ , СХІДНЕ ПОДІЛЛЯ ¹⁷ , БУКОВИНСЬКЕ ПОДІЛЛЯ ¹⁸ ----- ----- НАДСЯННЯ ¹⁹ , ПІДГІР'Я ²⁰ ,
УКРАЇНСЬКА БУКОВИНА ²¹		
ЗАКАРПАТТЯ ²²		
	БОЙКІВЩИНА ²³ ГУЦУЛЬЩИНА ²⁴ ЛЕМКІВЩИНА ²⁵	----- ----- ----- -----
ПІВДЕННО-СХІДНИЙ (ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНИЙ) ²⁶	СЕРЕДНЄ ПОДНІПРОВ'Я ²⁷ СЛОБОЖАНЩИНА ²⁸ ПІВДЕНЬ УКРАЇНИ ²⁹	ПРАВОБЕРЕЖЖЯ, ЛІВОБЕРЕЖЖЯ ----- БУДЖАК ³⁰ , ПОБУЖЖЯ ³¹ , НИЖНЄ ПОДНІПРОВ'Я ³² , ПРИАЗОВ'Я ³³ , ТАВРІЯ ³⁴

⁴ На півночі межує з Білоруссю, на заході – з Польщею, на сході – з Росією, південна межа визначається від Західного Бугу і далі на схід за умовною лінією північніше міст Володимир-Волинський, Луцьк, Рівне, Новоград-Волинський, Житомир, Київ, Ніжин, по річці Сейм до сучасного кордону України з Росією на Курщині.

⁵ Північна і центральна частина Волинської, західна частина Рівненської області.

⁶ Східна частина Рівненської, північна і центральна частини Житомирської та Київської областей до лівого берега р. Дніпро.

⁷ Північно-східна частина Київської, північна та центральна частини Чернігівської та Сумської областей.

⁸ Знаходяться у Польщі і прилягають до Волинської та Львівської областей.

⁹ На заході межує з Польщею, Словаччиною, Угорщиною, на півдні – з Румунією та Молдовою, східна межа утворює лінію – на західніше Житомира, Бердичева, до Гайсина, Гайворона, Котовська, кордону з Молдовою. На півночі обмежується південним кордоном Українського Полісся.

¹⁰ Південні райони Волинської і Рівненської, південно-західний район Житомирської, північно-західні райони Вінницької, північні райони Тернопільської, Львівської та Хмельницької областей.

¹¹ Більша частина Вінницької, Хмельницької, Тернопільської, північна частина Чернівецької, східна частина Івано-Франківської та Львівської, північно-західна частина Одеської областей. Кордоном Західного і Східного Поділля є р. Збруч.

¹² Львівська, північна частина Івано-Франківської і центральна-західна частина Тернопільської областей.

¹³ Південно-східна частина Івано-Франківської області.

¹⁴ Північна частина Львівської області.

¹⁵ Південні райони Волинської і Рівненської, південно-західний район Житомирської, північно-західні райони Вінницької, північні райони Тернопільської та Хмельницької областей.

¹⁶ Більша частина Тернопільської, східна частина Івано-Франківської та Львівської областей.

¹⁷ Більша частина Вінницької, Хмельницької та північно-західна частина Одеської областей.

¹⁸ Північна частина Чернівецької області.

¹⁹ Західна частина Львівської області, частина території Польщі.

²⁰ Південна частина Львівської, північно-західна – Івано-Франківської областей.

²¹ Центральна частина Чернівецької області.

²² Більша частина Закарпатської області.

²³ Центральна частина Українських Карпат, частина Івано-Франківської, Львівської, Закарпатської областей, частина території сучасної Польщі.

²⁴ Східна частина Українських Карпат, частина Івано-Франківської, Чернівецької та Закарпатської областей, деякі території сучасної Румунії.

²⁵ Західна частина Українських Карпат, частина Закарпатської області. Північна Лемківщина перебуває в складі Польщі, південно-східна – Пряшівщина – в складі Словаччини.

²⁶ На заході межує з Західним (Південно-Західним) регіоном, на півночі – з Українським Поліссям, на сході – з Росією, на півдні - з північними районами Автономної Республіки Крим.

²⁷ Частина Київської, Полтавської, Черкаська, південна Чернігівської, південно-східна Житомирської, південно-західна Сумської, східна Вінницької, північна Кіровоградської, північно-західна Дніпропетровської областей. Межею Правобережжя і Лівобережжя є р. Дніпро.

²⁸ Харківська, південно-східна частина Сумської, північно-східні райони Дніпропетровської, східні Полтавської, північні Донецької, Луганської областей, суміжні західні райони Білгородщини та Воронежчини (тепер в складі Росії).

²⁹ Запорізька, Херсонська, Миколаївська, Одеська, південні райони Дніпропетровської, Кіровоградської, Донецької, Луганської областей та північні райони Автономної республіки Крим.

³⁰ Південно-західна частина Одеської області і суміжні території Молдови.

³¹ Південна частина Кіровоградської, центральна і східна Одеської, західна Миколаївської областей.

³² Південно-східна частина Кіровоградської, східна Миколаївської, північна Херсонської, західна Запорізької, західна Донецької, центральна і південна Дніпропетровської областей.

³³ Східна частина Херсонської, південно-східна Запорізької, південна та центральна Донецької, південна Луганської областей та прилеглі території Росії.

³⁴ Південна частина Херсонської області та північні райони Автономної Республіки Крим.

Плани семінарських занять

Тема 1.

УКРАЇНСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ: КУЛЬТУРНИЦЬКИЙ ЕТАП

1. Початки національного відродження на українських землях.
2. Український національний рух у першій половині XIX ст.
3. Українське національне відродження у порівнянні з аналогічними процесами бездержавних слов'янських народів

Джерела та література

- Головна Руська Рада 1848-1851. Протоколи засідань і книга кореспонденцій /Під ред. О.Турія/. – Львів, 2002.
- Кирило-Мефодіївське товариство: Документи і матеріали: У 3 т. – Київ, 1990.
- “Русалка Дністрова”: Документи і матеріали. – Київ, 1989.
- *Верига В.* Нариси з історії України (кінець XVIII – початок XX ст.). – Львів, 1996.
- *Горинь В. та ін.* “Руська трійця” в історії суспільно-політичного руху і культури України. – Київ, 1987.
- *Грицак Я.* Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX – XX століття. – Київ, 1996, 2000.
- *Грицак Я.* “Щоденник подорожі” Івана Головацького // Матеріали засідань історичної та археографічної комісії НТШ у Львові. – Львів, 1994.
- *Каппелер А.* Національний рух українців у Росії та Галичині: спроба порівняння // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Київ, 1992. – Вип.1.
- “Руська Трійця” в історії суспільно-політичного руху і культури України. – Київ, 1987.
- *Сарбей В.І.* “Українське питання” в Російській імперії очима дослідників початку і кінця XX століття // УІЖ. – 1996. - №2.
- *Сергієнко В.І.* Т.Г.Шевченко і Кирило-Мефодіївське братство. – Київ, 1982.
- *Турій О.* Національне і політичне полонофільство серед греко-католицького духовенства Галичини під час революції 1848-1849 рр. // Записки НТШ. Праці історико-філософської секції. – Львів, 1994. Т. 228.
- *Турій О.* “Українська ідея” в Галичині в середині XIX ст. // Україна модерна. 1997/1998. – Львів, 1999. Ч. 2-3.
- *Шпорлюк Р.* Українське національне відродження в контексті європейської історії кінця XVIII – початку XIX ст. // Слово. – 1991. – № 4.

Тема 2. ТАЄМНІ ТА РЕВОЛЮЦІЙНІ ТОВАРИСТВА НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ: ЇХ ІДЕОЛОГІЧНА ТА НАЦІОНАЛЬНА СПРЯМОВАНІСТЬ

1. Масонські ложі та декабристські товариства.
2. Кирило-Мефодіївське товариство.

Джерела

Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А.П. Коцура, Н.В. Терес. – Київ; Чернівці, 2008.

Історія України. Хрестоматія. У 2 ч. – Київ, 1996. – Ч. 1.

Хрестоматія з історії України / Упоряд. Б. Білик, П. Дягус, Я. Калакура. – Київ, 1993.

Кирило-Мефодіївське товариство. Збірник документів. – Київ, 1990. – Т. 1–3.

Література

Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX століття. – Київ, 2000.

Сарбей В. Національне відродження України (Україна крізь віки.). – Київ, 1999 – Т. 9.

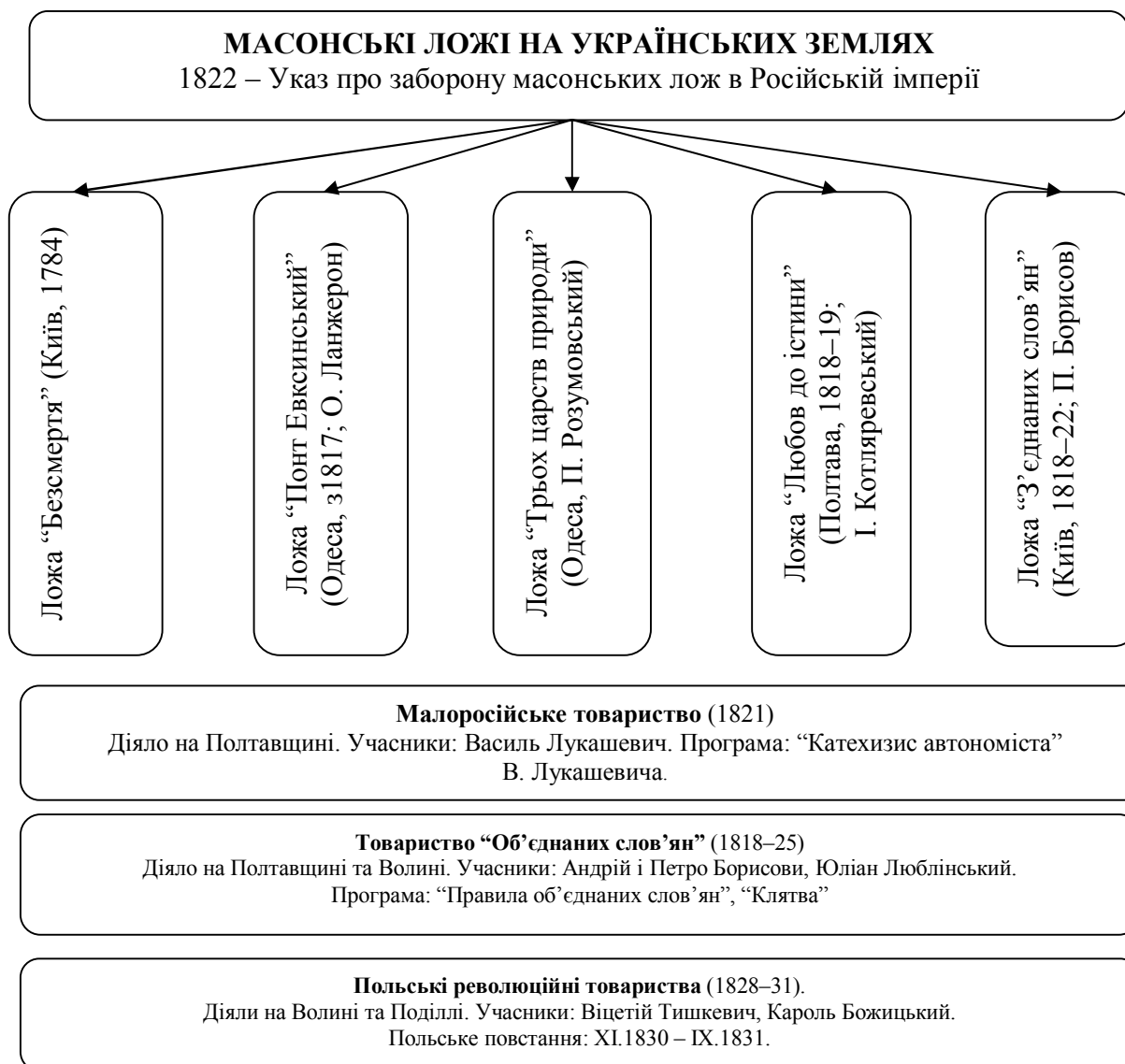
Історія України в особах XIX–XX ст. – Київ, 1995.

Полещук Т. Історія Росії XIX – початку XX століття. – Львів, 2008.

Обов'язковий мінімум інформації для засвоєння

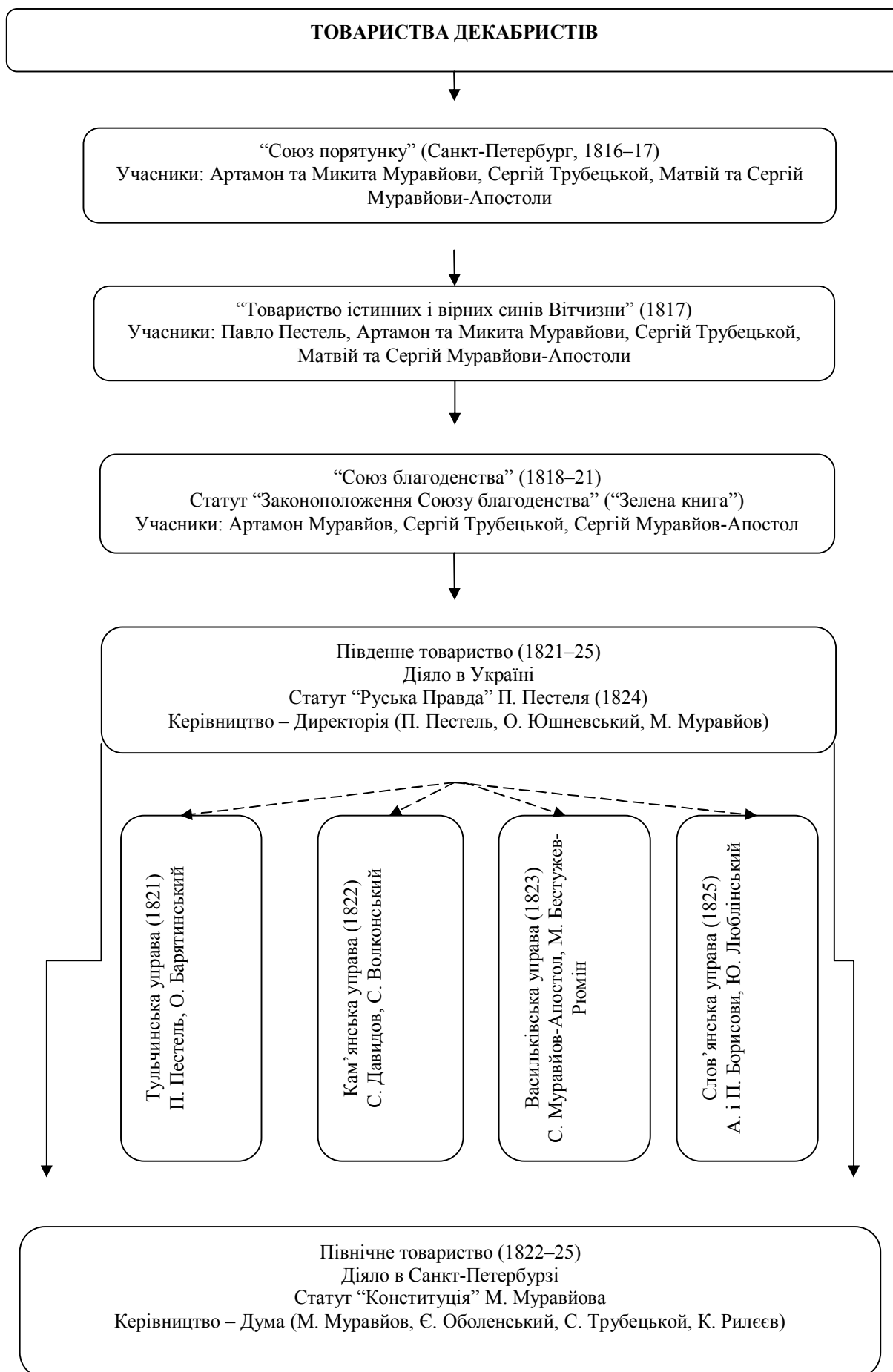
МАСОНСТВО (франкмасонство; від фр. “*franc-maçon*” – вільний каменярь) – етичний рух, що виник у XVIII ст. (Лондон, 1717 р.) як таємна міжнародна організація з ритуалами та символікою, що ілюструвала принципи та ідеали масонства. М. існувало у вигляді місцевих територіальних лож чисельністю близько 50 осіб.

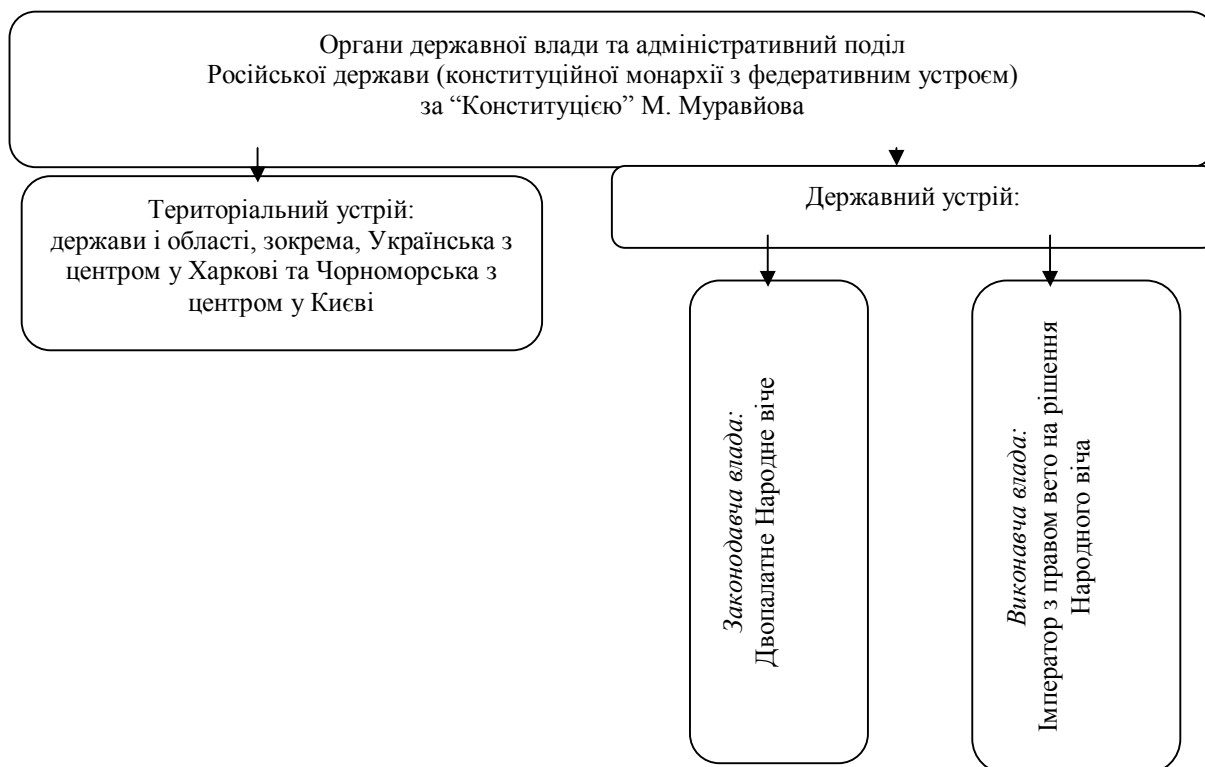
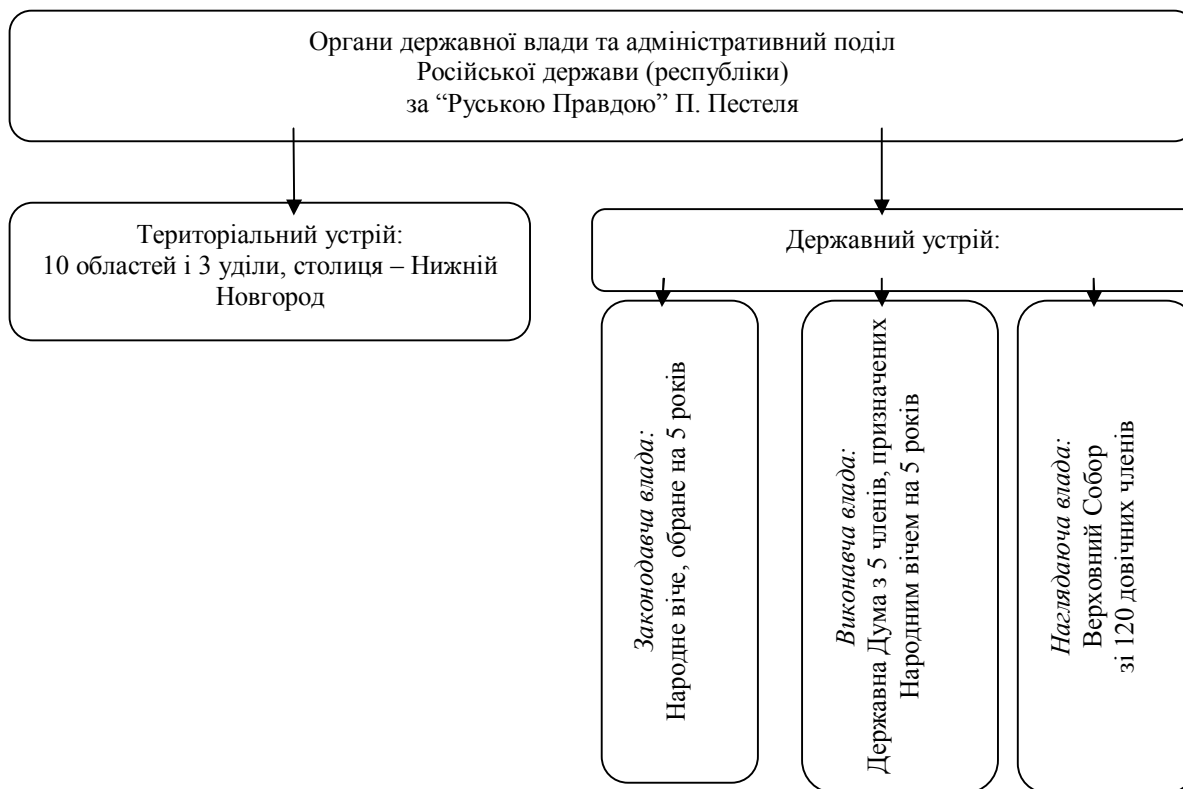
ДЕКАБРИСТИ (від рос. “декабрь” – грудень) – учасники дворянського опозиційного руху у Російській імперії, що виник під впливом наполеонівських війн, зокрема, Закордонного походу російської армії (1813–14); члени різноманітних таємних товариств другої половини 1810-х – першої половини 1820-х рр., що виступали за перебудову Російської імперії у конституційну державу. Організоване Д. антиурядове повстання (Санкт-Петербург, 14.XII.1825) було придушене російським імператором Миколою I; повстання Чернігівського полку під керівництвом Сергія Муравйова-Апостола (29.XII.1825 – 03.I.1826, околиці Білої Церкви) також зазнало поразки. П'ятьох декабристів, а саме – Павла Пестеля, Кіндрата Рилєєва, Сергія Муравйова-Апостола, Михайла Бестужева-Рюміна та Сергія Коховського публічно стратили через повішання; решту учасників ув'язнили чи вислали до Сибіру. Як видно з програмних документів Південного та Північного товариств, декабристський рух не мав національного спрямування. Д. – здебільшого дворяни, які бачили українські землі невіддільною частиною Російської держави.

Дискусійні запитання

1. Соціальна база декабристського руху.
2. Авторство “Книги буття українського народу”.

Кирило-Мефодіївське товариство (КМТ)
(XII.1845 – IV.1847)
Програмні документи:
“Статут слов’янського товариства Святих Кирила і Мефодія” (автор В. Білозерський), “Книга буття
українського народу” (“Закон Божий”)
(можливий автор Микола Костомаров чи Микола Гулак)
Учасники: Микола Гулак, Василь Білозерський, Пантелеймон Куліш, Микола Савич, Микола
Костомаров, Тарас Шевченко.

ІНДИВІДУАЛЬНІ КОНСУЛЬТАЦІЇ

ТЕОРІЯ НАЦІЇ

1. Визначення нації.
2. Типологія нації.
3. Сучасні теорії походження націй.

Література

- Андерсон Б.* Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. – Київ, 2001.
- Винайдення традиції / За ред. Е. Гобсбаума та Т. Рейнджера / Пер. з англ. – Київ, 2005.*
- Грицак Я.Й.* Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. Навч. посібн. – Київ, 2000.
- Гегель Г.В.Ф.* Лекции по философии истории. – Санкт-Петербург, 2006.
- Гелнер Е.* Нації та націоналізм. Націоналізм. / Пер. з англ. – Київ, 2003.
- Касьянов Г.В.* Теорії нації та націоналізму: Монографія. – Київ, 1999.
- Книга буття українського народу // Історія української філософії: Хрестоматія. Упорядник М.В. Кашуба. – Львів, 2004.*
- Лисяк-Рудницький І.* Зауваги до проблеми “історичних” та “неісторичних” націй // Історичні есе / Пер. з англ. – Київ, 1994. – Т. 2. – С. 29–39.
- Націоналізм: Антологія. 2-ге вид. / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – Київ, 2006.*
- Ребет Л.* Теорія нації. – Львів, 1997.
- Середа В.В.* Етносоціологія: Навч. посібн. – Львів, 2007.
- Сміт Е.* Нації та націоналізм у глобальну епоху / Пер. з англ. – Київ, 2006.

Визначення нації за Бенедиктом Андерсоном (“Уявлені спільноти”)

“В антропологічному смислі я пропоную наступне визначення нації: це уявлена політична спільнота – при тому уявлена як генетично обмежена і суверенна. Вона уявлена тому, що представники навіть найменшої нації ніколи не знатимуть більшості зі своїх співвітчизників, не зустрічатимуть і навіть не чути будуть нічого про них, і все ж в уяві кожного житиме образ їх співпричетності [...] Нація уявляється обмеженою, бо навіть найбільша з них, налічуючи сотні мільйонів людей, має свої межі, нехай навіть і еластичні, поза якими знаходяться інші нації [...] Вона уявляється суверенною, бо сам концепт народився в епоху, коли Просвітництво й Революція [Французька революція 1789–99 рр. – Р.Т.] руйнували легітимність боговстановленої й ієрархічної династичної держави [...] Нації прагнули отримати свободу, якщо вже й підлягати Богу, то без посередників. Емблемою та символом цієї свободи стає суверенна держава. Нарешті, вона уявляється спільнотою, адже, незважаючи на фактичну нерівність і експлуатацію, які там панують, нація завжди сприймається як глибоке й солідарне братерство. У кінцевому підсумку, саме це братерство й робило можливим протягом останніх двох сторіч для мільйонів людей не лише вбивати, але й охоче віддавати своє життя в ім'я таких обмежених уявлень”.

Дослідник/ Праці	Типологія	Типологія
Георг-Вільгельм-Фрідріх Гегель (1770–1831), “Лекції з філософії історії”	“Історичні” та “неісторичні”	Народи (нації), які не мали своєї держави, не мають й історії, вони – “неісторичні” і приречені на зникнення. Народи, які протягом певного часу не довели своєї спроможності створити власну державу, не здатні на це в принципі. Натомість державні нації є “історичними”, мають право на подальше існування).
Іван Лисяк-Рудницький (1919-1984), “Зауваги до проблеми “історичних” і “неісторичних” націй” (1981)	“Історичні” та “неісторичні”	“Історичний” нації, за будь-яких умов її існування, властива наявність провідних соціальних верств, що є носіями політичної свідомості та “високої” культури. “Неісторична” нація або ніколи не мала своєї еліти, або втратила її на певному етапі розвитку, а тому її “репрезентативний клас” (потенційний носій національної свідомості) зведений до безмовної народної маси.
Фрідріх Майнеке (1862-1954), “Загальний погляд на націю, національну державу і космополітизм”	“Культурні” та “політичні” (“державницькі”)	В основі політичної нації – ідея самовизначення індивіда (особистості) чи колективу (спільноти). Особистість чи особистості стають спільнотою під назвою “нація” шляхом вільного суб’єктивного вибору, вони самі визначають свою лояльність цій спільноті. Існування нації залежить від волі й вибору особистостей, громадянство ототожнюється з національною належністю. (Франції, Велика Британія, США). В цих країнах внутрішній політичний розвиток привів до формування “нації” як спільноти політично свідомих громадян, рівних перед законом, незалежно від їхнього соціального й економічного статусу, етнічного походження й віросповідання. В “культурній” нації домінують “об’єктивні” чинники і критерії – спільна історична спадщина й мова, територія, релігія, звичаї тощо. “Культурна” нація може існувати й без наявності держави та політичних інститутів, останні не обов’язково потрібні для підтримки почуття належності до нації. Особистість у такому випадку не вільна визначати власну національну належність – це її “природна” риса. Приклади “культурної” нації – поляки після втрати державності, німці та італійці до об’єднання у другій половині XIX ст., центрально- та східноєвропейські нації.
Ярослав Крейчі, Вінеслав Велімський, “Етнічні та політичні нації в Європі” (1981)	“Повномасштабні”, “політичні”, “етнічні”	Повномасштабні, які можна ідентифікувати як за мовною, так і за державницькою ознакою (тобто вони є одночасно і “політичними”, й “етнічними”), етнічні в термінології Майнеке – “культурні” (англійці, французи, італійці, голландці та ін. Цікаво, що українці потрапили до складу повномасштабних націй у 1981, коли була сформульована ця типологія). Далі йдуть політичні нації, які мають власну державу, але не мають окремої власної мови як чинника самоідентифікації (бельгійці, австрійці, швейцарці, населення “мікродержав” Монако, Андорри, Ліхтенштейну). Третя група націй – етнічні, тобто ті, що мають власну літературну (стандартизовану) мову, але не мають держави чи федерального статусу в рамках іншої держави (валлійці, бретонці, каталонці, баски, галісійці, лапландці, сардинці та ін. – подекуди явне ототожнення етнічних груп з нацією). Окрема етнічна група – тип, з ознаками перехідного – вона не має ані власної літературної мови, ані держави чи федерального статусу, проте характеризується досить чітко визначеною етнічною самосвідомістю.
Г'ю Сетон-Вотсон, “Старі й нові нації”	“Нові” та “старі”	До “старих” належать нації, національна ідентичність (свідомість) яких сформувалася до виникнення доктрини націоналізму (до Французької революції). “Старими” націями в кінці XVIII були англійці, шотландці, французи, голландці, кастильці, португальці, данці, шведи, угорці, поляки та росіяни. У “перехідному” стані між “старими” і “новими” націями наприкінці XVIII перебували німці, італійці, каталонці та норвежці. У цих націй процес формування національної свідомості, навіть у еліт, ще не завершився, хоча загалом ці еліти були свідомі своєї історії і культурної спадковості. Решта європейських та позаєвропейських націй, які сформувалися після Французької революції, мали кваліфікуватися як “нові”. Отже, “старі” нації мають тривалу традицію державності й розвинуту національну свідомість уже напередодні модерної епохи. “Нові”, за прикладом перших, прагнуть досягнути того ж, і мірилом їхньої перспективи у цьому напрямі є здатність організувати національний рух, піднести національну свідомість і створити національну державу. Якщо у “старих” націй процес націотворення за згаданими напрямками відбувався повільно, “природним” шляхом, протягом століть, то “нові” нації формувалися прискореними темпами, оскільки вони, по-перше, мали приклад і досвід “старих”, а по-друге, зростали комунікативні можливості суспільства, що полегшувало поширення національної свідомості й вироблення почуття національної солідарності. Сила національних рухів, які привели до формування “нових” націй полягала в тому, що завдання національно-визвольної боротьби пов’язувались у них із прагненням до соціального визволення, чого не було у процесі формування “старих” націй.

Дискусійні запитання

1. Час виникнення української нації.

УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ ПІД ЧАС “ВЕСНИ НАРОДІВ” 1848 р.

1. Утворення Головної Руської Ради.
2. Львівське повстання та його придушення.
3. З'їзд слов'янський народів у Празі.

Джерела

Історія України. Хрестоматія. У 2 ч. – Київ, 1996. – Ч. 1.
Хрестоматія з історії України / Упоряд. Б. Білик, П. Дягус, Я. Калакура. – Київ, 1993.
Русалка Дністрова. Фотокопія з видання 1837 р. – Київ, 1972.
Русалка Дністрова. Документи, матеріали. – Київ, 1989.
Кирило-Мефодіївське товариство. Збірник документів. – Київ, 1990. – Т. 1–3.
Головна Руська Рада 1848–1851. Протоколи засідань і книга кореспонденцій / Під ред. О. Турія. – Львів, 2002.

Література

Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX століття. – Київ, 2000.
Когут З. Російський централізм і українська автономія. Ліквідація Гетьманщини. – Київ, 1996.
Сарбей В. Національне відродження України (Україна крізь віки.). – Київ, 1999 – Т. 9.
Історія України в особах XIX–XX ст. – Київ, 1995.
Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму. – Київ, 1999.
Кріль М. Слов'янські народи Австрійської монархії: освітні та наукові взаємини з українцями (1772–1867). – Львів, 1999.
Тейлор А. Габзбурзька монархія 1809–1818. Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини. – Львів, 2002.
Цьольнер Е. Історія Австрії. – Львів, 2001.

Узагальнену схему розвитку національних рухів серед “малих” європейських націй запропонував чеський історик Мирослав Грох у праці “Соціальні передумови національного відродження в Європі” (1968, 1983): 1.) Фаза “А” – період “наукового зацікавлення”. На цьому етапі “національна” інтелігенція формує лінгвістичне, історичне, соціально-психологічне підґрунтя національного відродження: розгортаються дослідження у сфері етнографії, філології, літератури, історії, які формують образ нації, що “відроджується”. 2.) Фаза “В” – період “патріотичної агітації”. Наукові дослідження трансформуються в ідеологічні конструкції, що поширюються серед освічених верств і сприяють їхній “націоналізації”. Це період формування “національної свідомості”. 3.) Фаза “С” – на цьому етапі внаслідок “патріотичної агітації” виникає масовий національний рух, який має привести до незалежності нації.

РОМАНТИЗМ – ідейний рух кінця XVIII – першої половини XIX ст., що виник як реакція на раціоналізм доби Просвітництва. На появу та поширення Р. вплинули, зокрема, Французька революція та Наполеонівські війни. Визначальними рисами Р. є перевага чуттєвості над розумом, звернення до народності (фольклору, зокрема міфології та героїчного епосу, історії). Епоха Р.

змістила центр ваги з особи на спільноту – націю й стала часом національного пробудження та відродження європейських народів, які перебували у складі багатонаціональних імперій.

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ		
НАДДНІПРЯНЩИНА (кінець XVIII – перша половина XIX ст.) Осередки: Харківський у-т (1804/5); Ніжинський, Рішельєвський, Кременецький ліцеї (1820-ті), Київський у-т Святого Володимира (1834). Вплив: ідеї Французької революції 1789-99 рр. (через наполеонівські війни (1799-1815), масонські ложі (кін. XVIII ст. – 1822) та європейського романтизму (Йоганн Гердер)		
ІСТОРІЯ	МОВОЗНАВСТВО ТА ЛІТЕРАТУРА	ФОЛЬКЛОРИСТИКА ТА ЕТНОГРАФІЯ
Дмитро Бантиш-Каменський, «История Малой России» (1822,30,43)	Іван Котляревський «Енеїда» (перша частина – 1798, повна версія – 1842); П'єси «Наталка Полтавка» (1819/38), «Москаль-чарівник» (1819/41)	Микола Цертелєв, збірка народних пісень «Опыт собрания старинных малорусских песен» (1819)
Микола Маркевич, «История Малороссии» (1842-43)	Олексій Павловський, «Грамматика малороссийского напечатания» (Санкт-Петербург, 1818)	Михайло Максимович, збірки народних пісень (1827,34, 49)
Осип Бодянский, публікація «Історії Русів», «Літопису Самовидця» (Москва, 1846)	Григорій Квітка-Основ'яненко, «Малоросійські оповідання» (1834); Євген Гребінка, альманах «Ластівка» (Санкт-Петербург, 1834)	Ізмаїл Срезневський, «Український альманах» (1831), альманах «Запорожская старина» (1833-38)
Микола Костомаров, «О причинах унии в Западной России» (1841)	Поетичний гурток «Харківські романтики» (Амвросій Метлинський -Могила, Левко Боровиковський, Олександр Корсун)	Платон Лукашевич, збірка українських народних пісень з Наддніпрянщини та Галичини (1836)
М. Костомаров, М. Іванишев, Т. Шевченко, «Тимчасова комісія для розгляду давніх актів» (Київ, 1843)	Тарас Шевченко, «Кобзар» (перші видання – 1840,44)	«Товариство історії та старожитностей російських» (Одеса, 1839)
НАДДНІСТРЯНЩИНА (перша половина XIX ст.) Осередки: Львівська духовна семінарія (1784), Львівський університет (1784), Товариство греко-католицьких священиків (Перемишль, 1816), товариство Осолінеум (Львів, 1817) Вплив: ідеї Французької революції 1789-99 рр., реформи освіченого абсолютизму, європейський романтизм, діяльність польських революційних товариств		
Денис Зубрицький, «Хроніка міста Львова» (1844), «Критико-історична повість временних літ Червоної або Галицької Русі» (1845), «Кордони між руським і польським народом в Галичині» (1848),	Іван Могилиницький, «Буквар словено-руський», «Правила школьні», «Грамматика языка словено-руского», «Відомість о руським язиці» (1829, 38)	«Руська трійця» (М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький) (1833-37), етнографічні експедиції по Галичині та Закарпатті (1834), збірка «Зоря» (1834, заб. 1835), «Русалка Дністрова» (Буда, 1836, заб. 1837)
Яків Головацький, «Великая Хорватия або Галичскл-Карпатська Русь»	Михайло Щавлинський, буквар та підручники граматики для народних шкіл (1815)	Йосиф Лозинський, «Руське весіле» (1835)
Публікація «Хроніки» Бартоломія Зіморевича (Львів, 1835)	Маркіян Шашкевич, «Азбука і абецадло» (Перемишль, 1836), «Читанка для діточок» (нап. 1836, вид. 1850)	Іван Вагилевич, перший переклад «Слова о полку Ігоревім» на укр. мову (1836)
Яків Головацький, «Становище русинів в Галичині» (під псевдонімом «Гаврило Русин», Ляйпциг, 1846)	Михайло Лучкай-Поп, «Грамматика слов'яно-руська» (1830)	Яків Головацький «Мандрівка по Галицькій та Угорській Русі» (Чехія, 1841-42), «Вінок русинам на обжинки»

НАРОДНИЦЬКИЙ РУХ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

1. Російський народники в Україні.
2. Громадівський рух в Україні.

Джерела

Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А.П. Коцура, Н.В. Терес. – Київ; Чернівці, 2008.

Драгоманов М.П. Вибране (“...мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні”) / Упоряд. та авт. іст.-біогр. нарису Р.С. Міщук. – Київ, 1991.

Література

Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX століття. – Київ, 2000.

Сарбей В. Національне відродження України (Україна крізь віки.). – Київ, 1999 – Т. 9.

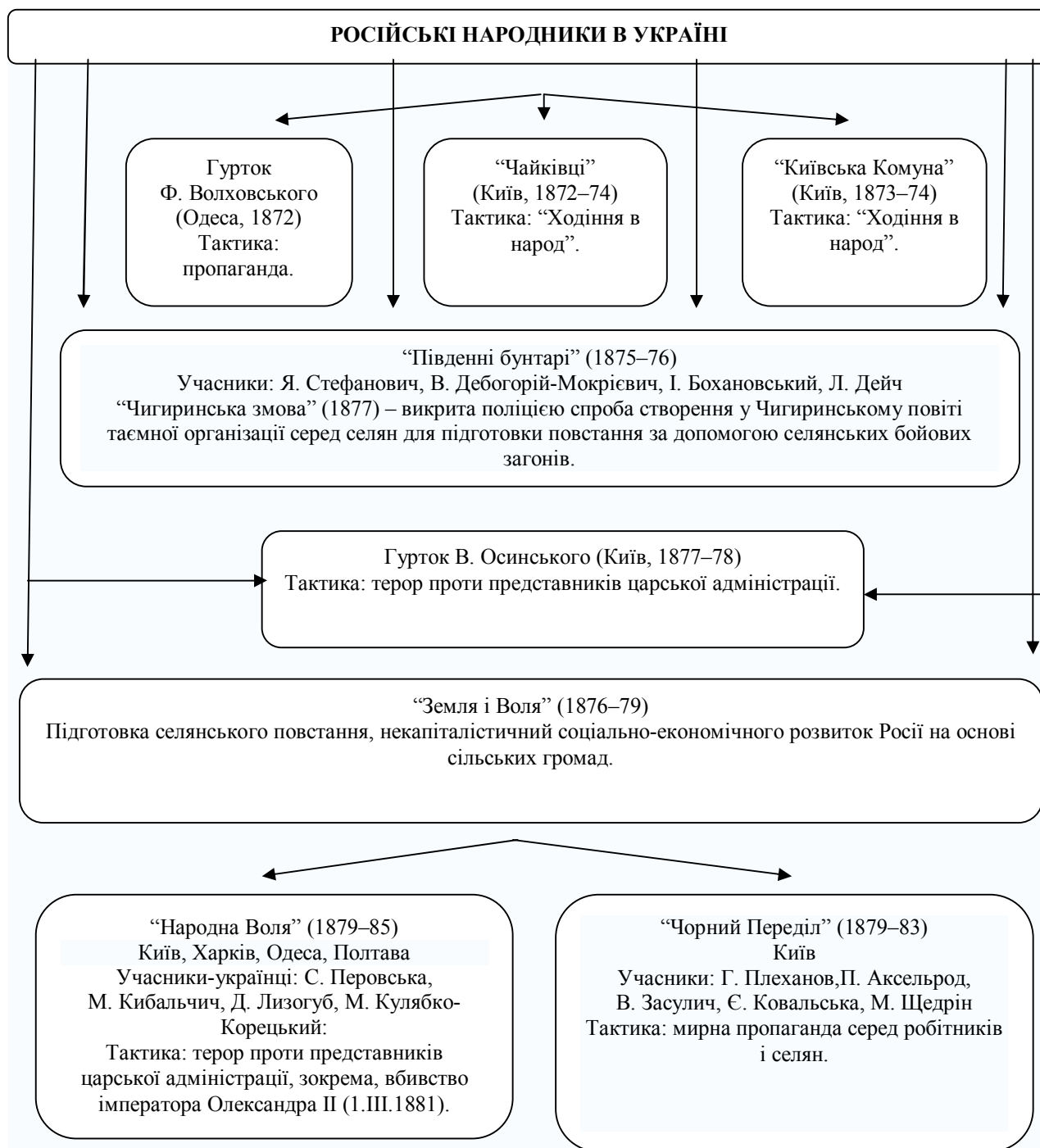
Історія України в особах XIX–XX ст. – Київ, 1995.

Полещук Т. Історія Росії XIX – початку XX століття. – Львів, 2008.

Обов’язковий мінімум інформації для засвоєння

НАРОДНИЦТВО – громадсько-політичний рух у Російській імперії 1860–80-х рр. Охоплював вихідців з дворянства (шляхти) та різночинної інтелігенції, які притримувалися соціалістичних ідей й виступали за демократичні перетворення у Росії. Тактика народників: “ходіння в народ” задля агітації серед селянства, збирання інформації про народне життя; мирна пропаганда серед селян та робітників; терор проти представників царської адміністрації. На відміну від російського, українське народництво мало більше культурницький (поширення освіти серед селян та робітників, захист української мови), аніж політичний характер.

ДРАГОМАНОВ Михайло (1841–95) – український громадсько-політичний діяч, літературознавець, історик, публіцист, фольклорист, економіст, філософ. З 1873–75 доцент кафедри античної історії Київського університету. Одночасно один з найбільш активних діячів Південно-Західного Відділення Російського Географічного Товариства і особливо Київської (“Старої”) Громади У 1875 за рішенням Олександра II звільнений з університету і поставлений під негласний нагляд поліції. З метою уникнення арешту Д. керівництво Старої Громади відрядило його за кордон для організації видання журналу “Громада”. Восени 1875 Д. переїхав до Відня, незабаром до Швейцарії. Завдяки діяльності Д. вийшли 5 збірників “Громади” (1878–82), український політичний часопис “Громада” (з 1880). Очолив перший український гурток соціалістичного спрямування, й у 1886 порвав зі Старою Громадою, члени якої були незадоволені його надто радикальними поглядами і відмовились ви подальшого фінансування його діяльності.

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНИКИ
(національно-соціально-політичні вимоги)

Хлопомани (1850-ті – 1863)

Діяли легально

Засновники: студенти Київського університету з
полонізованих шляхетських родин
Київ, Харків, Чернігів, Полтава, Одеса

Учасники:

Володимир Антонович, Тадей Рильський, Павло
Чубинський.

Програмні документи: “Моя сповідь” В. Антоновича.

Ідеї: любити народ, серед якого живеш, жити його
інтересами, повернутися до народности, колись
покинутої предками і активно працювати для народу,
щоб спокутувати гріхи своїх батьків.

перед цим народом;

підкреслення індивідуалізму українського селянства;
турбота про народну освіту, відсутність вимоги про
відокремлення України від Росії.

“Стара (Київська) громада”
(1859–76)

Діяла легально

Київ

Володимир Антонович, Михайло
Старицький, Павло Чубинський

Культурно-освітня діяльність серед
українського загалу, співпраця з
редакцією журналу “Основа” (1861–62;
редактор В. Білозерський),
організація мандрівок Україною
(“ходіння в народ”).

“Братство Тарасівців”
(1891–1898)

Діяло таємно

Харків, Київ; Одеса, Полтава Віталій
Боровик, Борис Грінченко, Іван Липа,
Микола Міхновський

Програмні документи: “Profession de foi
молодих українців” І. Липи (1893).

Поширення української мови та
культури; визволення української нації з-
під російського панування; соціальна
справедливість.

Дискусійні запитання

1. Причини Валуєвського та Ємського указів.

АГРАРНА РЕФОРМА ПЕТРА СТОЛИПІНА

АГРАРНА РЕФОРМА ПЕТРА СТОЛИПІНА (1862–1911)		
1906, 9 листопада	Указ про початок аграрної реформи, яку підтримала право-октябристська більшість III Держ. Думи	Суть реформи: ліквідація сільської громади; створення міцних одноосібних селянських господарств
1910, 14 червня	Імператор Микола II підписав Указ про аграрну реформу й він набув статусу закону	Наслідки реформи: 1906–12 – з України переїхало до Сибіру бл. 1 млн. селян (найбільше з малоземельних Полтавської і Чернігівської губерній); 1906–13 – в Україну повернулося бл. 250 тис. осіб (через матеріальні труднощі, хронічні голодування, незвичні кліматичні умови). Найспокійніше селяни виходили з громад на Правобережній та Південній Україні (на хкутори і відруби переселилася половина усіх господарств – 226 тис.). Наслідок: розвиток капіталізму на селі, зростання товарності господарства, ширше застосування машин і добрив). Столипінська реформа не зачепила поміщицького володіння (на 1914 поміщики володіли понад 10 млн. десятин. Причому не менше 5 тис. поміщиків володіли в середньому по 1,6 тис. десятин, тоді як кількість малоземельних дворів (із середнім наділом 2 десятини) 1914 сягала 2 млн.).
1917, червень	Тимчасовий уряд відмінив Закон про аграрну реформу	

УКРАЇНСЬКЕ ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО ТА АРХІТЕКТУРА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – початку XX ст.

Терміни:

Романтизм – художній стиль кінця XVIII – пер. пол. XIX ст., який виник як протест проти канонів і чітких законів неокласицизму. Головний принцип – вільний та індивідуальний підхід до творчості (представники: Е. Делакруа, Т. Шевченко).

Реалізм – напрям в літературі та мистецтві, що характеризується правдивим відображенням дійсності. Міру реалістичності твору визначає міра проникнення в реальність, глибина і повнота її художнього пізнання.

Імпресіонізм – художній напрям, що виник у XIX ст. Назва походить від картини К. Моне «Враження. Схід Сонця» (1874). Головне завдання: передати враження від побаченого. Характерні ознаки: ескізність виконання, яскраві кольори, ефекти світла.

№	Живописець	Полотна	Стиль
1	Ярошенко Микола	«Студент», «Всюди життя»	реалізм
2	Куїнджі Архип	«Ніч на Дніпрі», «Захід сонця», «Голова українського селянина», «Море з вітрильником», «Вітер зі степу», «Засніжені вершини»	романтизм та реалізм
4	Самокиш Микола	«В'їзд Богдана Хмельницького до Києва», «Бій Максима кривоноса з Яремою Вишневецьким»	історичні полотна батальної тематики
3	Пимоненко Микола	«Побачення», «Вихід з церкви в Страсний четвер», «Жертва фанатизму», «Біля криниці»	романтизм та реалізм
5	Мурашко Олександр	«Похорони кошового», «Дівчина в червоному капелюшку»	імпресіонізм
6	Труш Іван	«Білі квіти», «Вечірній пейзаж з рікою Йордан», «Соняшники», «Трембітарі», «Портрет Івана Франка»	імпресіонізм

Запитання: До якого художнього напрямку належать більшість українських живописців другої половини XIX ст.?
Відповідь: обґрунтуйте.

Відповідь: реалізм. Їхні картини відображають «правду життя», можуть слугувати ілюстраціями для реалістичної української літератури цього ж періоду.

Запитання: Полотна яких українських живописців другої половини XIX ст. зберігають риси романтизму?

Відповідь: Архип Куїнджі та Микола Пимоненко.

Запитання: Які українські живописці наближаються у своїй творчості до імпресіонізму?

Відповідь: Олександр Мурашко та Іван Труш.

СКУЛЬПТУРА

№	Скульптор	Скульптури	Рік
1	Демут-Малиновський Василь	пам'ятник Володимиру Великому в Києві	1853
2	Микешин Михайло	пам'ятник Богданові Хмельницькому в Києві	1888
3	Позен Леонід	Скульптури «Шинкар», «Скіф», «Запорожець у розвідці» пам'ятник Іванові Котляревському в Полтаві	1903

АРХІТЕКТУРА

Термін:

Еклектика (історизм) – стиль в архітектурі другої половини XIX ст., позначений наслідуванням стилів минулих епох. Еклектика поділяється на два напрями: 1. Класичний – наслідування ренесансу, бароко, класицизму; 2. Романтичний – наслідування романського і готичного стилів Середньовіччя. Еклектика відображає смаки буржуазії, що зміцнила свої позиції з розвитком капіталізму в другій половині XIX ст.

Пам'ятка	Архітектор	Стиль	Рік
Оперний театр у Києві	В. Шретер	Французьке Відродження	1896-1901
Київський Володимирський собор	А. Беретті, В. Ніколаєв	візантійський, староруський	1862-1882
Київський Ланцюговий міст (776 м)	англієць Чарльз де Віньоль	англійська готика	1848-1855
<i>Оперний театр в Одесі</i>	австрійці Ф. Фельнер та Г. Гельмер	віденське бароко	1884-1887
Оперний театр у Львові	З. Горголевський	віденське бароко	1897-1900

Запитання: Чи можна перелічені архітектурні пам'ятки віднести до архітектурного стилю еклектики (історизму)?

Відповідь: Так. Вони наслідують архітектурні стилі попередніх епох: Середньовіччя (готика, візантійський, староруський), Відродження і Нового часу (бароко).

Запитання: Які з перелічених архітектурних пам'яток належать до класичного напрямку еклектики, а які – до романтичного?

Відповідь: класичний: Оперний театр у Києві, Оперний театр в Одесі, Оперний театр у Львові, Галицький Сейм; романтичний: Київський Володимирський собор, Київський Ланцюговий міст.

ЗМІСТ

Пояснювальна записка.....	3
Навчально-тематичний план	5
Навчальна програма. Осіння сесія.....	6
Плани семінарських занять. Осіння сесія.....	27
Індивідуальні консультації Осіння сесія.....	31
Теоретичний матеріал. Осіння сесія.....	40
Навчальна програма. Зимова сесія.....	44
Плани семінарських занять. Зимова сесія.....	55
Індивідуальні консультації. Зимова сесія.....	61
Теоретичні матеріали. Зимова сесія.....	68
Навчальна програма. Літня сесія.....	75
Плани семінарських занять. Літня сесія.....	86
Індивідуальні консультації. Літня сесія.....	91